

Марк Твейн.

ПРИГОДИ ГУКА

Переклав
ВОЛОДИМИР ДЕРЖИРУКА.

ВІННІПЕГ, 1922.

—

Накладом Української Книгарії
850 Main St., Winnipeg, Man.

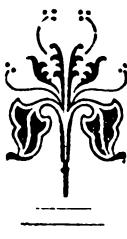
МАРК ТВЕЙН.

PETER SLUSARCHUK
188 FRIEND ST.
BOSTON, MASS.

ПРИГОДИ ГУНА

переклав

ВОЛОДИМИР ДЕРЖИРУКА

ВІНИПЕГ, МАН. 1922.

Накладом Української Книгарні 850 Мейн стр., Вінніпег, Манітоба.

З друкарні "Канадського Фармера" 120 Кінг Стр. Вінніпег, Ман.

РОЗДІЛ I.

**Гукова наука. — Мойсей в очереті. — Пані Ватсон. — Томко Соєр
жде на мене.**

Мушу сказати шановним читачам, що я з моїм товаришом, Томком Соєром, найшли гроші, що їх укрили розбійники в печері, — і се збогатили нас. Оба дістали ми по шість тисяч талярів золотих. Судія Thalecher вложив ті гроші до каси, тож мали ми що-дня по долярови проценту.

Вдова Douglas приняла мене за свого сина й обіцяла, що мене буде учити; однак в її хаті годі було видержати, бо вдова і ціле її постурованс було надто порядне і приличне. І коли ліпі не ставало мені терпіць, то утікав. Убирав ся тоді в старі лахи а на голову вкладав наперову шапку, що її зняв з голови цукру.

Томко Соєр прирікав мені все, що збере банду розбійників і возв'є мене до неї, щоб я лиш сидів у вдови і був порядний.

Тоді знов вертав я до неї.

Вдова плакала наді мною, звала мене бідною, заблудшою овечкою, або її іншими іменами, що ними певно не бажала мене скривдити на чести. Купила мені рівно ж нове одінс, але потив ся я в нім немилосерно, бо було дуже тісне.

Як вдова задзвонила на вечеру, то треба було сейчас приходити і ждати; а вона спускала голову і муркотіла щось над мискою з ідою, що була доволі добра.

По вечорі витягала вдова якусь книгу і навчала мене про Мойсея і очерет. На мене били поти, бо хотів я страх дізнати ся про Мойсея в очереті, але, коли вона мені сказала, що він давно вже не жив, то непрестаю я ним інтересувати ся, бо мене мерці не обходять...

Від давна чув я охоту курити, але вдова сказала мені, що се гідний наліг і що з куреня є непорядок в хаті, тому я неповинен курити. Бачу, що на сьвіті є деякі люди, що виступають проти того, о чим не мають найменшого поняття. Вдова завертала мені голову Мойсейом, хоч

він для неї ані сват ані брат, тай нікого не повинен обходити, если вже номер, — а боронила мені курити, хоч сама заживала табаку; розуміється, се уважала вона за добре, бо то вона робила.

Сестра її, пані Ватсон, суха стара панна, що на висках скручувала волосс в круглі пуклі, мешкала з нею і мучила мене букварем; знущала ся наді мною так що-день по пів години. Довше годі вже видержати! Опісля слідувала Фудипа смертельної нудьги, тоді зачинав я вертіти ся.

А пані Ватсон говорила:

— Гуку, де ти виложив ноги?

Або:

— Чого горбиш ся, сиди прямо!

За кілька хвиль знов мімрала:

— Не відмикай уст, не пнатятай ся так, чому не сидиш прилично?

І зачинала розказувати мені о тім місці, де за кару йдуть людські душі. Коли я сказав, що бажаю там дістати ся, то вона аж сторохіла з переляку, хоч я не хотів сказати нічого злого. Поніросту, бажав я ити собі де-інде, хотів зміни а у виборі місця не був я надто інтересізований.

Пані Ватсон доказувала, що тріх так говориги, і що вона за цимо в світі не вимовила-б таких слів, бо хоче дістати ся до місця "вічного ічастя". Я не бачив для себе жадного хісна бути де-нибудь разом і якою, тому рішив ся я не старати ся о є. Але своїх думок годі було висказати, бо тоді знов зачинала-б ся була нова історія, а жадного хісна.

А вона певна, що взяла наді мною верх, зачала розказувати все, що лиши відомо її було про се місце ічастя. Говорила, що там чоловік не мати-ме пішого заняття, як лиши сидіти коло арфи і сьивати. Се для мене було дивне, однак не відоездав ся я із словечком. Занятав ся лиши, чи там буде Томко Соср.

А вона:

— О, ні! далеко йому до того!

Се мене урадувало несподівано, бо мос бажаніс було: бути все з ним разом.

Але пані Ватсон щось таки терпіла до мене і то мені вкіпци осто-гидло. Небавом зачала спроваджувати всіх муринів на молитву, а опісля мусів кождий "йти в стебло."

Тож пішов я до своєї кімнати з кусником съївчики, поставив її на

столі, сам сів біля вікна на стільчику і намагався думати о чімсь веселім.

Та дарма.

Так чогось мені було сумно, що майже бажав собі смерти. На небі сьвітили зорі, в поблизькім ліску шуміло листе; далеко відзвивала ся сова: заводила по тім, хто вмер і біля хати заводив пугач а собака вила, певно віщувала смерть; вітер намагався мені щось шепнути до уха, та я не розумів, о що йде, аж дрожав мене проймала. Треба мені було товариства. Нараз павук приліз мені на руку. Скинув я його так сильно, аж упав в полумінь; нім добіг я до стола, був вже піжнівий. Не було сумніву, що се лихий знак і що смерть павука принесе мені смуток, тому з ляку я зачав з себе скидати одінс. Три рази обернувся я довкруги, за кождим разом перехрестився, потім обвязав сильно жмінку свого волося ниткою, щоб тим способом відпекати ся чарівниць, що могли мене уречи.

Але се не привернуло мені спокою. Дрожачі зі страху, добув я пальку, щоб трохи покурити. Тепер певно не зловить мене вдова. Чую, як в поблизькім місточку бс вежовий годинник. Баммм... бамм... бамм... вибило дванадцять разів а потім знов тихо.

Нараз серед дерев затріщала галузка... щось ворушить ся! Тепер віддих — і слухаю. За хвилю: "Мяя-у! мяя-у!" Знаменито! Тоді я собі: "Мяя-у! мяя-у!" як найтихше...

І чим мерпій загасив съвічку, виліз крізь вікно, скочив на землю і швидко побіг поміж дерева, на город, де розуміється ся, чекав на мене.... хто-ж інший, як не Томко Соср!

РОЗДІЛ II.

Хлопці утікають перед Імом. — Розбишацька banda. — Глубоко обдумані пляни.

Обережно йшли ми на пальцях стежиною, що вела крізь гущавник на конець городу. Треба було схиляти ся, щоб галузі не поранило твари. Нараз серед темряви зашпортив ся я на корінь, недалечко кухні. Ми мусіли сісти на землю і бути тихонько. Великан-мурин, Ім, що належав до пані Ватсон, сидів як раз на порозі від кухні. Можна було його бачити як найточнійше. Він почув шелест, підвівся, витягнув шию, мов журавель і кілька хвиль надслухував уважно.

-- Ато то? -- спітав.

Слухає знов, потім йде в город і стає так між нами обома, що можна до него дістати рукою. Мов на нещасті зачало мене свербіти коліно, опісля вухо, а вкінці плечі між обома лопатками. Здавало ся, що умру, як не пошкробаю ся. Вже то я нераз запримітив, що як прийти в приличне товариство, або на похорон, або, як мусить ся лежати, а годі заснути, тоді, коли пе випадас пошкробати ся, то засвербить нераз в кількох місцях.

За хвилю говорить Їм:

— Хто то? Відозви ся! Чи с там хто? Нехай стану собакою, як не чув виразно, що хтось ходить. Знаю, що зроблю! Сидіти-му ось тут, поки знов чого не почую.

Сів собі на землю, між мною а Томком. Плечима опер ся о дерево, а ноги витягнув так перед себе, що одною майже дістав до мосії. В носі засвербіло мене так сильно, що аж слези станули в очах і не можливо однак було пошкробати ся, щоб не згадити своєї присутності. Мало зі шкіри не вискочив, так остогідла мені свербичка... Кілька хвиль тревала та мука, той час був для мене довжезний... Коли вже годі було віддертати, Ім зачав тільки віддихати, а опісля захрапів.

Тоді тихенько сунули ся ми на руках і ногах і віддаляли ся від Іма чим раз дальше. Нараз Томка лепинув мені, чи не можна-б привезати Іма до дерева, оттак на съміх. Я не згодив ся, бо він міг би наробыти крику і сейчас виявило би ся, до мене нема дома. Небавом Томко рішив украсти з кухні кілька съвічок. І справді удало ся нам роздобути три съвічки, за котрі поглотили ми на столі десять сотиків. Ми-мо того, що з нетерплячки поти на мене били, Томко присунув ся рачки до Іма, щоб зробити йому якого збитка. Коли вернув, довідав ся я, що він зняв Імові капелюх з голови і поїсив його па досить високій галузі. Опісля оповідав Ім, що чарівниці вчарували його, позбавили його пам'яті і їздили на нім по околиці, мов на кони. Десять сотиків завісили на іннурочку на вчії; говорив, що се чорт дав йому лік на всіку хоробу і на се, щоб пріклікати чарівниці до послуг. Зі всіх сторін сходили ся мурини і дэ -и йому, що хто мав, щоб лиш показав Ім сей гріш; та ніхто не съмів гроша діткнути ся, бож він був в чортівських руках. Від тоді Ім дуже згордів; говорив, що чорта бачив на власні очі. а чарівниці їздили на нім, мов на кони.

В саді стрінули ми укритих наших товаришів: Осипа, Степана таї

іншіх хлопців; разом поплили ми лодкою в напрямі яру, що був віддалений на якій півтретя милі. Ту в корчах присягнули ми перед Томком, що тайни не зрадимо, а він показав нам велику щіlinu, що вела глибоко в яр, а була укрита в гущавнику; ту запалили ми съвічки, ракки вільзли до чималої ласкині, а Томко, що був по-переду, вернувся попід стіну і небавом зник в отворі так укритім, що ніхто не був би догадався... Ми пішли за його слідом вузонькою щілиною і нашлися ніби в невеличкій кімнатці, вхідній і студеній. А Томко каже:

— Но, тепер з'організуємо розбищацьку банду; вона буде звати ся бандою Томка Соєр. Хто хоче до неї належати, най зложить присягу і підпише своє ім'я кровю.

Всі згодилися радо.

Томко витягнув аркуш паперу, що на нім передтим написав був присягу і прочитав її голосно. Кождий, хто хотів пристати до банди, з'обов'язався съвято, що тайни доховася.

Коли-біть з її членів зрадив тайну, то за се мали йому стяти голову, трупа спалити, а понід розвіяти з вітром, а імя його вичеркнути кровлю зі спису членів. Прочим було зборонено вимовляти імя зрадника, бо воно мало бути торжественно викляте і на віки забуте.

Всі одноголосно признали, що рота присяги гарна, тож кождий пінгав Томка, чи він сам її укладав. Томко відповідав кождому, що трохи сам, а решту відписав з книжок о розбищаках морських і опришках.

Дехто сказав, що треба-б було убивати родини зрадників, що видають тайну товариства. Томкови подобався сей помисл: тож взяв оловець і додав кілька слів.

А на се озвався Степаньо:

— Но, а щож було-б з Гуком? Він чайже не має жадної родини. Щож буде з ним?

— Таж він має батька, — відказав Томко.

— Так, він має батька, але ніхто не знає де батько с. Давнійше бачили його по хлівах, де спав в купі зі свиними, але від року ніхто не бачив його в тих сторонах.

Зачали о тім говорити і ще трохи, а були-б мене викинули з по-мік себе; бо говорили: кождий з нас мусить мати родину, або когось, призначеннего до забиття, бо в противнім разі не було-б між нами справедливості. Ніхто не знов, що на се порадити, тож всі мовчали, закло-

погані. Мені вже збирало ся на плач, але нараз приплила мені щаслива гадка до голови:

— То я віддам вам паню Ватсон!

А вони одноголосно закричали:

— Правда! правда! Можна замордувати паню Ватсон! Все в порядку! Принимаємо паню Ватсон! Отже Гук до нас належить.

Опісля кождий проколов собі шпилькою палець, витиснув каплю крові і підписав свес ім'я; а хто не вмів писати, той власноручно підписав ся хрестом.

— А тепер — зачав Степан — треба нарадити ся, яка буде діяльність товариства.

— Будемо грабувати й мордувати, — відповів Томко.

— А щож будемо рабувати? Доми, худобу, або...

— Плетеш! Хто забирає худобу тай подібні річи, не с розбійником. але злодієм, — відрік Томко.

— Ми не злодії, але розбійники. Заложимо на лиця маски, задержувати-мемо на гостинцях вози з товарами, забивати-мемо подорожніх, щоб їм повідбрати годинники й гроші.

— Чи конче треба убивати?

— Конче. Так випадає. Читав я в деяких книжках, що лучше не убивати, але в інших знов стойть, що треба конче. Розумість ся з відмінкою тих подорожніх, що їх припровадить ся до яскні і будеть ся держати, поки не зложать окуну.

— Окупу? Що се значить?

— Я не знаю того гаразд.... "Взяти окун". Так стойть в книжках. отже треба так робити.

— Так якже будемо се робити, коли не знаємо гаразд, що то с?

— Е, не нудь мене. Треба і конець. Не чуши: так стойть в книжках.

— То ти хочеш бути розбійником і робити не то, що треба, але то, що прийде до голови?

— Добре тобі говорити, Томку, але я хотів-би знати, що буде, як наші полонники не знати-муть, що то с "окуп"? Як ти гадаєш, що се значить?

— Нех... не знаю.... Може вони знати-муть...

— А як ні?

— Га, то треба їх буде держати в полоні, поки не пімрутъ.

— А! так, що іншого. Гаразд! Чому ж відразу так не вияснив?

Думаю однак, що з ними мати-мемо чимало клопоту, бо треба їм дати їсти тай стеречи, щоб не поутікали...

— Що ти пleteш, Степанку? Як можуть утіchi, коли, як лиши пальцем кивнути, то сторожа сейчас убє їх?

— Сторожа? О се мені подобається ся! Мусимо отже-ж стеречи їх днем і ночию?

— Дурниця! Чамуж не маємо їх убити відразу, лиши ждати, аж в'зьмутъ окупъ і умрутъ?

— Тому, бо так стоїть в книжках. Скажи-ж мені, Степанку, чи хочеш бути правдивим розбійником, чи ні? Або думаси може, іце ті, що писали книжки, не знали, який повинен бути розбійник? Чи ти хочеш їх учити розуму і гадаши, що більше від них маси глупдів? Ні... Правда? Як ні, то спди тихо і поступай собі після правил...

— Добре вже, добре... Я не упертий, хотів лиши все порозуміти. А женщины? Чи рімо-ж маємо їх убивати?

— Слухай, Степанку, коли-б я так мало розумів як ти, то принайменше тихо сидів би. Убивати жenщини? В якійже-ж книжці сказано, що можна жenщини убивати? Ні! Приведеш їх до яскні і будеш для них солодкий, мов мід, все так скінчить ся, що жenщина залюбить ся в тобі і не схоче вже вертати домів.

— Но, коли так, то добре. Ale бачиш, скоро назбирасть ся в ясніні тілько полонішків і жenщин, що забракнє місця для розбійників. Но, але най буде і так.

Малий Івась розіспав ся через той час на добре; коли його збудили, перелякав ся і зачав кричати, що хоче йти додому, до своєї мами, а не буде вже розбійником.

Прочі съміяли ся, називали плаксю... Розгніваний Івась загрозив, що зрадить тайну. Тоді Томко Соер дав йому десять сотиків, щоби мовчав, а нам казав розходити ся і зібрати ся аж за тиждень.

Степанко заявив, що він вільний лиш в неділю, тому не може ходити в інші дні на розбій.

Але всі спротивилися тому; говорили, що розбивати в неділю великий гріх, бо то день Божий....

Опісля обрали Томка начальником, а Осипа заступником — і розійшлися.

Вже над самим ранком вліз я крізь вікно до своєї кімнатки. Нове мое одінє було затовщене і запашане глиною, а я вельми умучений.

РОЗДІЛ III.

Сварка. — Два провидіння. — Геній. — Томко Соєр оббріхує мене.

На другий день стара пані Ватсон зляла мене за то, що я замарав одінє! А вдова не кричала на мене зовсім, лише забрала ся до чищення плям; а тільки мала коло того праці, тай так сердечно змучила ся, що я рішив: кілька днів бути ліпшим.

Пані Ватсон взяла мене з собою до невеличкої кімнатки, зачала зі мною говорити молитву і притім сказала мені, що всю дістану, о що лиш в молитві попрошу. Просив я, молив ся що-дня, що рана, — але без'успішно. Не дістав нічого! Пробував знов. Нічо! Раз одержав вудку, та без гачка, а вудка без гачка — до нічого. Кілька разів благав я Бога о гачки, та дарма. За якийсь час спітав я пані Ватсон, чи могла-б вона просити за мене, а вона відрізала мені, що я дурноватий; притім не була павіт ласкава сказати: чому?

Раз положив ся я в лісі і роздумував над тим: Сли кождий може одержати всю, о що просить, чому ж наш сусід не в силі відзискати гроши, що їх стратив на різництві? Чому пані Ватсон не може хоч трохи змарніти? Ні, се щось не так, як говорить пані Ватсон. Йду отже до вдови і пытаю, як то є справді? А вона пояснює, що кождий може одержати то, о що просить, але, що треба просити лише о "річи духові" а не о дочасні достатки. Се було для мене "за мудре", тому вона сейчас вияснила:

— Належить ся помагати другим, кожному творити добро, думати о щастю близких, а о своїм найменше, шанувати і слухати старших.

То вже вона певно до себе так піс, — погадав я і знов пігнав до ліса, щоб ту справу всесторонньо обдумати. В тім, щоб безнастінно думати "о других" пе бачив я зовсім для себе хісна, тому рішив ся більше тажими справами голови не клопотати.

Нераз вдова закликала мене і так сердечно говорила мені о Прovidінні, що мені на серцю робило ся легко, але на другий день був з вже іншого пересвідчення, коли пані Ватсон взяла мене в свої руки.

Думав я тоді, що імовірно є два Прovidіння: з тим Прovidіннем, що про нього вдова розказувала було-б бідоласі так добре, як у Пана Бога за печию, але, коли-б його зловило Прovidінє пані Ватсон, то було-б по нім! Обдумав я собі всю гаразд і рішив бути слухняним, коли-б мене приняло до себе Прovidінє вдови. Лиш не знаю, який хосен мало б

з мене Провидінс, бо я таки дурний таї простий, до того обдертий во-
лодюга — і нічо більше.

Мого батька не бачив ніхто вже від року — і мені з тим було ду-
же добре; не мав я зовсім охоти його знов бачити. Лиху мав привичку:
бити мене все, навіть тоді, як був тверезий і тому в часі його присут-
ності перебував я звичайно в лісі.

А тими днями нашли в ріці, дванадцять миль від міста, топельни-
ка і казали, що то мій батько. Топельник був такого самого зросту, так
само обдертий і мав таку саму довжезну чуприну — викашаний бать-
ко! Лиш лиця годі було розпізнати, бо так довго лежало у воді, що пе-
рестало бути лицем. Топельник плив на знак; його витягнули з води
і закопали.

А я був дуже неспокійний, бо мені на думці все було то, що гово-
рили люди: що топельник-мужина не може виплисти лицем до гори, але
пятами. Тому був я певний, що се не батько, але якась баба в мужесь-
кім одіню.

Від часу до часу бавилися ми в розбійників, може місяць, опісля
дали спокій. Нікого ми не обрабували, не убили, ми лише так удавали,
що нападасмо. Робили ми засідки в лісі, кидалися на людей, на жен-
щини, що несли на ярмарок ярину і гнали свині до міста, однак не
бралисъмо полонників. Том Соср звав свині "полонниками" а ярину
"добиччю".

Одного дня Том вислав одного з наших хлопців до міста і казав
йому бігати по вулицях із запаленим патиком, с. с. з "смолоцким
морду", на знак, що банда має зібрати ся як найскорше.

Коли зібралися, то сказав нам, що через своїх піпігунів одержав
важні відомості. На другий день мала розложити ся табором в одній
гріській долині каравана кущів еспанських і богатих Арабів, що вела
зі собою двісті слонів, шістьсот верблудів, тисяч мулів, що були наван-
тажені самими діамантами; а ціла сторожа каравані складала ся з лед-
ви чотириста жовнірів. Отже ми зробили засідку і мали нечаянно ки-
нути ся на каравану, розбити її і забрати скарби. Казав нам вичистити
оруже, оглянути і стояти готовими до борги. Навіть тоді, коли біглисъмо
за візком з ріпкою, мусіли ми мати вичищене оруже, що складало ся з
держаків від мітел і бляшаних шабель, що їх можна було безпечно тер-
ти "до семого поту", а бляха таки була бляхою, як патик патиком.

Не довіряючи, щоб ми могли побити таку силу Еспанців і Арабів:

прийшов я на другий день, в суботу, о означеній годині, з цікавостібо бажав побачити верблюдів і слонів.

З гуцавника на команду ватажка збігли ми скоро в долину. Не було однак ані Еспанців ані Арабів, не було верблюдів ані слонів, але за то стрінули ми дітвору з недільної шкілки, на майві.

Нашалисьмо на них і розігнали, а нашою добичною були медівники і мармоляда. Степанко найшов, що правда ляльку, завинену в піматки, а Осип книжочку до молена, та учитель приневолив нас до віддання добичі і розігнав банду. Діямантів не бачив я зовсім і сказав се Томови; однак він опирався, казав, що були їх цілі вози, тай що були там і Араби, слоні і всьо, що мало бути. На питанє, чому я нічого не бачив, не відказав, називав жче лиши дураком, додаючи, що, коли-б я знав "Дон Кіхота"^{*)}, то не потребував би питати. Се сталося по причині чарів. Неприязні для нас чарівники перемінили всю з дітвору з недільної шкілки, в медівники і в галярету.

— Коли так — одвітпив я — то треба бороти ся з чарівниками.

— Що ти гадаси собі, напустяна голово, — сказав Томко, — чи то чарівник не має цілого війська геніїв, що посічуть тебе на дрібний мак, нім скажеш одно слово! Кождий гений високий, як дуб, а грубий, як церков.

— А сли кількох геніїв стане по нашій стороні, чи не можемо тамтих побідити?

— Ага, а відки-ж возьмеш геніїв?

— Не знаю; а відки-ж веде їх чарівник?

— То що иньшого. Такий чарівник потре перстень або бляшану лампу і — гений вже товплять ся біля нього... Громи бути, гудять, ліскавиці літають по небі, дим бухає клубами, а чарівник приказує геніям і що він скаже, то вони роблять. Для них легко вирвати вежу з фундаментом і перекинути собі її через голову разом з директором недільної шкілки.

— А хтож приневолить їх до вирвання вежі?

— Кождий, хто пітрє лампу або перстень. Вони є піддані кождо-

^{*)} "Дон Кіхот", славний твір еспанського писателя, Мігuela Цервантеса. В тім творі оповідається про цікаві і незвичайні съмішні пригоди Дон Кіхота, що начинався середновічних творів о лицарських виправах, прибрав собі за пажа Санча Панзу і їде в съвіт боронити покривдженіх, увільняти полонених, убивати чарівників і т. д. В нашій літературі в коротенька віршована передрібблка Дон Кіхота, згадана Іваном Франком. В оригіналі твір сей містить ся в 5-ех томах. — В. Д.

то, хто має лямпу або такий перстень і мусять слухати кожного приказу свого пана. Як скаже їм: "Збудуйте мені палату на сорок миль довгу, цілу з діаментів, наповнену солодощами; украдіть хінському цісареві доньку мені за жену", — то вони се роблять і то сейчас: мусятися на твій приказ переносити ту палату з місця на місце і то швидко: раз, два, три, — мов в танци. Розумієш?

— Знаєш, що я думаю? Ті генії видко дуже дурні, як так роздають палати і солодощі, місто задержати всю для себе! Ніхто того не дочекав би, щоби я покидав свою роботу а летів сповняти забаганки іерпого-лішшого, хто пітре стару лямпу або перстень!

— Сам не знаєш, що говориш, Гуку. А я тобі говорю, що хоч-нечох і ти мусів би прийти.

— Я? Коли-б я був високий, як дуб, а грубий, як наша церква? Но, гаразд, прийшов би, але той чоловік чим мерцій мусів би драпати ся на дерево, найвище в цілім лісі.

— Знаєш, Гук, з тобою не варто говорити. Ти не масш о нічім поняття. З тебе таки вісімнайзтий туман.

Роздумуючи про се в кілька днів, рішив я вкінці пересувідчити ся, чи в тім є хоч трохи правди. Найшов я стару, блашану лямпу, зелізний, заржавілий перстень, потираю його аж зіпрів, думаючи, що лише геній збудує мені палату, то я сейчас продам і грошики до кишень. Але все на вітер: не прийшов ні один геній. Прийшов отже я до пересувідчення, що ціла та балаканина була брехнею, що її видумав Томко. Може він впрочім вірив в Арабів і слоні, — але я таки ні.

РОЗДІЛ IV.

(Поволи вперед. — Гук і судія. — Забобон.).

Минуло кілька місяців і надійшла зима. Майже через цілій той час ходив я до школи, умів вже читати, писати яко-тако, табличку множення знов аж до "шість рази сім є трийцять п'ять". Здається мені однак, що, коли-б я жив не знати як довго і ціле жите ходив до школи, то не з'умів би научити ся її до кінця. Не маю якось хисту до математики.

В початках не терпів я школи, але поволи привик і було мені пезле. Коли був надто умучений науковою, то йшов, місто до школи, "на прохід", а слідуючого дня діставав відповідне "натиране голови", що

мене на якийсь час скріпляло. Впрочім: чим довше ходив я до школи, то (дивне диво!) наука видавала ся мені лекшо і забавлійшо. При вік рівнож до вдови і її дивацтва перестали мене вражати. Що правда, дуже прикро мені було жити безнастінно серед чотирох стін і спати в ліжку, але перед зимию викрадав ся я деколи і переводив ніч в лісі під голим небом, так, що се було для мене відпочинком й полекшою. Волів я давній спосіб жити, але привикав до нового, навіть зачав його любити. Вдова говорила, що поступаю "поволи, але вперед" і дуже була з мене вдоволена; притім додавала, що вже не потребує мене стидати ся.

Раз при сніданю лучив ся мені випадок: неревернув сільничку, Чим мерщій витягнув я руку, щоб взяти трохи солі і кинути її через ліве плече поза себе, щоб уникнути нещастя, — але пані Ватсон зляла мене:

— Возьми зі стола руки! Все щось мусиш скойти!

Вдова обсталася за мною, але я вже зінав, що нещастє не дасть ся відвернути. Устав від снідання, в лихім настрою, думаючи, з котрої сторони прискастить ся до мене нужда.

С способи на відвернене певних нещасть, але на то, що його спроваджує розсипана сіль — нема жадного. Ходив я отже сумний і мався все на обережності.

Небаюм будучи на городі, побачив я на снігу чийсь сліди. Хтось йшов з ліса до хати, стояв трохи коло брами і обійшов город довкруги, під парканом. Се було дивне, що не увійшов до середини, але обходив довкола і придивляючи ся уважно тим слідам, спостеріг я, що в обласах лівого чобота були цвяхи у формі хреста, що мали видко на ціли: відганяти діявола. В одній хвили зриваю ся, прибігаю до судії Ретчера, щілій задиханий.

— Що-ж то, мій сину, чого ти так засапав ся? Чи приходили по процент?

— Ні, або-ж с?

— Так! За пів року. Нині, в ночі, минув піврік. Є гроши, є, сто п'ятьдесят доларів з надвижкою. Хороший се гріш, як для тебе. Дай мені уповажненс до причисленя тих грошей до капіталу, бо як возвъмеш, то стратиш всео.

— Ні, прошу пана, не страчу, ні. Мені грошей не треба, ані тих, аві шість тисяч. Заберіть собі всі.

Судія здивував ся, бо не розумів моїх слів.

— Що ти маєш значити, хлощче?

— Не винітуйте мене за то. Заберіть собі всі гроші. Чи гаразд?

— Не второняю нічого. Іде тобі сталося?

— Благаю вас, на милість Бога, задержіть собі гроші без питання, щоб я не потрібував говорити неправди.

— Ага! знаю. Хочеш мені позичити їх.

— Так! Позичити. Розумієш ся!

— Добре. Можу у тебе затягнути позичку...

Написав щось на аркуши паперу, прочитав раз, другий і говорить:

— Отсе доказ, що я позичив від тебе шість тисяч на десять літ з тим обов'язком, щоб процент дочисляв до капіталу. Підпиши ся. А тепер... маси долара...

Я підписав, взяв долара і вернув домів.

Їм, мурин пані Ватсон, мав кулю із збитої шерсти, велику як кулак, що й виняв з жолудка корози. На ній умів ворожити і говорив, що в середині сидить заклятий дух, що все знає. Сейчас отже сказав я Імові, що батько вернув, бо бачив його сліди на снігу і просив його, щоб спітав духа, що наміряє робити батько і чи довго ту буде. Їм виняв волосинну кулю, пошентав щось над нею, а опісля кинув на долівку. Удала, але покотила ся ледви на цаль. Їм кинув другий раз і третій а вона падала так само і не котила ся. Тоді Їм уклекнув, приложив до неї ухо і слухав, але надармо.

— Лучаєш ся, — сказав мурин, — що куля доти нічого не скаже, поки не дістане грошей.

— Маю фальшиву стару монету, чверть долара (про долара з розмислу не говорив, не дурний!), може її возьме куля, бож вона не пізнається на фальшовані. Їм пошокав гріві, стрібував зубами, потер і сказав:

— Зроблю так, щоб куля взяла сей гріві за правдивий. Надікрою барабіль, всаджу в середину монету на цілу ніч. Як покриється снідиною, то возьме її кождий за добру. А куля волосинна, то цілком на ній не пізнається ся.

Добре говорив Їм; я і без нього то знат, що на то барабіль найлучший, лише не знаю, чому забув.

Їм вложив гріві під кулю, приклек знов, приложив ухо і слухав. Тим разом сказала куля, що готова мені виворожити ціле життя. Я на то: "дуже добре."

Говорила отже Йомви куля, а Йм мені. Говорила так:

— Батько твій до сеї пори не знає, що зробити. Часом хоче йтидалеко, а нераз говорить, що лишить ся. Най робить, що хоче. Надчим літає два ангели: білий і чорний. Білий тягне його до доброго, а чорний перешкоджає. Не можна предвидіти, котрий побідить. О себе будь спокійний. Мимо великих клопотів і журби чекас тебе вкінці радість і щастя. Стоїть біля тебе дві панянки, біла і чорна. Одна з них добра, друга богата. Ожениш ся вперед з убогою, потім з богатою. Стежки ся води, не пускай ся на ню, бо за водою чекас на тебе смерть...

Коли вернув я до своєї кімнатки, чекав на мене мій батько у власній особі.

РОЗДІЛ V.

Батько Гука. — "Добрий тато". — Поправа.

Я увійшов, замкнув двері, відвертаю ся і бачу: батько! Звичайно третів я перед ним, бо бив мене, кілько лиши влізло ся. Батько мій мав п'ядьдесят літ. Чорна кучма, довжезна, поковдана і затовщенана так спадала на лиці, що майже очий не було видно. Крізь волосс ледви можна було доглянути бліду твар. Лахи ще трохи держали ся купи. А як сидів і заложив ногу на ногу, то з одного чобота виглядали два пальці; ними він від часу до часу рухав. На долівці положив старий "шаламок", чорний, піковий: видерте дно видало до середини, пригадувало вічко від пуделка.

Він дивив ся на мене, а я на нього. Коли я поставив на столі съвічку, побачив, що вікно отворене: мусів сюди влізти через балькон.

По довгій мовчанці сказав вкінці:

— А то ми паничик, еге. Певно масчи себе за щось дуже великого? що може ні?

— Може маю ся, а може ні!

— Не отвірай так съміло хавки! Під час мосії неприсутності дуже згордів. Я втвочу тобі ті ріжки перпіе, нім пущу тебе з рук. Ти певно учений: умієш читати, писати? Гадаєш, що ти щось більшого від батька! Що? правда? Але я всьо з тебе витрясу! Хто тобі позволив бавити ся в такі небелиці, як наука? Га? Питаю тебе, хто тобі позволив?

— Вдова...

— Вдова? То так? А вдові хто позволив пхати ніс в чужі справи?

— Ніхто її не позволив....

— Но, то я її відівчу пхати ніс... А ти слухай: кинеш школу, розуміш? Я всім покажу, що то значить виховувати так хлоща, щоб дер носа, дивився з гори на батька і мав себе за щось ліпшого. Ех, як зловлю тебе в тій школі! Попамятаєш мене! Твоя мати, рідна мати, драбуго, не уміла читати... і писати також! Ніхто в нашій родині не умів читати ані писати... до самої смерті. І я не умію, а ти дуешся, що маєш розум учений? Я не такий, щоб зносити се, розумієш? Возьми-но книжку, най почую, як ти читаєш.

Ледви прочитав я кілька стихів про Вашингтона, батько так ударив по книжці, що полетіла зі стола кілька кроків.

— Но, тепер бачу, що уміш читати. Але слухай: дай ти спокій з тим розумом. Я того не хочу. Як я зловлю тебе, паничку коло школи, вигарбаю тобі шкіру, небоже. Треба мати релігію в серці: шанувати батька-матір. Який з тебе син виросте?

Онісля взяв до руки малій образок, що представляє жовті коробки й хлопчика, синю убраного, спитав:

— Що се?

— Нагорода за добру науку.

Передер образок на двоє і вицідив крізь зуби:

— Дам я тобі лучшу нагороду: Злуплю я з тебе шкіру...

Сидів який час, мимрав під носом, а вкінці сказав:

— Який з тебе паниччик! Міжко, постіль, зеркало, килимок на підлозі, фі, фії... А рідний батько мусить спати в хліві з свиними! Як жию не бачив це такого сина. Се певно, що відівчу тебе тих панських вигребеньків. Невипущу з рук! Будеш собі надавати якихсь "фохів"? Я тобі покажу "фохи"! Кажуть, що масиш гроши! Відки взяв? Говори!

— Люди брешуть.

— Говори-но до мене, як син, бо вже не стас мені терпцю. В місті всі говорять, що ти богач. Всі повторяють то само. Тому-то я прийшов. Завтра мусиш мені дати гроши.

— Не маю грошей...

— Брешеш, гроши у судії. Відбери і дай мені, бо дуже треба...

— Говорю, що не маю жадних грошей. Спітайте судію...

— Добре, спігаю. Говори, драбуго, сейчас, кілько маєш в кармані?

— Маю долара, але мені треба....

—Мене се не обходить. Давай сюди.

Попробував доляра в зубах і сказав, що йде до місточка по горівку, бо нині не мав її ще в роті — і поліз через вікно.

По добрій хвилі, коли я був певний, що його вже нема, всадив голову до кімнати й закликав:

— А памятай, наличу, на мої слова: не крути ся мені коло школи...

На другий день пішов п'яний до судії, щоб відобрести мої гроши. Коли судія спротивився, тоді батько присягнув пімстити ся і подати до суду.

Судія знов і вдова зажадали від суду, щоб відібрести мене від батька і установити для мене опікуна. Але коли прийшов новий судія, що не здав батька і нікого в місті, не дозволив мені розлучити ся з батьком.

Тому, що батько грозив, мусів я позичити від судії три долари; а батько, як звичайно, впів ся і наробив таких авантур на місті, що мимо його супротивлення засадили його до "Іванової хати" на тиждень.

Тимчасом новий судія рішив занести ся батьком. Взяв його до свого дому, убрає, як Бог приказав, від ніг до голови, саджав до стола зі своєю родиною і був для нього правдивим добродієм. По вечері говорив з ним о тверезості, о поправі і так хорошо, що батько з плачем прогляниав свою дурноту і торжественно прирікав, що буде вже жити по людськи, щоб лише судія не відмовляв йому своєї помочі. Судія на ті слова обнімав батька, мов брата і плакав над ним з цілою своюю родиною. Коли надійшла пора відпочинку, мій батько підвів ся з крісла, підніс руку до гори і сказав такі слова:

— Погляньте на ту руку, шановні націстьво! Возьміть її в свої долоні і стисніть. Була то рука послідної свинячки, але тепер вже нею не є і не буде; нині належить вона вже до чоловіка, що почав нове життя, щоб камінню став на тім місці, як поверну до давнішого мерзінного життя. Памятайте собі мої слова! Не забудьте, що вони вийшли з моїх уст! Не лякайте ся тої руки, бо вона тепер чиста...

Хто лиши був в кімнаті, тиснув за руку ажіка судії навіть поцілувала. Опісля батько підписав ся хрестом, що стане іншим чоловіком. Судія говорив, що непамятає більше торжескої хвилі в життю.

Коли батько прийшов до кімнати, де ночували найбільші гости, почув видко вночі страшну спрагу, бо спустив ся з вікна по стовпі від

танку, пішов до шинку проінів нове одінс. Вернув з фляшкою до хати і пив ціліську ніч. А рано, загалунений, як темна ніч, хотів знов вилізти через вікно, і зсунув ся по стовпі, але упав, зломив ліву руку в двох місцях і півмертвий лежав на снігу.

Судія взяв собі дуже до серця ту історію з моїм батьком, бо сказав, що такого чоловіка може поправити хіба карабінова куля.

РОЗДІЛ VI.

Батько забирається до судді Татчер-а. — Гук в батькових руках. — Батько уживає съвіта.

Лиш батько виздоровів, сейчас зайізвав судію о гроши. Тай до мене забрав ся за школу, але хоч кілька разів набив мене, то таки я учився далі. Перше не тягнуло мене до школи, а тепер ходив на злість батькови.

Справа в суді тягнула ся дуже поволи, тож деколи мусів я брати від судді по кілька доларів, щоб не дістати буків. Коли лиши батько взяв гроши, то упивав ся, а опісля брали його чогось до Іванової хати.

Коли вдова забороняла йому мішати ся у мої справи, то одного разу зловив мене, посадив в човен і перевіз на другу сторону річки, на лісистий беріг, де не було домів, лиши стара деревляна буда, а ліс так густий, що хто його не знав, мусів у нім заблудити. Цілий час держав мене біля себе. Так мене стеріг, що не було нагоди до утечі. Ми мешкали в тій старій буді; батько замікав її на ключ і ховав його під посудиною. Мав рівно ж стрільбу, певно крадену, можна було откіж стріляти дичину. Притім ловилисьмо риби. Часами батько замікав мене самого, йшов до крамниць, віддаленої на яких три милі, щоб звірину і риби заміяти на горівку, що її приносив домів. Опісля пив до нестягми і бив мене.

Вдова вивідала ся якось де я є, тай післала по мене якогось хлопця. Але батько казав, що убе, тож мусів я лишити ся. По якімсь часі привик я до нациого життя, полюбив його і було-б мені навіть гараз, коли не ся безнастанина "березова каша".

Роботи жадної, свобода у всім, цілий день лежу з люлькою в зубах або з удкою в долоні; книжок ані лекцій не було. За два місяці мос одінє розлетіло ся і я забув навіть, як то жило ся мені у вдови.

Але, коли батько чимраз частійше брав ся до бука, то мені се не

подобало ся, бе тіло мос було вкрите синяками. Як він виходив на довший час, то мусів я сидіти замкнений, нераз три дні. Се мене мутило. Я був певний, що він утопив ся, а мені не хотіло ся умирати в тюрмі. Ляк мене великий отортав.

Рішив ся отже добути ся з буди. Пробував я того нераз, але якось не удавало ся. Віконце було так манісеньке, що не влізло би ся й щеня. комином годі було лізти, бо вузкий, а двері були збиті з грубих дубових дощок; дэ того ховав батько всякі знаряддя, що їх шукав я зі сто разів. Вкінці найшов я на стриху стару, заржавілу пилку, без ручки; на-мастив її тогдом і забрав ся до роботи.

До однієї стіни, до котрої приставлений був стіл, була прибита ста-ра кінська дерга, що спадала аж до землі. Вліз я отже під стіл, підніс дергу і зачав пилувати отвір так великий, щоб можна ним перелізти. Тяжка се була робота тай іпша дуже поволи, а коли вже туй-туй мав скінчити, почув ся вистріл — се надходив мій батенько.

Сейчас дерга була спущена а пилку укрив я десь в кутку. Увійшов батько.

Був у злім настрою, як звичайно і сказав, що с падія виграти процес, але не швидко, бо судія зволікає. Говорив рівно ж, що суд другий раз мас видати вирок, в справі визначення вдови мосю опікункою і що певно тим разом вдова виграс. Що правда, не мав я тепер найменшої охоти вертати до неї по то, щоб, як говорила, "циплізувати ся". Опісля зачав проклинати всіх людей знакомих й не знакомих.

— Ех, — говорив, — не знати, як то вдова тебе тепер відбере. Буду вартувати безнастінно, а як би хто хотів тебе викрасти, то запакую тебе в таке місце, де тебе й чорт не найде.

Занепокоєний такими словами, рішив ся я не ждати виконання сього постановлення.

Піslав мене батько до лодки по пакунки. Був там мішочок муки, кусень солонини, порох і набої, фляха горівки, трохи біля, стара якась книжка і два числа часописи, що в ню була описанна солонина. Забрав я, кілько лині міг, опісля вернув по решту, сів в човен і так гадаю: Як буду утікати, вкраду стрільбу, трохи біля, піду в ліс і нігде не буду задержувати ся. Що в день застрілю, то в ночі з'їм; щоб лиш відійти так далеко, щоб ані батько ні вдова не попали на мій слід. Як батько уціль ся нині до нестяями, а се певно буде, скінчу вирізувати діру ще сеї ночі та й — в ноги.

Коли заніс до буди решту справунків, було вже темно. Під час вареня вечері, батько потягав з фляхи і чим більше був пияний, тим більше кричав на ряд:

— І се називається держава! Огого! Гарний закон нема що казати!... Відбирати батькови рідного сина, що його виховане коштувало тільки труду, старань й коштів. А як син вже виховався, як вже нині-завтра зачине працювати й заробляти, щоб відплатити ся батькови, то закон відбирає сина. І то має бути закон! Та ще не конець! Закон признає слушність судії і призволює на передержанс моєї власності. Так робить — закон! Закон бере чоловіка, що має шість тисяч доллярів, інакож його до такої буди тай каже йому показувати ся в такім одінню, в якім стидала би ся ходити свиняка. Говорять, що се держава! А чому ж мені дістється ся така кривда? Чиж я в тій державі можу дійти до своїх прав? Нераз гадаю кинути сю країну раз на завжди. А так! Се чув від мене навіть судія. Не лише він чув, — всі чули і всі можуть посьвідчити! Сказав я так: Побачите, чи не кину того проклято-го краю на все. Дивіться на мій капелюх, слиз його можна звати капелюхом. Се не капелюх, не правдиве накриття голови, се діра від коміна, з котрої цікаво виглядає моя голова. Дивіться, говорю, і то я, оден з най-богатших людей (коли-б віддали мені се, що мос!) мушу носити такий капелюх! О, так прекрасне правительство! Послухайте, щось скажу цікавого. Приїхав сюди свободний мурин з Огайо, Муллат, пліку мав білу, сорочку як сніг, а капелюх, як зеркальце. В цілім нашім місточку не найпішов би більшого елеганта. І годинник мав золотий з ланцюшком, ще й палицю з срібною ручкою; но, богач, пан на цілу губу. Но і щож? Говорили, що се професор, що говорить всякими мовами, що всю уміє. Але на тім ще не конець. Казали, що він там, у своїй країні, має право голосувати. Того вже таки за багаго. До чого то дійде, думаю собі. А був се якраз день виборів. Я мав також голосувати, коли лиш не ушився і не упав в рів, але як мені сказали, що є така країна, де мурин має право голосувати то я не пішов і не буду голосувати — до смерті. Слово в слово так — всі чули: най пропаде держава, а я навіть не рухнуся! Ей, а варта було подивитися на міну того мурина. Що за безлична піка! Не хотів уступити ся мені з дороги, мусів я його з дороги зіпхати. Говорю до людей: хотів би я знати, чому мурин не є проданий? І думасте, що мені відказали? От що: закон не позвалис я його продава-

ти, поки не пересидить у нас пів року. І то є держава, що не має права продати свободного мурина, коли схоче.

Називало "державою", а вона мусить чекати шість місяців, нім зможе приодержати такого голопятника в білій сорочці!

Говорив так батько і говорив, венгтаючи ся по кімнаті, але що ноги, що раз йому дуже холітали ся і упав коміть головою в кадку з маринованим мясом. Дуже потовк ся, тож проклинав то мурина, то державу, а вкінці й кадку, що й копиув так, що аж задудніла. На нещастс копиув тим чоботом, що з него заглядали два пальці. Ех, як зачав проклинати, як зачав виговорювати! Говорив опісля сам, що так легко ніколи не пили йому слова з рота. Був у нас якийсь волоцюга, що був славший з проклопіс, батько говорив, що того дня його перейшов. Може, але я думаю, що се лиши хвалба.

По вечері хопив знов за фляшку, говорячи, що в ній є горівки тільки, що можна нею упити ся два рази. Здавало ся мені, що за годину буде "готов", а я тоді або вкраду ключ або виріжу отвір. Пив й почивав, поки не упав на мерву. Та дарма, сильно не заснув, але дрімав неспокійно, зойгав, стогнав, кидає ся на всі боки. Змучений ожиданем, заснув я твердо, літинаючи съївчику незапалену. Чи довго я спав — не знаю; нараз зірвав ся я па ноги, бо почув якийсь страшний вереск. Дивлю ся, аж ту батько, цілком без пам'яті, кидається ся по хаті і кричить: "вужі, вужі!" Привиджувало ся, що має їх на ногах, старав ся їх скинути і верещав, що оден укусив його в твар. Однак я не бачив жадного вужа. Опісля знов зачав бігати довкола кімнати і кричати: "Скнив, стядни його! Укусив мене в карк!" Ніколи не бачив я у чоловіка таких страшних очій, як тоді у батька. Небавом змучив ся і упав задіканий на землю; але місто лежати спокійно, копав ногами, бив kulаками, качав ся по землі і кричав, що чорт його ловить.

Якийсь час лежав спокійно і стогнав. За хвилю замовк цілковито, чути було лише, як вили вовки в лісі і пугали сови: се переймало мене яяком.

Коротко, опісля підхідів ся батько на лікті і прислухував ся чомусь: — Гоооп! гоооп... гоооп... Мерці йдуть... Гоооп.. гоооп.. гоооп.. йдуть по мене... Та я... не піду. Гууу! прийшли... Вже є ту... Не рукати мене... Беріть собі свої руки... бо зимні... Пустіть... Ааа! Пускай мене бідного...

Ліз рабки і простила, щоб пустили; опісля завинув голову в рядно,

поліз під стіл і верещав: "пускайте!" І з під ковдри чути було його стогні...

По якімсь часі став на рівні ноги, і без памяти кинувся на мене. Я утікав, а він бігав по цілій кімнаті і грозив мені малим ножиком, острим як бритва. Називав мене ангелом смерти, кричав, що як я згину, то мерці не прийдуть по нього.

Представляв я йому, що то я, Гук, але він з съміхом, подібним до скретоту пилки, кричав, кляв і гонив мною. А коли я обернувся на місци і хотів пересунути ся йому під рамя, зловив мене за кабатинку, думаю: вже по мені. На щастс лишив я кабатинку у його руках і се мене виратувало.

А йому забракло сил, упав на землю, положив під себе піж і сидів опертий плечима о двері і говорив:

— Лиш відшучну, то забю тебе.

Колиж заснув, — я взяв одиноче крісло з діравим сидженем, ставив за ним як найобережнійше, щоб зняти зі стіни стрільбу. Переконавши ся, що набита, положив її поперек паки, де держали ми ріпу, дулом прямо до батькової твари. Опісля сів за пакою і ждав, аж обудиться... Ах, як повільно, як млаво минали години твої ної!

РОЗДІЛ VII.

"Якась людина". — Замкнений. — Готовлю ся до подорожі. — Уложенє й виконанє пляну. — Відпочинок.

— Вставай! Щооо собі мислиш?

Я отворив очі, поглянув довкруги, стараючи слі пригадати, де є. Сонце стояло вже високо, отже спало ся довген'ко. Батько стояв на дімно і виглядав або на чоловіка в злім настрою, або на хорого.

Говорить до мене:

— Що ти робиш з стрільбою?

Пересъвідчений, що він не пригадує собі, чого доказував в ної. Відказую:

— "Якась людина" намагала сюди увійти, тому держу стрільбу.

— Було мене збудити...

— Годі було...

— Гм! Но, гаразд... Йди-но поглянь, чи не зловила ся риба на козульку... З вечера закинув я вудки... Я вийду також...

Чим мерцій отворив я двері і побіг над ріку. Вода несла галузі, кусні кори, купини надбережної землі: видко ріка виливала.

Чому я тепер не в місті? Було-б жите. В такім часі я мав хосен. Як лиши вода взвирилася, то несе дерево всілякої величини. Ловило ся не раз по кільканадцятьох тертиць збитих до купи.

Ідучи берегом, я слідив за батьком, то поглядав на воду. Дивлюся, пливе, хорошенький човен, як лебідь, чотирнадцять стіп довга. Мов жаба скочив я з берега до води і за хвилину сидів вже в човні. Коли доплив до берега, батька ще не було. Покермував я лодкою до невеличкого заливу, окруженоого березами й диким виноградом, рішів ся укрити добре свою добич, а як прийде хвиля, пригідна до утечі, поплисти собі з п'ятдесять миль з водою, до знакомого місця... Буде тає вигідніше, чим піхотою.

Залив був недалеко буди, то все-ж мені причувало ся, що чути голос батька. Що лиши вискочив я на беріг по укритю човна, дивлюся, а батько стоїть на стежці і мірить до якоїсь птиці. Не бачив ані мене, ані лодки.

Коли зрівналисъмо ся, злаяв мене трохи, що нічого не роблю; а я відказав, що зсунув ся необережно у воду, тай тому годі було оглянути удок. Знав я, що запримітить, що мокре одієн на мені, тай що спітас о причину. Зняли ми з козульок п'ять малих риб і пішли сейчас па снідансь.

Батько покріпив ся і сказав до мене:

— Як прийде знов та "якась людина" до нашої буди, то збуди мене сейчас... Розумієш? Сей чоловік видко непевний. Від чого-ж стрільба. Уважай, збуди!

З тими словами заснув, але його слова подали мені хороший помисл.

Під полуцене щілов я з батьком над ріку. Вода плила швидко, несля много дерева. Дивимо ся: плине хорошењка тратва. Чим мерцій підняли ми до неї човенцем і притягнули до берега. Опісля був обід.

Хто інший був би цілу днину ждав, чи чого більше не зловить, але батько не такий. Йому було досить на інші тратви; замкнув мене в буді, сів у свій човен, до котрого привязав тратву і поплив до міста продавати... Я був надто певний, що сей почи не верне. Треба було ще ждати, поки не було певно, що вже далеко відплів. Тоді добув я з кута кипу і забрав ся знов до роботи. Скоріше, чим батько переплив ріку,

я виліз з буди; він і його тратва виглядали мов темна пляма, що меяла далеко на воді.

Сейчас взяв я мішок муки, запіс до човна, то само зробив з соленою, з горівкою, цукром, кавою й муніцією. Опісля притягнув до лодки матерац, подушку, рядно, горня, бляшану карту, заржавілу пилку, два простирала, імбріко до кави, удки, сірники і всякі інші причандали, які лиш представляли собою яку практичну вартисть. Випосиє всю до чиста. Хотів я украсити її сокиру, але мусів її лишити з всіх причин. На конець закинув я на плечі стрільбу і був готовий до дороги.

Через вирізану діру витягав я так мало річей, що утопталися ж стежка, щоб отже затерти слід, засипав її старанно. Опісля втішив в стіну вирізаний кусень дошки і підпер трьома каміннями, щоб не занібо стіна в тім місці була чимало викривлена.

Проча моя дорога до човна засосла рідкою, твердою травою і наїй не видю було жадного сліду.

Треба було тепер ити до ліса, щоб застрілити якусь ітицю, натоміш надбіг чималий вепричок, що певно утік з фільварку і здичів, як то у нас часто бував. Чим мерцій випалив до пьюго і приніс домів.

Тоді за сокиру і було в двері, аж дранте летить. Розрубав двері, заніс веприка до кімнати, положив біля стола, впакував йому сокиру в карчило і лишив так, щоб на землю патекло трохи крові. Опісля взял старий мішок, напакував камінія, замачав в крові і волік за собою аж до ріки. Пішов мішок аж на дно.

Шкода, що при тім не було Томка Соср, бо він занадто ся же всього, що вимагає трохи фантазії второпisності.

Опісля вирвав я собі трохи волося, приліпив до закровавленої сокири і кинув її в кут. А тоді вложив собі веприка, мов дитину, на рамена, скутав полами одіння, щоб не капала кров і поніс його до ріки. З лодки взяв я мішок з мукою, заміс його знов до хати, передіравив пилкою і положив на давнім місці. Потім знов зачав його тягнути по траві в цілком противну сторону, до невеличкого озера, зарослого очеретом. Повно там було всілякого водяного штацтва. З другої сторони озера випливав потічок, що плив, не знаю де, але певно не впадав до нашої ріки.

Мука сипала ся дірою і забілила стежину від буди аж до озера. Кинув там ще немов мимохіт бруск батька до остrenя ножика. А тоді доперва завязав діру шнурком і відніс до човна.

Тимчасом вже смеркало: човен стягнув я на воду і задержався
коло берега між деревиною, чекаючи, поки не зійде місяць. Для повної
безпеки привязав я лодку до дерева а сам трохи попоїв, закурив люльку і сів собі в човні, щоб роздумати дальший плян:

— Як будуть мене шукати, — думав я, — йтімуть слідом закро-
вавленого мішка з камінем. На траві згублять слід, але найдуть дру-
гий, побілений мукою, що запровадить їх до озера. Подумають: ага!
ту був розбішак; хлопця замордували, забрав, що вдалося, і через
озero утік потічком. В ріці не найдуть моого трупа, тай перестануть шу-
кати. Знаменито: можу тепер робити, що хочу і плисти, де мені подоба-
ється ся.

Попливу собі на "Острів Яксона", там буде мені гаразд. Цілий
островець знаю, як свою порожню кишеню. Ночю можу робити прогуль-
ки до міста, понижуючи то ту то там, щоб роздобути се, що мені кон-
че потрібне. Так! для мене нема ліпшого захисту, тож пливу на Острів
Яксона.

Страшно змучений, заснув. Коли пробудився, не міг здати собі
справи, де я є; тому сів, протер очі і розглядався довкруги, все ви-
давалося для мене дивне й страшне. Як оком засягнути, всюди вода
й вода. Місяць сьвітив так ясно, що можна було почислити, з кількох
бальків була зложена тратва, що тихо плила серединою ріки.

Протягнувся раз, другий, мал вже відвázати човен і плисти, на-
раз зачув десь далеко гомін невиразних голосів. По хвили роздалися
глухі, але виразніші рівномірні удари весел. Обережно виглянув я
крізь галузі і бачу: з противного боку пливе хороша, велика лодка. Щі-
каво, кілько на ій людей? Могла-б цевно помістити богато. Коли зрів-
нала ся зі мною, побачив я одного лиши керманича. Може се мій батько?
— гадаю. Хоч не принускав я, щоб се він був. Задержався кількаде-
сять кроків від мене, зміряв до берега... вже с так близько, що кінцем
стрільби міг-бим досягнути керманича...

Се батько! В самій річи, він! Не доглянув мене, хоч був цілковито
тврдий, се було видно з способу висловання і з цілої постави.

Годі було тратити час на кілька хвилин пливу тихесенько з во-
дою, тримаючи ся тіністого берега. Коли так плив півтретя милі, ви-
плив на середину ріки, знаючи, що в невдовзі стріну перевозову лодку,
що плистим ранком до міста, положив ся отже на дні човна. Пускаю-
чи дим з люльки, дивився на небо без одної хмаринки.

Як видається воно глубоке, коли лежати на взнак: і вдивляти ся в нього серед ясної місячної ночі! Не знав я сього до тепер! А як далеко розходить ся голос! Було точно чути слова людей, цливучих до міста на торг. Хтось говорив, що день збільшив ся, а ночі вже коротші, другий говорив, що ся ніч належить до коротких. Шуткували і сьміяли ся. Лодка віддаляла ся чимраз далі і годі було почути слів, хіба лиши голоси невиразні.

Підводжув ся по якімсь часі: перед мною Острів Яксона, віддалений ледви дві англійські милі. Лежить він на воді темний, великий, без съвітла, подібний до корабля без съвітла. Його беріг врізувється остро у воду, але тепер покрила його вода.

Небавом причалив я до берега. Човен затягнув до знакомого заливу так укритого серед буйних дерев, що жадне око не зможе його вислідити.

Сидячи на колоді, над водою, приглядав ся я великанській рішті, бачив місто, віддалене відсі яких три милі; у пім ту і там мерехтіли ще ясні огні.

Серединою ріки плила великанська тратва з прикріпленою до неї ліхтарнею. Чути було голос:

— Гей там! Брати ся на право! Не зачіли о беріг острова.

Над самим ранком заліз я в гущавину, щоб трохи передрімати ся перед сніданком.

РОЗДІЛ VIII.

Сон в лісі. — Шукають за трупом. — Позір! — Оглядаю остров. — Стріча з Імом. — Знаки. — Валаам.

Сонце стояло вже досить високо, коли я пробудив ся: мусіла вже бути осьма година. Серед густих дерев, вдоволений і спокійний, думав я про всілякі справи. Золоті плямки, пересяяні крізь густе листя, мигали по траві, підскакували, щораз зміняли місце; — зраджували легкий вітрець, що віяв в горі. На галузках сиділи вивірки і гляділи на мене приязно чорними оченятами.

Так було мені добре, що забув навіть про сніданок.

Тому задрімав ся знов, коли параз крізь сон чую глухе але сильне "грумм"... Встаю і дивлю ся крізь листя: над водою снують ся клубами дим, а серединою ріки пливе знакома мені лодка; повнієвка людей. Знав я, що то є. Чути знов гук, бачу клуби диму: на лодці стоїть невеличка

арматка; стріляють з неї понад воду, щоб вода сильнійше зафілювала й викинула моєго трупа!

Голод мені доскулював, та огню годі було розпалювати, бо були-бже деглянули. Спокійно сиджу, дивлю ся на дим і слухаю, як стріляють з арматки.

Ріка в тім місці була дуже широка, впрочім погідною дниною літньою так хорошо виглядала, що мені зовсім не сприкрило ся дивитись, як шукають моє тіла, хоч голодний був, мов собака.

Пригадав я собі, що найлегше пайти топельника, коли вложити трохи живого срібла в бохонець хліба і пустити па воду: посплив він прямо в то місце, де лежить труп і там задержить ся.

О! — гадаю — треба бути обережним: а якщо присплив до мене і задержиться ся? Чим мерцій побіг над ріку, чи не видко бохонця. Є! Пливе! Довгим прутом притягнув хліб до себе, вже майже держав його в руках, але спотикнув ся, прут винув з рук, а бохонець посплив далі.

Небавом наділився другий; удали ся мені його випити; викинув живе срібло і зачав їсти. Хліб був міський, питльований, тож смакував більше, чим разовий, або корж із закальцем...

Знов сів я собі серед трави, па колоді, поїдав хліб і з вдоволенiem глядів па лодку з арматкою.

Певно вдова, священик або хто інший мусів молити ся до Бога, щоб той хліб присплив до мене. І так стало ся. Видко: трохи с правди в тім, що говорила вдова о Провидінні, о молитві.... Так! коли молить ся вдова, або священик, то що іншого, але моя молитва була певно безупішна, бо се залежить видко від того, чи молить ся спій, чи добрий.

Вкінці присплив човен так близько, що точно можна було розізнанти, хто па нім сидів: батько, судія з донечкою, Осниця, Томко Соєр з тіткою Полюсю і малим братчиком тай інші люди. Говорили про мене, про злочин... Вкінці керманич сказав:

— Позір! Струя йде під сам беріг, могла отже викинути тіло. Може де задержало ся в надбережних корчах....

Я не мав такої надії. Всі стояли на помості, сперли ся на поруче і дивили ся цікаво в гущавину. Я бачив їх дуже добре, а вони мене ні:

Нараз керманич крикнув:

— Стріляти!

Ех, як гукне армата мені над самим ухом! Гадав, що вже по мені,

що оглухну від гуку, а ослішу від диму. Коли-б вони були стріляли кулями, то дуже легко знайшли-б були трупа, що за ним так побивали ся! На щастє нічого мені не стало ся.

Опісля лодка зникла мені з очей.

Гук ставав чим-раз слабший а за годину замовк....

— Тепер певно ніхто мене не буде шукати! — погадав я і зачав виносити свої причандали з лодки, серед гущавини зробив я собі шатро з ряден, для охорони від дощу. Опісля зловив рибу, зчинив її пилкою, розпалив перед вечером огонь, щоб зварити вечеру, почім кинув у воду козульку, щоб на рано мати готову рибу.

Цілковито був я вдоволений, спідячи при огни з люлькою в зубах. Ale небавом огорнув мене ляк, тож пішов я над беріг, слухати плюскуту філь, числити зорі на небі, а колоди і тертиці на воді, а як така робота сприкрила ся мені, то пішов, як то кажуть, "в стебло"....

Нема лучшого способу забити часу, як чоловікови сприкрыть ся: заснеш тай забудеш о всім.

Так було три дні і три ночі. Жадної зміни — все то само. Тілько хіба, що на другий день оглядав остров. Як ту був нац, тож треба було всю обдивити; а головно ходило мені о забиті часу.

Плентаючи ся отак по острові, дійшов я аж на другий бік. Хоч стрільбу мав коло себе, та не стріляв, бо рішив ся уживати оружя хіба вразі самооборони.

Ідучи, наступив я на вужа, що швидко поліз між траву і цвіти. Я пігнав за ним, бажаючи його забити і нараз натрапив на огонь, що його хтось розпалив. Серце мені так застукало в груди, що чим скоріше зачав серед найбільшого переляку утікати назад.

Швидко позапосив всі свої річки до лодки, щоб не лишити по собі жадного сліду, згасив огонь, попіл розкинув а сам виліз на дерево.

По двох годинах, коли нічого не було видко ніч чути, зліз з дерева в гущавину і наслухував... Голод докучав мені, бо крім ягід і того, що линило ся зі сніданя, не мав нічого.

Серед сумерку з'їв вечеру і вже мав класти ся до спання, коли нараз почув кінський тупіт і людські голоси. Скоренько позапосив я всю до лодки, а сам вернув ще до ліса, щоб поглянути, що то за люди тайного бажають. Ледви ступив кільканайцять кроків, коли почув голос:

— Переночуймо осьту, як лиши буде догідне місце; коні страх помучені.

Не чекаючи довше, дранув я до лодки і ріпнiv ся у ній неренечувати.

Тодi було однак спати: все менi здавали ся, що хтось держить мене за карк. Такий сон певно не мiг мене скрiпити.

Доперва, коли рiпniv дiзнати ся, хто такий мешкає зi мною на островi, стало менi трохи лекше на серцi.

Плив я близько берега, тримаючи ся тiнi. Мiсяць сьвiтив ясно i там де кiнчила ся тiнь було видко, мов в день. Серед цiлковитої тишини илив я так з годинu. Легенький, холодний вiтер вiщував недалекiй ранок. Коли вже олив я цiлу довжинu острова, вилiз на берiг i зачав скрадати ся iз стрiльбою в руках помiж дерев. Вкiнци змучений сiв собi на пнi.

Небавом над деревами показала ся блiда, вузонька смуга — то свiтало. Йду глубше в лiс шукати того мiсця, де вчера стрiнув я був огонь. Що хвиля стала i наслухую.

Доперва, коли добре находив ся, побачив, що серед дерев щось блiщиць ся, нiби огонь. Обережно йду i бачу: хтось лежить на землi. Аж зморозило мен! А було вже майже ясно: за хвилину сходiti ма-ло сонце.

За хвилию будить ся спачий, скидає рядко з голови — дивлю ся: Ім, мурин панi Ватсон.

Якак радiсть!

— Ім! — кричу до нього.

Скочив, як опарений, поглянув на мене переляканими очима, ушав передi мною на колiна, складаючи руки, мов до молитви.

— Не роби менi нiчого злого. Не роби! Ім ще нiколи не скривdив жадного духа! Ім все любить померших, все робив для них, що мiг. Йди собi духу, йди, вертай до рiки, там твоє мешканie, не роби кривди старому Імовi!

Удало ся менi однак переконати його, що я не мерлець. Страх було менi весело, що стрiнув Іма, тепер не чув ся я так опущений.

— Розпалюй огонь, зiмo снiданe, — сказав я до нього.

— Поцо розпалювати огонь? Малин, анi сунниць не будемо чейже варити! Але правда! масш стрiльбу, може щось застрilimo.

— Якто? То ти жись лиши малинами i сунницями?

— Так.

— Так? А ти давно сюди прийшов?

— Тої самої ночі, коли тебе забили.

— І цілий той час не ів нічого, крім ягід?

— Ано так.

— Но, то мусиш бути дуже голодний?

— З'їв-бим певно цілого коня. А ти від коли на острів?

— Від тої ночі, коли мене забили.

— Справді? Що-ж ти їв? Ага, правда: зі стрільбою нема голоду. Йди-но щось уполяювати, а я розпалю огонь.

Пішли ми отже в сторону заливу, де стояла моя лодка і, коли Їм розпалював огонь на невеличкій галіві серед дерев, — я приніс муку, солонину, імбрічик до кави, пательню, цукор і дві бляшані півкварті.

Їм дивився на все то з подивом і страхом, бо думав, що се чарі. Зловила ся рівно ж на козульку велика риба, Їм приладив її і зі смажив.

Коли сніданє було готове, сіли ми вигідно на землі і заїдали смачну страву, тим більше, що Їм вже від давна не мав нічого в устах крім ягід. По сніданю розтягнули ся ми на траві тай відпочиваємо.

За хвилю говорить Їм:

— Слухай Гуку, кого-ж забили у вашій банді, коли ти живий?

Коли почув від мене, як хитро все мені удало ся, съміяв ся до роспуку.

— А ти відки ту взяв ся?

Заклопотаний мовчав хвильку, а опісля сказав:

— Е, лучше не говорити.

— Чому?

— Маю причини. Не зрадиши мене, Гуку, коли скажу тобі съвяту правду? Не зрадиши?

— Ні, Їм, даю тобі слово чести.

Як так, то вірю. Слухай, Гук, я... я утік...

— Їм!

— Ти дав слово, що не скажеш нікому, памятай, Гуку, ти дав слово.

— Правда, дав. Сказав, що не скажу і не скажу. Нехай мене лягут, нехай гордять мною за то, що я не доніс о утечі мурина, все мені одно: слова таки додержу. Вирочім, не думаю вертати до міста. Розкажи мені, як то було.

— Як не зрадиши, то слухай. Було так: Стара пані — себто пані Ватсон, докучала мені безнастанино, мимрила, нудила, лаяла, додаючи

однак, що за жадну ціну не продала-б мене орлеанським купцям. Тимчасом запримітив я, що оден з тамошніх купців частенько заходив до неї, тож се мене занепокоїло. Вкінці одного вечера входжу до кімнати досить пізно і слухаю під дверми: а моя пані говорить вдові, що має намір продати мене орлеанському купцеви. Вдова жадала від сестри приречена, що лишить мене дома, але я не ждав, що буде далі, а утік... Вибіг над беріг, дивлю ся: стойть човен, нікого у нім нема, можна-б його забрати тай в ноги. Так зробило ся; а що було дуже раненько і всюди вже венгали ся люди по березі, тож вліз я до якоїсь старої буди і переспів там ціліску ніч. Коло шостої години рано зачали показувати ся човна, а на всіх говорили лиши про се, що тебе убили розбійники. Всілякі напій напове переїздити через ріку лиши по то, щоб побачити се місце, де тебе забили. А другу стояли па березі, очидаючи якоїсь лодки і так голосно росказували о події, що я дізнав ся сейчас і всім. Дуже смій було тебе жаль. Бідний хлонець, --- гадав я, --- забули його. А тепер, коли пересъїдчив ся, що ти живий, то вже мені не жаль....

Перележав я ось так ціліску ніч і не бояв ся я того, щоб мене пакишли, бо зінав я гаразд, що моя пані з сестрою мала вибирати ся по спіданню па якісь побожні збори. А що я звичайно раненько гнав і ніде товар, то моя неприсутність нікого не застановила.

Донерва, коли вечеріло, виліз я з буди і жену за місто. Лодки вже не було, тож годі було утікати! Як піду піхотою, то найдуть мене собаки; як украду чужий човен, то додумають ся, що я утік на другий беріг і тоді попливуть гет з собаками і таки найдуть мене. Найлучше було-б найти пором: пором не лодка — сліду не лишас.

Серед таких думок дивив ся на ріку: пливе серединою якесь съвітло. Кідаю ся у воду, пливу на середину ріки і серед деревища, що плило водою, чекаю, поки не приближиться ся съвітло. Зміркував я, що то може хтось везе дерево, тай може па поромі нікого нема. Вже було добре темно, тож, хоч съвітло щораз близше надплывав, не бачу нічого, але халаю за край порому викочую ся на нього і тихо лежу, моя риба. Аж бачу: на середині, там, де съвітло, венгають ся люди. Але мене се нічого не обходить. Ріка пливе скоро, то я собі обчислив, що до четвертої години рано перепливе яких двайцять миль. Як буде сірити, зсуну ся у воду, поплину на беріг і сховаю ся в густім лісі.

Але не мав я щастя. Були ми вже близько острова, коли нараз я-

кійсь чоловік, з ліхтарнею в руці, прямус' до того місця, де я лежав. Бачу: нема чого чекати, тож хлюп! у воду тай на остров. Сховав ся у лісі і дав собі слово, що ніколи не влізу на пором, що плине із сувітлом по середині. З собою мав я лульку, тютюн і сірники, а що сховав я всю то в шапці, тож не замоки.

— Чи ти чув, як стріляли з арматки?

— Чув; я знаю, що то тебе шукають....

Якісь молоді птиці ноявилися не знати відки і упали перед мною: що підлетять в гору, то упадуть, то знов зриваються до лету. Хотів я зловити хоч одну птицю, але Ім не радив, боляв ся, щоб я часом смерти не зловив. Раз, коли його батько був дуже хорій, а хотів в дома зловив птицю, старенька баба виворожила смерть. І що ж скажете, людоњки?

— Батько Іма таки номер!

Після Іма не треба числити річай, що їх береться до вареня, бо така робота сироваджує недолю і не можна рівно ж стрішувати із скатерти кришок по заході сонця.

Як умре властитель уліц, а пчіл не повідомиться о його смерті перед сходом сонця, то всі погинуть. Говорив також, що пчола ніколи не ужалить тумана, але годі було в то вірити, бо мене ніколи також не кусали.

Про ті річи зінав я вже перед тим від Іма, що зінав без ліку таких мудрих рад.

— Коли тільки знаків ворожить нещастс, то хотів би я знати, чи нема таких, що казали-б наїдіти ся на щастя? — сказав я до його.

— Дуже мало, але і ті безхосені — відповів Ім. — Щож тобі прийде з того, як дізнаєшся, що стріне тебе щастс? Щастя чайже уникати не будеш! Але с такі знаки і я тобі сейчас вичислю. Як на руках і грудях росте много волося — то будеш богатий. Но, нема що казати: такий знак придасть ся чоловікові, добре знати, що хоч не зараз, але таки колись будуть троші. Бо то, бачиш, під тягаром пужди, можна знеохотити ся до житя, або павіть допустити ся самоубійства, коли-б знак той не подавав тобі надії розбогатити ся колись.

— А ти, Ім маспи також волося на руках і на грудях?

— Поїдо питати ся про такі річи? Бачиш чайже, що маю.

— І щож? Чи ж ти богатий?

— Ні, раз був я дуже богатий, тай ще колись буду. Раз мав я чотирнадцять доларів, але всі стратив на спекуляції.

— На якій спекуляції?

— На торговлі.

— Та на якій? Чим ти торгував?

— Товаром — худобою. Десять доларів дав я на корову, але вона здохла.

— Тож стратив десять доларів?

— Не цілих десять, бо за шкіру взяв долар і ще щось.

— А рештою гроший ти спекулював далі?

— Певно. Ти знаєш того кривоногого мурину. Він заложив банк і оновістив, що хто купить у нього долара, той дістане при кінці року чотири або й більше. Тож кинулися тоді всі до банку — і я умістив в нім п'ять доларів. Тимчасом мурин оголосився банкротом і мої гроші пропали.

— А лишилося ся ще тобі десять центів?

— Хотів я за них щось собі купити, але в сні одержав я приказ віддати їх муринові Валаамові, тому, що то його прозивають "віслюком Валаама", бо він таки трохи придурковатий. У сні чую: "дай Валаамові десять центів, а він їх так десь помістить, що будуть росли і росли". Гаразд! Валаам взяв гроші, пішов до церкви і почув як священик говорив, що "хто дас убогому, той дас Богові, а Бог зверне йому сторицю". І що ж мав робити Валаам? Дав якомусь жебракові десять центів... ні, тай чекалисьмо, що то з того буде.

— І щож?

— Нічого. Ані мені, ні Валаамові ніхто не дав сотника. Вже икона не віддам нігде гроший без достаточного заливнення. "За сотик — дістанеш сто" — говорив священик. Від кого? Кого буду допоминати ся? Щоб хоч дістати тих десять центів!

— Е, менша з тим. Таж ти знов будеш богатий.

— Та, правду сказати, я тепер вже є богатий, бо маю себе, а я варт всімсот доларів. Ех, щоб мені мати таку суму!

РОЗДІЛ IX.

Печера. — Плаваюча хата. — Добича.

Захотіло ся мені піти далеко на остров, щоб оглянути одно місце. Дійшли ми там вкінці, бо остров був найбільше три милі довгий а чверть широкий.

Місце, що я собі його вбив добре в пам'ять, був се горбок досить довгий і спадистий; виглядав на вал, високий на сорок стіп. Ледви відрапали ся ми на гору, бо боки були спадисті, ще й до того порослі всілякою деревиною. Майже під самим вершком найшли ми чималу печеру, велику, що Ім міг у ній вінірямати ся. Було там холодно, але сухо. Ім радив, щоб позносити сюди наші річи, а я противився, бо не хотів сходити і знов драпати ся на гору.

Ім був тої гадки, що коли-б ми укрили човен а наші річи прінесли до печери, то мали-б хорошу охорону перед дощем і перед людьми.

І справді: небавом були наші переносини. На козульках, запущених ще вчера у воду, тріпали ся риби, зняв їх, пустив козульки знов в глибину і добичу зварив на обід.

Вхід до печери закривала гущавина, але над нею находився і невеличкий отвір а під ним плоске підвісінц, немов умисне призначене до розпалювання огню. І Ім запалив небавом огонь; ми варили обід.

Рядна розложили ми на землю, мов диванці, простирало служило за скатерті і обід відбувся дуже хорошо. Опісля зачало греміти і блискати: птиці ворожили добре. За хвилю падав уливний дощ і зачала ся сильна літня буря. Було так хмарно, що воздух мав барву темно-шафірову, а дощ лив мов з цебра, дерева виглядали, мов в мраці, мов окутані павутинсм. Вітер нагинав деревину аж до землі, аж видко було спід листя, ясніший і блідій, а галузі так гнулося і вертілося, немов би хто ломав руки з роспуки. За хвилю, коли довкруги темно синю, параз блисне така ясність, що всьо відразу забіліє і бачити можна, як там десь далеко дерева замітають землю своїми вершками і розкидають галузем на всі боки... І знов за хвилю інч, чорна, як гріб, і знов чути, як грім із страшним туком, лоскотом і ревом котить ся на небі і падає десь на другій стороні сьвіта, мов би хто порожні бочки котив по сходах високих а спадистих.

— Як хорошо, Ім — говорю. — Радую ся, що я ту. Дай-но кусник риби.

— А бачиш! Не був би ти ту, коли-б не Ім. Сидів біссь в лісі під деревиною, не мав-бісь теплого обіду і був-бісь мокрий, як щур в млинці. Може несправда, що? Курчата знають, коли має бути дощ, знають також птиці. Памятай о тім, Гуку....

Більше як десять днів візбирала ріка, аж вкінці вилляла ся з берегів. Низша частина острова сковалася під водою.

Цілими днями пливали ми човном по острові. Сонце пекло, мов жар, а ми серед деревин мали тінь й холод. Човен плив поміж численними пнями, мов живе, звінне сотворінс; а як замикала нам дорогу сіть дикого винограду, то не було ради; треба було вертати і шукати іншої дороги. На деревах сиділи крілки, вужі і інші звірятя, що задля голоду були так ласкаві, що давали ся брати до руки. Лиш вужі недовірчіві швидко утікали до води. В нашій печері було їх новно.

Одної ночі зловили ми часту порядного порома, збитого з соснових бальків. Був він довгий шіснадцять стіп, а широкий дванадцять. Поміст був трівкий і рівний, мов підлога.

Другого дня раненько побачили ми, як плила ціла дво-поверхова хата з поломаним дахом. Підпліли ми під стіну і влезли вікном до середини. А що іще було темно, тож, тримаючи лодку на линві, пили ми здовж острова під дахом.

Коли вже розвіднилося, дотягнули ми ліжко, стіл, два старі крісла, порозкидане катранс по долівці і одієс па кілку. На долівці, в сутиллежнім куті, лежало щось, іби чоловік.

Тож Ім кричить:

— Гей, вставайте!

А то "щось" не ворохнулося. Кричу — не рухається ся. Тоді говорить Ім:

— Так, — се невно чоловік, але неживий, бо коли-б жив, то певно був бы пробудив ся. Тримай човен, я пойду і погляну.

Шоліз, похилив ся і говорить:

— Неживий. По правді труп, підведеться аж на страшнім суді. Кулля застягла в плечах, тай одежини не мас па собі. Певно, лежить вже два дні. Не йди, Гуку, тай не диви ся, бо страшно виглядає.

Я паніть не дивив ся в той бік. Ім прикрине його старими лахами. мимо того, що я не був цікавий дивити ся. На долівці було порозкидане старе, пошлямлене катранс, порожна фляшка з горівкою, кілька масок з чорного сукна, а на стінах було повно пеприличних малюнків, начеркнених углем. Висіли там рівно ж дві старі, замарані, перкалеві спідниці, капелюхи, трохи заболоченого жіночого одягу і дещо з мужескої гардероби.

Ми вкинули ті лахи до нашої лодки, бо се може придати ся. Взяв я рівно ж старий капелюх соломяний, пошлямлений й поломаний. Була й розбита бутелька а в ній трохи молока; заткана була опучою: видко

ссало з неї немовля. Стояла також скриня й куфер новий із завісами відорваними, без замку. Одно її друге стояло отвором, тай не було там нічого цікавого. Страшний недад вказував на се, що мешканці утікали серед метушні перед злочинцями.

Взяли ми собі добру, бляшану ліхтарню, різницький ніж острій, але без колодки, новіський столовий ніж, пачку лоєвих съвічок, мосажний ліхтар, бляшану фляшку, помаранчу й подерту капу на ліжко, жіноче пуделко з голками, нитками, шпильками і іншими подрібними дрібничками, молоток, жменю цвяхів, удку так грубу, як мій палець з великими гачками, взяли ми рівно ж звинену оленеву шкіру, кінську підкову і кілька фляшок з лікарствами, без написів. Перед самим виходом нашов я ще новіський гребінь, а Ім, старий смик і дерев'яну ногу. Ремінчиків не було при ній повідридав хтось всі, але впрочім було зорсім добра, лиш біда в тім, що для мене була за довга а для Іма за коротка.

РОЗДІЛ X.

Несподіванка. — Старий Іван Бункер. — Перебраний.

По спіданю був-би дуже радо поговорив о тім, небінчику, щоб дізнати ся, хто його убив тай за що але йм не мав охоти до розмови. Найдючи ся якогось лиха, говорив, що мерлець готов до нас приходити, бо чоловікови непохороненому все лекше волочити ся по съвіті і лякати живих, чим такому, що вигідно лежить собі під землею. Для мене се видало ся дуже второлне, тож розмови я вже не зачинав, хоч все мені приходило на гадку: що то був за чоловік, хто його убив тай за що?

Коли ми перешукали кишени забраного одіння, нашли сріблом сім долярів, захищих в старім калтані між підшивкою а верхом. Ім гадав, що мешканці той хати украли калтан, не знаючи нічого про гроші. А я знов був тої гадки, що вони не лише украли калтан, але й убили властителя, але коли Ім не хотів говорити про се, заговорив я до нього:

— Чи надієш ся якої недолі з такої розмови? А пригадуєш собі, що сказав ти передвчера, коли я приніс шкіру з вужа? Ти говорив, що стріне нас велике нещастс. І щож стало ся? Придбали ми собі тілько всякого краму і ще сім долярів. Най нас що-дня стріне таке лихо...

— Не тіш ся дуже, буде ще й біда. Памятай собі! Вже є в дорозі. Лиш дивити ся а з'явить ся.

І прийшла. Говорили ми про се у второк. В п'ятницю по обіді лежали ми в траві і балакали. Захотіло ся мені тютюну, тому біжу до печери і находитжу тарахкавця*), звиненого в кружок. Швидко забив я його і положив в місці, де Ім в ночі спав звичайно, щоб його налякати. Тимчасом до вечера забув я про вужа. Коли вечером Ім положив ся спати, показало ся, що до убитого вужа приліз другий тарахкавець і укусив Іма.

Ім закричав, зірвав ся... На постели Іма лежав живий вуж, готов скочити. В одній хвили убив я його патиком, а Ім хопив фляху з горівкою і почав дудлити.

Він був босий — і гадина укусила його в пяту — а всьо через мою легкодушність! Цілковито я забув, що там, де лежить убитий вуж, прилазить все його товариш і обвинеть ся довкруги неживого. Ім казав сейчас відняти голову тарахкавця, кинути її далеко, і стягнути шкіру і спечи кавалок мяса.

Опісля з'їв мясо і казав, що се помагас. Казав рівно ж виняти з хвоста обручку і перевязати руку в самій кістці, говорив, що і се поможет. Тихо висунув ся я з печери, забрав оба вужі і кинув далеко в гущавину, бож треба було укрити перед Імом мою вину.

Ім пив і пив безнастінно і від часу до часу тратив вже пам'ять, оглядав ся довкруги диким зором, кричав на ціле горло, а як приходив лиць трохи до себе, то знов хапав за фляшку. Нога спухла йому страшно, аж поза коліно, а небавом зачав його трупок розбирати. Се був знак, що виздорові; але що до мене, то волів би я хорувати від вужового ужаленя, чим від горівки.

Чотири дні і чотири ночі лежав Ім в тяжкій хоробі. Пятого дня нога стухла; устав здоровий. Дав я собі слово, що ніколи не возьму до рук шкіри вужа. А Ім говорив, що тисяч раз волів би побачити нів крізь ліве плече, чим взяти до руки пікіру з вужа.

Я рівно ж почав хилити ся до його погляду, хоч передтим був я невій, що пайбільшою дурницею, на яку може здобути ся чоловік, с: стануті так, щоб нів був за нами з лівої сторони. Умисно зробив то старий Іван Бункер і ще й перехваливав ся. І щож скажете? Два роки опісля впив ся, упав з даху і розбив ся на шкаматс.

*) Тарахкавець, дуже ідовигий вуж. Одно його укушене спровокає смерть. Його тіло закінчено в хвостом, зложеним з поодиноких обручок, що видають звук, подібний до тарахкання тоді коли вуж рухається. — Пр. пер.

День минав за днем, а ріка плила вже спокійно і оспала цілковито. На козульку засадив я крілка і зловив на то великанську рибу, що важила більше, як двіста фунтів. Двох нас не могло її дати ради ще трохи була-б нас потягнула у вир. В її жолудку найшли ми великий, мояжний гузик і велику тверду галку. В тій галці була деревляна шпулька, що її риба певно давно викинула. Мясо мале та риба смачне і біле, мов сніг.

На другий день сказав я Імови, що дуже мені нудно і що бажаю поїхати до Іллінойс. Їм похвалив мій намір, але радив перебрати ся за дівчину для безпеченості. Рада була добра і я рішив примінити ся до неї. А що одна перкалевиша сідниця була за довга, зробили ми чималу закладку і сподні підкотив я аж до колін так, що з під сідниці не було їх зовсім видно. Їм позапинав гафтки на плечах і показало ся, що одіж лежить на мені досконало а як заложив ще на голову перкалевий капелюх від сонця і завязав йд бородою, то Їм казав, що певно і в більшій день ніхто не пізнає мене. Цілеську днину ходив я в тім бабським строю, щоби трохи привикнути. Їм не вдоволяв ся лиць моїм ходом, показував також, щоб я не підтягав спідниці до гори і не пхав руку до киплені від штанів.

Вечером сів я до лодки і поїхав на берег. За містом стояла нужденна хатина, в котрій давно вже ніхто не мешкав. Заглянув я обережно у вікно. Дивлю ся: сидить сороклітна баба і робить починоху; біля неї на сосновім столі горить съїчка. Не пригадував я собі такої тварі, хоч всіх мешканців місточка знати я дуже добре. Урадував ся, коли побачив чужу твар, бо найбільше мене то лякало, що люди пізнають мене по голосі. А така баба, хочби вона ту сиділа донерва від двох днів, то ѿ всім мені оповість.

Ковтаю до дверей і думаю рівночасно о тім, що я тепер не хлопець а дівчина.

РОЗДІЛ XI.

Гук і незнакома. — Що чувати? — Гук зловив ся. — Шукають нас!

Ковтаю до дверей.

— Прошу, — чути голос.

Коли я увійшов і привітав ся, глянула на мене від ніг до голови чалими острим очима і питає:

— Хочу знати, як звеш ся?

— Зопя Уілсмс.

— Де мешкаєш?

— Сім миль відсі в Гукервіль. Дуже змутила ся, бо йшла піхotoю.

— І певно голодна? Чекай, найду щось для тебе.

— Дякую, я не голодна. Хотіlam дуже їсти, тому мусіlam вступити на фільварок, дві милі відсі... Там мене нагодували і тепер вже не хочу їсти. Для того так спізнила ся. Мама моя дуже хора, не маємо ні грошей, щї жадних припасів, тому йду до свого дядька Василя Мура. Ніколи ще там я не була, здасться мені, що дядько мешкає на кінці міста. Правда, прошу пані? Може пані знають моого дядька?

— Ні, всіх ще не знаю. Мешкаю тут від несповна двох тижнів. Масш кавал дороги перед собою, як йдеш на другий кінець міста. Переночуй у мене а тепер здійми капелюх.

— Ні, дякую пані — говорю. — Відпічну трохи і піду далі. Хоч темно, але я не боюся.

А вона мені на се, що самої мене не пустить, що відведе мене її муж, що верне за годину. Зачинає мені опісля розказувати про свого чоловіка, кревняків, як їм давніше гаразд поводилося а як нерозважно поступили собі, що перенеслися до нашого містечка, де їм дуже зле поводить ся і т. д. і т. д. Але як зачала говорити про моого батька і про замордованію Гука, то радо слухав я її базіканя. Питаю:

— Хтож йоге замордував? У нас в Гукервіль говорили про се чимало, але до пинії не знаю, хто забив Гука?

— Е, я гадаю, що ту є такі, котрі знають, хто забив Гука. Підохрівають його батька....

— Чи справді? Се не може бути!

— Майже всі так думали з початку. Вже навіть хотіли його показати правом лінчу^{*)}). А опісля припускали, що злочину допустився мурин, Ім... Він утік від своєї пані...

— Цю-ж знов? Їм...

Сейчас замовки, бо прийшло мені на гадку, що лучше мовчати. Баба плела далі, не звертаючи навіть уваги на мої слова:

— Треба тобі знати, що мурин утік тої самої ночі, коли замордували бідного хлопчину. Визначили нагороду триста доларів для то-

^{*)} Право лінчу є се давніший американський звичай, що товна ловила злочинця і карала його так, як сама хотіла. — Пд. пер.

го хто зловить. А хто найде старого Гука, той дістане двісті долярів. Бо то бачиш, так було: приходить він до міста рано і говорить, що хтось вночі убив його синка. Зараз вислали човен шукати трупа, старий поїхав також на лодці і шукав, але, коли нічого не нашли, старий десь зник. Хотіли конче взяти ся до нього, щоб посмакувати лінчу, але десь пропав, уважася? На другий день ходить чутка, що мурина не ма, а навіть, що о десятій годині вечором тої ночі, коли поповнено злочин, ніхто не бачив його на очі. На него отже зложили цілу вину. Шараз вертає старий Гук, йде прямо до судді, илаче, що мурин убив йому сина і благає, щоб суддя дав йому гроші на шукання за мурином. Суддя дав йому трохи грошей а старий, добре вже піднитий, венчав ся до півночі по місті з якими-небудь незнакомими, що їм з очій не добре съвітило. Від того часу ніхто більше не бачив старого. Він дуже хитрий! Коли верне за пів року, то все піде, як з маслом. Ніхто йому не доведе злочину, а гроші сина дістануться в його руки.

Чи перестали вже підозрювати мурина о злочин?

— Ні, є ще такі, що думають, що лише мурин міг се зробити. Невіно небавом зловлять його і присилують, щоб призначався.

— То його тепер шукають?

— Алеж певно, гусонько, шукають... Чи ж триста долярів валяться по съмітю? Думають впрочім, що мурин ховається вблизько. І я так думаю, але не люблю багато пласти. Він певно на оттім острові, правда? бо там ніхто не заходить. Ніхто там не мешкає, а я навіть два дні тому бачила дим. Ніхто інший, лише мурин укривається там і варта задати собі труду і перешукати точно островець. Від тоді не було видко диму, певно ховається ся де-інде. Але се нічого не скодить: поїде там мій чоловік ще з одним своїм товаришем. У двійку попливуть. Чоловіка не було дома, але як лиши нині вернув, сейчас сказала йому, щоб перешукав островець.

Я так перелякався, що годі мені було висидіти на місці.. Мусів я мати конче щось в руках, щось принайменше обертати в пальцях, взяв отжек зі стола голку і зачинаю засилувати... Але руки мені дрожали, я почував, що роблю дуже негручино.

Коли баба перестала лепетати, бачу, що ца мене поглядає допитливо і з усміхкою. Кладу отжек голку і нитку, удалочі, що я переняла ся дуже її оповіданям. Кажу:

— Триста долярів, — то хороший гріш. Дуже була-б рада, кот-

ли-б моя мама мала ті гроші. Чи муж пані поплине ще нині на остров?

— Так, нині. Пішов до міста з тим чоловіком, що йому має товаришити, по лодку і другу стрільбу. По півночі вийдуть.

— Чи не легше було-б для них шукати в день? Нехай ждуть до рана.

— Так? Щоб муринови легше було їх побачити? Там по-півночі він засне твердо, а наші навіно дотягнути оточу, що його мури розігратиль.

— Думаю зовсім противно.

Баба поглянула на мене знов допитливо, а я не в силі був укрити змішання. За хвилю питав:

— Забула я, як тобі на імя, лебідонько...

— Мм... Ма... Марійка Уілемс...

Вимовив то слово "Марійка", але все мені здавалося, що перше сказав я інше імя. Не сьмів отже навіть глянути бабі в очі; почував я, що злобився і що се по мені пізнати.

— Здасться мені, серденко, що як перший раз спітала я тебе, то ти відповіла: "Зоня"?

— Так, прошу пані, називаюся Зоня Марійка Уілемс,... або Марійка Зоня Уілемс... на перше ім'я мені Зоня... одні звуть мене "Марійка", а другі кличуть "Зоня"...

— Так? То ти маєш два імена?

— Так, прошу пані...

Се мене вже трохи успокоїло, але очий таки не сьмів я піднести. Коли однак баба зачала нарікати на тяжкі часи і на щурі, відзискав я знов певність себе. О щурах говорила съяту правду. Що хвиля то з тої, то з другої дірки виглядали цікаво па хату... А баба говорила, що коли є сама, то мусить мати все щось під рукою до кидання на щурі, що не давали їй спокою; притім показала мені оловяну штабку, скручену в узол.

— Ось тим на них кидало — говорила — і звичайно знаменито влучу, але нині моя рука дуже змучена і не можу влучити.

— Ось тим на них кидаю — говорила — і звичайно знаменито влучу, але нині моя рука дуже змучена і не можу влучити.

— А може-б ти стрібувала? — сказала до мене.

Хоч як бажав я утічи з хати перед поворотом її чоловіка, взяв

однак олово і кинув з цілої сили на щура, що перший виставив ніс з діри. Коли-б щур зачекав, то на здоровле се не було-б йому вийшло. Баба запримітила, ішо кидаю знаменито і що другого щура забю пекино. Опісля встала з крісла, принесла міток ниток і просипла, щоб я їй шоміг в роботі. Подав я обі руки, а вона вложила на них міточок і говорила безнастанино о своїх інтересах і про мужа. Нараз, перериваючи, говорить:

— Щоби забити щура, треба мати олово під рукою, на колінах.

І з тими словами кинула тягарок мені на коліна, а я чим мертвій стиснув ноги до куни, щоб олово не впало на землю. За хвилю баба взяла міток, подивила ся насьмішко в очі і говорить:

— Скажеш мені тепер правду, як тебе на імя?

— Як... щооо, про-оошу па...?

Здається мені, що я так дрожав, як осиковий лист: не зневаж я, що говорити і що робити. Кажу:

— Проо... проину паа...ані, про... прооощу собі не жартувати з бідної... бідної дівчини. Як може інані заваджую, то я... я...

— Не підеш нігде. Сідай і сиди там, де сидів. Не зроблю тобі нічого злого. Вияви лиши мені свою тайну, не скажу нікому. Тайни не зраджу: а що більше, помогу тобі з чоловіком, коли-б був в якій потребі. Знаю: ти втік від свого майстра. Ти термінатор, але обходився з тобою дуже лихо і ти для того його покинув. Господь з тобою, дитино, не скажу нікому, лиши скажи правду.

— Бачу, — промовив я — що довше годі грати комедії, скажу отже-ж правду і прошу: задержіть се в собі. Родичів уже не мало, а онікун віддав мене на науку до одного властителя фільварку, трийцять миль відси; властитель — се був старий скупиндряга, що так зле обходився зі мною, що я, не могучи довше видержати, украв його дочці трохи одіння і втік у тім пересвідченю, що мій дядько, Василь Мур, заопікується мною. Тож пильно мені до того місточка — до Гошен.

— Що ти говориш, Гошен? Алеж се не Гошен. Се Новий Петриків. Гошен десять миль далі, в гору ріки. Хто-ж тобі сказав, що се Гошен.

— Хто? Якийсь чоловік, що його стрінув я інній досьвіта. Казав мені зійти з гостинця на право...

— Хіба був ияний. До Гошен треба як раз йти на ліво.

— Га, що правда, виглядав на п'яного, але тепер менше з тим. Вже стало ся! Треба йти в гору, щоб бути в Гошен досьвіта.

— Чекай хвильку. Перекуси що, або возьми децо, в дорозі придасть ся.

Заходячи ся коло перекуски, спітала:

— Скажи-но, як корова хоче піднести ся, то на котрі ноги встає?

— На задні, прошу пані...

— Добре, а кінь?

— На передні...

— З котрого боку дерево поростає мохом?

— Від півночі...

— Як п'ятнадцять коров пасе ся на узгірю, то кілько їх с обернених головами в тім самім напрямі?

— Всі п'ятнадцять...

— Добре, добре... Бачу, що ти вихований на селі; а я підозрівала, що ти хочеш знов мене оманити. Скажи ще мені, як звеш ся?

— ...Юрко Петерс, прошу пам'.

— Не забудь отже того імені: "Юрко". Намятай, щоб не сказав мені, що називаєш "Олександер" і це крутив, що масш два імена: Юрко і Олександер. Не йди в тій перкалевій суконці між баби, бо удаєш дівчино: мушин то можеш ошукати. А ще одно, хлончино: як хочеш засилити нитку, то не засилой голки на нитку, але на відвороті: місто держати нерухомо нитку, то якраз нею шукай ушка голки, бо так засилують женичини, а мушини всю роблять навідворот. А як кидаш чим тяжким, то стань на пальцях, піднеси руку над головою високо й незручно і старай ся хибити принайменше на яких шість стіп. Кидай цілим раменем і з розмахом, бо так кидають дівчата. І ще собі запамятай: як дівчина хоче, щоб їй щось упало на коліна і не покотило ся на землю, то коліна розсуне, роблячи із спідниці немов би фартух і наставить під то, що має упасті. Дівчина ніколи не стисне колін, як ти зробив, коли ловив тягарець оловянний. Як я побачила, як ти засиляєш нитку в голку, то сейчас догадала ся, що ти хлонець; а з шурами і оловом, то я умисно стрібувала, щоб бути певною. А тепер марай до свого дядька, ти, Зоню-Марійко-Юрку-Олександре-Уїлемс-Петерс, як тобі щось лучить ся, то дай знати Юдині Лофтус, себто мені, а

я зроблю, що лиши буду могла, щоб тебе вибавити з клопоту. Тримай ся дороги над рікою, а як йдеш на таку мандрівку, то бери з собою черевики і шкарпетки. Дорога до Гошен вибита камілем і нім дійдеши, то покалічиши ноги.

Чим скорше побіг я з п'ятьдесят ліктів берегом і чим мерцій до лодки. Веслуло, що сил лиш у мене, щоб чим скорше дістатись на остров. Підплів в тій стороні, де берег був стрімкий і спадистий, ви-драрапав ся на горбок і на тім самім місци, де перший раз палив огонь, розложив тепер величезний огонь з сухого галузя.

Опісля всів до лодки із сим самим горячковим поспіхом олив по-ловину острова, висів на берег і швидко біжу до печери, де спак Ім. Буджу його і кричу:

— Збираї ся, Ім... швидко! Не масмо ні хвильки до страчення...
Шукають нас!

Ім не питав нічого, але швидко перелякався моїми словами. В протягу пів години зложили ми на поромі всі напі річи і відішли.

Відіпхнули від берега пором, що до него була прикріплена лодка і, тримаючи ся надберіжної тіни, дали ся унести струй і покинули остров.

РОЗДІЛ XII.

Повільна плавба. — Як позичати? — На покладі потопаючого ко-
рабля. — Злочинці. — "Се противить ся моральности". —
"Нема порому".

Було вже коло першої години, коли остров зник нам з очей, а однак готов я був присягнути, що пором стойть на місци, так поволи мінав час. Коли-б ми були стрінули кого-будь, були-бисьмо сейчас скочили до човна і драшнули на берег Illinois. Добре однак стало ся, що не було треба утікати, бо не вложилисьмо до лодки ані стрільби, ані удки ані чого будь до ідженя.

Ляк не давав нам думати про такі дрібнички.

Коли-б нас хто справді шукав на острові, то найперше поспішив би до огню, що палив ся проти Missouri і тим самим не бачив би, що ми пли-немо від сторони держави Illinois. А як ніхто нас не буде шукати і мій огонь нікого не виведе в поле, то вже не моя вина. Я зробив, що міг, щоб лиши зажартувати собі з тих, що дуже ласі на триста доларів.

Коли вже сіріло, задержали ся ми недалеко піскової лави, що ле-

жала біля берега, на закруті ріки. Лава була густо поросла бавовняними корчами, ми отже нарубали чимало гиля і покрили наш іором.

Тут було зовсім безпечно. Ріка звужувала ся в тім місці; по стороні Міссурі здіймалися височезні гори, а по стороні Іллінойс чорнів ся ліс; цілу поверхню ріки від берега до берега можна було обняти оком; не було страху стрінути ся з якою лодкою або кораблем.

Ми лежали в човні, укритім між іором а корчам бавовняним і шхто нас не бачив, тож могли ми спокійно приглядати ся, як легко пливуть здовж берега кораблі, як борикаються з водними струями човна, які пліли проти води.

Я розказав тепер Ймові цілу свою розмову з старухою, а Йм вислухав оповідання і сказав, що се дуже спрітна баба і що, коли-б вибрала ся за пами на остров, то не дала-б ся перехитрити і не летіла-б, мов нетля на огонь.

— Ні, Гуку, вона певно взяла-б зі собою собаку.

— Чому ж отже не могла сказати чоловікови, щоб взяв?

А Йм каже:

— Заложу ся, що їй прийшло се до голови аж в постійній хвили, тоді, коли муїчини вибрали ся вже в дорогу. Коли-б не се, сиділи-б ми тепер під ключем. А може були-б нас вже відвели в місто.

— Мене се зовсім не обходить, чому нас не найшли, — відказав я. — мені досить того, що не найшли.

Сумерк стелився вже по воді, коли ми виглянули з гущавини. Дивимо ся на право, на ліво, перед себе: нікого не видко, всюди чисто й спокійно. Тож Йм зняв з іорому кілька допок і зробив з них на покладі чималу буду: мусіли ми чайже мати захист для себе і для річній на случай зливи.

Підлога в буді була більше як на стопу вища від помосту, щоб вода, філюючи, не заливала нам постелі. В самій середині будки верства болота, висока кілька цалів, обłożена довкруги дошками, мала служити в слітні дні холодніші до розпалювання огню, щоб на вій його не було видко. Йм зробив рівнож ще одну лодку, на случай, коли-б наше зісування ся. А я вбив в стіну з вініної сторони кілок на ліхтарю і її мусіли ми запалювати на знак, щоб кораблі, пливучі з водою не в'їхали на нас. Для кораблів, що пліли проти води того знаку не було треба, бо вони шукаючи глубокої води, пліли звичайно середину річки.

Тої почі пліли ми/сім до вісім годин без весел і струя несла нас

із скорості чотирох миль на годину. Ловилисьмо риби, говорили, а від часу до часу, як морив нас сон, скакали на переміну у воду, щоб трохи покріпити ся. Ніч була спокійна й погідна і нам дуже приятно плило ся великою, тихою рікою; лежачи на взнак, дивили ся ми на небо, засяяне зорями. Так було тихо і хорошо, що не съміли ми майже голосно говорити ані реготати ся на ціле горло і розмовляли лише придушеним голосом.

Погода була прекрасна так тої ночі, як і слідуючих. Нічого злого нам не лучило ся.

Що ночі минали ми якісь міста, менші й більші, одні над берегом положені, а інші на темних, високих узгірях, відсі видко було лиши ряди съвітел, а домів зовсім не мож було доглянути. Пятої з ряду ночі минали ми St. Louis, де так ясно съвітило ся, мов щільй съвіт стояв в огни. В нашім місточку говорили, що се місто має до трийціть тисяч мешканців! Але я таки сему не вірив і доперва, коли побачив о другій годині в ночі таку луну над містом, подумав собі, що може й се правда.

Там було зовсім тихо: нівио вже всі спали.

Кождої ночі причалювали ми до берега і я вплазив на беріг і йшов до близького села, щоб за кільканадцять центів купити муки, солонини, або вкінци щобудь до їдженя. Часом стрінув курку, що вештала ся по дорозі, місто спати в курнику на бантах, то брав я її з собою. Батько мій все говорив:

— Бери все курку, як навинеть ся тобі під руки, бо як вона тобі не здасть ся ні-нащо, — найдеть ся такий, що потребувати-ме; а чайже для душі близнього гарно сповнити добре діло.

Хоч я ніколи не бачив, щоб батько коли не потребував курки для себе, але памятаю гаразд, що так говорив.

Рано-вранці заглядав я по городах, де росли гарбузи, мельони, дині, тай всяка ярина — і позичав від властителів то, що мені було потрібне.

Батько говорив, що в такім позичуваню нема нічого злого, щоб лиш мати добру волю віддати властителеві позичені в той спосіб річи.

Але вдова знов кричала, що така позичка, то по-просту крадіж і що чесний чоловік в той спосіб не буде ніколи позичати!

А Ім знов стояв при тім, що після нього і батько має слухність і вдова, тож найлучше вибрati кілька річей і постановити не позича-

ти їх від нікого, а за то з чистою совістю позичати інші річи, конче для нас потрібні.

Раз говорили ми про се ціліску ніч, не могучи рішити, яких річей виречи ся: гарбузів, чи мельонів, чи ярини? А над раном рішили ми не тикати павіть: квасниць і настернаку! Передтим совість мене трохи гризла, але тепер вернув нам спокій. Передовсім я був вдоволений, бо квасниць я іще з роду не єв, а настернак досліпівав аж за кілька місяців.

Нераз застрілили ми водяну курку або ціранку. Ту вже їх вина! Во ми убивали лиши тих, що або зірвали ся за рано, або пізно клали ся спати. Загальне: жили ми, аж любо.

Другої, чи третьої ночі мали ми по півночі страшну бурю з громами, лискавицями із такою зливовою, що струями спадала вода з неба. Ми сиділи укриті в нашій буді. При съвітлі лискавиці бачили ми перед собою водну дорогу, сфільовану, по обох боках скал, а впрочім нічного.

Аж вкінци кажу я до Іма:

— Диви, Ім, потянь трохи в бік...

Се був корабель, що розбив ся, бо в'їхав на підводну скалу. Ми плили прямо на нього і при съвітлі лискавиць бачили ми його дуже точно. Похилив ся вперед і більше як до половини пірнув; але поклад був ще над водою і всьо було на своїм місці, як повинно бути. Навіть при лискавці бачив я, що біля шнурка від дзвінка стойть крісло, а на поруче хотсь заложив капелюх з великими крисами.

А хоч була ніч і буря — то й всьо так виглядало загадочно, почув я однак охоту дістати ся на поклад корабля, щоб оглянути там всьо і трохи понишпорити.

Говорю отже до Іма:

— Ходім на поклад.

Але Ім не хотів і чути.

Не маю охоти робити дурниць — говорив. — Дуже нам ту добре, а як нам добре, то по що масмо класти голову під меч, як говорить Св. Письмо. А впрочім с там певно вартівник і пильнус.

— Ти сам вартівник і твоя баба! — відрізав я. — Чого там має пильнувати вартівник? Кают і будки керманича. Хтоб там впрочім хотів наражати жите для дурних кают і будки в таку ніч, як нині, коли корабель може туй - туй піти на дно ріки.

Ім не міг на се нічого сказати.

— А до того — говорю — в каюті капітана може собі позичимо щось такого, що нам придасть ся. Бігме, що там певно десь в цигара, штука по п'ять центів готівкою. Зажили би собі хорошо. Кождий капітан корабля — то богач і бере місячно по шістдесят доларів і не дбас зовсім кілько за що треба заплатити: чого захоче, то сейчас мусить мати. Бери сувічку до кишеньї, Ім... Не буду мав спокою, поки не понишпомо трохи. Щож, ти собі думась, що Томко Соср мипув би таку нагоду? Ніколи, за їшо в сьвіт! Він наздав би се "пригодою"... так: пригодою і пішов би на поклад, хоч би се мав бути последний крок в його житю. А як він робив би се хорошо! Який був би гордий! Бачив-бись! Ти погадав би собі, що се Христофор Колюмб, що відкриває обіцяну землю! Хотів би я, щоб ту був Томко!

Ім помимрив трохи, але вкінці уступив. Сказав при тім, що треба говорити як найменше і то тихо.

В тій хвили блиснуло і то в сам час, бо ми стояли вже під кораблем. Видрапали ся на поклад досить високо положений і сунули ся обережно на перед корабля, на потемки, пробуючи ногою, де треба ступити, щоб не впасти часом в який отвір. Натрафились якось на східки, що вели до кают і перша з ряду була отворена: заглядаємо — темно; але трохи далі блимас якесь сьвітло і доходять до нас якісь голоси.

Ім шепче, що йому робить ся зле зі страху і радить дати драпака. Вже хочемо вертати на пором, коли параз почув си якийсь голос, що благав з плачем:

— Змилосердіть ся, хлопці, надімною, присягаю, що не писну ні словечка.

— Брешеш. Ти все так говориш і все жадаєш, щоб тобі дали більше, ніж тобі належить ся; тай притім грозиш, що висыпавши всю, як лиш не дадуть тобі тільки, кілько хочеш. Тим разом перебрав ти мірку. Ти мерзений, підлій зрадник, якого нема на сьвіті.

Ім пішов глянути, що діється ся з поромом, а я аж трясу ся з цікавості і говорю сам до себе, що Томко Соср не пішов би за нічо в сьвіті; ток і мені не хотіло ся відходити: бажав я побачити, що буде далі. Припинув ся я до землі, пересунув ся рачки вузким коридором і приліз аж до каюти, де на дозівці лежав якийсь розтягнений чоловік. Руки й ноги мав звязані: біля цього стояло двох людей: один з ліхтарнею, другий з револьвером.

— Ex, забив би я тебе! I так належить ся, такого розбишаку, як ти...

А той на долівці дзвонить зубами з переляку і благає:

— Не роби сього, Біль, не роби... Не скажу... нічого не скажу.

А той з ліхтарнею зареготовав ся.

— Ce правда, що вже ніколи не скажеш нічого в житю. Перший раз сказав ти щиру правду.

I додав:

— Чусте, як благає? А коли-б ми не були його звязали, то був би нас обох забив. I за що? За марне. Лиш за се, що ми хочемо своєго. Лиш за се. Но, але тепер нікому він вже не буде грозити. Сховай револьвер, Біль.

А Біль на то:

— Щоб я такий здоровий був, що не сховаю. Треба його забити. Чиж він в такий самий спосіб не убив старого Готфельда? Чиж не заслужив на смерть.

— Ale я не хочу, щоб ти його убів, маю свої причини...

— Най Бог благословить тебе за ті слова, Пакарде! Не забуду цього, поки житя, — говорив в плачем чоловік, що лежав на долівці.

Пакард, не зважаючи на його слова, повісив ліхтарню на кілку, поступив кілька кроків до місця, де я сидів, скулений серед п'ятьми і приклікав до себе Біля. Корабель так колисав ся, що мало що не упав на них і тому посунув ся рапти трохи далі і залиш до каюти капітана. Серед темряви чую, що за мною йде Пакард і входить рівнож до каюти капітана, а вихиляючи ся з дверей, кличе:

— Сюди, Біль, я с в каюті. Ходи сюди.

Нім оба увійшли до каюти, скочив я на полицю, що є в каюті місто ліжка, притиснув ся до стіни, затримуючи віддих, новний роспукі:

— Po що я властиво сюди залиш?

А вони, стоячи таки біля мене, положили руки на краю полиц і розмовляють. Не міг я їх бачити, але знат, де вони є, бо дуже воняло від них горівкою.

Через цілій час їх розмови не міг я майже віддихати, трохи зі страху, а головно для того, що то, що я почув — аж запирало мені віддих в грудех.

Говорили тихо: Біль хотів таки забити Турнера.

— Грозив, що всьо виговорить і додержить! Хо ч би ми тепер йому

віддали свої часті, то вже нічо не помогло-би, бо віш нам не дарує того, що ми зробили. Пімстить ся на нас і всьо виспіває, побачиш. Найлучше буде вислати його на лоно Авраама.

— А нехай то лихо возьме! Я думав, що ти тому противний. Но, як так, то гаражд. Ходім, наї се вже раз скінчить ся.

— Зажди хвильку, ще всьо я тобі не сказав. Послухай. Добре то кому стрілити в лоб, але ліпше позбути ся ворога без крику, бо нема сенсу дерти ся до шибениці, якщо можна поставити на своїм, без напруження власної голови. Чиж ні?

— Певно, що так. Але як зробити?

— Бачиш, я думаю: заберемо з кают, що лиш дасть ся, укріпмо нашу добичу на суші. А опісля будемо ждати. За дві години піде корабель на дно... Розумієш? Тоді віш утопить ся разом з кораблем і не буде в тім нічнеї вині, що утопив ся. Чайже лучше позбути ся його таким способом, чим забивати чоловіка. Що до мене, то я все був противний убийству, як без цього можна обйтися: се чайже противить ся розумовий моральності. Чиж не маю рації?

— Певно, що маєш. А як корабель не утопить ся.

— Як хочеш, то можемо заждати дві години. Чому-б ні?

— Добре. Заждим.

Вийшли, а я зліз з польотів, щлий спітнілий, тай чим скорше на польот. Було темно, як в ямі, тож шептом кличу:

— Ім!

А він відзвивається ся з правої сторони, близько, але так, немов би крізь плач.

— Швидше, Ім, — говорю, — не пора зойкати, ані нипшорити по кораблю. Є ту двох злочинців і як не відчепимо їх човна, щоб вони не могли дістати ся на беріг, то оден з них буде мав ся хороши. Але як заберемо їм лодку, то всі три підуть перед суд. Спішім Ім. Я з правої сторони, ти з лівої сторони, глядім. А опісля на пором і...

— О, Боже мій, Боже! Нема порому, нема! Відвізав ся і посплив з водою! А ми ту... без порому!

РОЗДІЛ XIII.

Утікаємо. Нічний сторож. — Йде на дно. — Спимо мов забиті.

Так заперло мені дух, що мало не зомлів. Лишти ся на кораблю, що туй-туй піде під воду і щей з такими людьми! Але не було часу на

розважання. Треба було конче відпукати ратунковий човен, що нам конче було потрібне.

Шукаємо отже по обох боках корабля, але човна нема. Їм, без сили, не хотів вже шукати, тримаючи ся ледви на ногах, то однак я додав йому охоти, тож шукаємо далі. Ніхто з нас не знає певно, де є човен, ми знали лише, що є, бо тамті о нім говорили. Найшов я його вкінці біля дверей, що провадили до якоїсь великої кімнати і серед темряви намащав я його пальцями. Без сумніву є! Урадуваний, беру лодку, перекидаю гурт і, держачи ся ще одною рукою галерії покладу, хотів вже вскочити до неї, коли нараз висувається зі сходів голова, чую кроки, що зміряють до поручу, якась людська постать перехиляється через пию, чую її майже біля себе, а вкінці оден зі знаних мені голосів говорить:

— А не забудь згасити ліхтарі, Біль.

Опісля кидає до човна, якийсь мішок досить тяжкий, перелазить через поруче і влазить до човна. Се був Пакард. За хвильку надходить Біль і пакується також до човна. Пакард говорить до нього:

— Всьо готове, гайда...

Я слухаю, тримаючи ся одною рукою поруча і чую, що трачу силу. Нараз Біль говорить:

— Чекай, чи перетрас ти йому карман?

— Ні! А ти?

— І я ні. Він має чайже свою частину добичі. Ми позбирави всяке катранс, а лишаємо гроши?

— Но, а як він додумасться ся, чого ми хочемо?

— Ну, то додумасться ся... Щож з того? Також гроши треба від нього забрати. Ходім.

Вискочили отже з човна і побігли. Як лиши за ними замкнулися двері, я був в човні; Їм скочив також, перетяг линву і — гайда в дорогу.

Не брали ми за весло, ні говорили до себе після слова, боялися наявіть відіткнути повною грудню. Вода несе нас сама попри бік корабля. минаємо його вкінці і лишаємо за собою. Коли ми відплили яких кількасот метрів, корабель зник серед темряви; і ми були безпечні і перекондені, що так с.

З віддаленя може чотириста ліктів бачили ми бліде сьвітло в тій стороні, де був корабель і нам прийшло до голови, що злочинці якраз тепер побачили, що човна нема, таї розуміють своє положене.

Їм забрав ся до весла і ми зачали гонити за поромом. Тепер досперва зачав я жалувати тих людей, бо перше не було на се часу. Зачав я тепер роздумувати, як мусить бути прикро павітъ злочинцам находити ся в такім положеню. Хто то знає? а нуж і я коли поповню який злочин? Чиц мені було-б приятно думати, що враз з кораблем мушу утопити ся?

Тож говорю до їма:

— Як побачимо на березі яке съвітло, то прічалимо до берега. Ми-нemo съвітло, або не доцливемо до нього, щоби лиш найти захист для човна. Я піду до села, видумаю якусь байку і найду чейже когось, хто попливе їм на ратупок і висвободить їх від смерти. А як надійде їх час, то висісти-муть на шибеници.

Мій намір одна: не здав ся па ніщо, бо небавом зірвала ся бура, гірша від попередної. Страшна злива, а ту на березі ані одного съвітла: сплять всі. А ми пливемо все далі і виглядаємо съвітла і нашого порому. За кілька годин устав доц, але хмары не зникли, близкавиці літали по небі, а як від часу до часу блиснуло сильнійше, то бачили ми перед собою на воді щось чорного.

Був се, розумість ся наш пором і ми дуже були раді, що перенесли ся на него. А тепер побачили ми невеличке съвітло на правім березі і сюди забажав я прічалити. А тимчасом взяли ми з човна мішок з корабля, наповнений краденими річами, перекинули його на пором, не знаючи навіть, що в тім мішку е. Просив я їма, щоб поплив далі і зачалив на поромі съвітло і не гасив його, поки я не верну.

Він обіцяв се сповнити, а я човенцем поплив прямо на съвітло. Коли був вже близько, побачив більше съвітл, розсіяних по узгірю: було се чимале село. Підплываю до пайближшого съвітла і бачу, що падає воно від ліхтарні, залішеної на головнім машті вітрильної лодки. Зачав я шукати сторожа, дивуючи ся, де він може бути серед ночі і вкінці нашов я його, як дрімав прикритий рядном, з головою між колінами. Посіпав я його трохи за руку і зачинаю плакати.

Пробудив ся переляканий, але коли побачив перед собою молосуса, то витягнув ся, зізвинув і каже:

— Но, що-ж там такого стало ся? Не плач, горішкодраю. Чого журиш ся?

— Батько, мати і сестра і...

Тут піби плачом перериваю собі мову, тож він кричить нетерпливий:

— До чорта, чого так розревів ся! Всі ми масно свою журбу тай складний найде свій копець. Ну, говори, щож з ними стало ся?

— Вони... іх... вони... Чи ви є сторож тої лодки?

— Я — відповідає з вдоволенем — я є і капітан і властитель і помічник капітана і керманич і сторож і робітник, а нераз сиджу в човні місто пакунків і пасажирів. Я не такий богач, як старий Горибах і не можу тілько добродійт чинити для своїх сестрінців, а Томко, Дік і Генрік не дістають від мене тілько трохи, кілько він іх розкидає. Та говорив я йому нераз, що за нішо в сьвіті не приняв би його місця, бо мене Бог сотворив до шлявання поводі, а не до суші... Та най мене з'орт пірве, коли-б я всылів вижити в місті хоч два дні, де нема жадної роботи, а всуди порошна, доми і камінє. Тож говорю до стар....

Переривала йому пискливим голосом:

Пещастс іх стрінуло... велике лихо...

— Кого?

— Батька, маму і сестру і панну Гукер також; — і як не по-бліснете там сейчас...

— Де "там"? Деж вони с?

— На покладі потапаючого корабля.

— Якого корабля?

— Є тілько один...

— Що? Чайже не Вальтер-Шкота...

— Як раз він...

— Господи, змилосерди ся! Щож вони там роблять? По що там лежат?

— Се певно, що не навмисно!

— Певно! Господи, змилосерди ся, нема дня них ратунку, як чим мерицій не утічуть відсі. Яким чином вони там нашли ся?

— Дуже просто. Панна Гукер поїхала до міста.

— Так, до Буд-Льодіц. Щож далі?

— Поїхала до Буд-Льодін і перед самим вечером всіла зі своєю муриною на пором, що мав її завезти з міста до якоїсь панни, дідько іх знає, як вона називається ся, забув... Та панна, то велика її товаришка і панна Гукер хотіла у неї ночувати. На самій середині ріки керманич згубив весло, пором перекрутів ся кілька разів довкруги, а опісля по-

плив з водою, милю, дві, аж в'їхав на корабель і затонув... Керманич утопив ся також і муришка і віз з кіньми і всьо, лиши панна Гукер дістала ся на поклад корабля. А опісля, годину перед заходом сонця, батько, мати, сестра і я пили собі човном, тим самим, що ним возимо ярину на торг, але що було темно, тож не бачили корабля, ударили в бік. З нас ніхто не утопив ся, але за то потонув Біль, такий добрий, такий добрий! Найліпший хлопець в сьвіті! Так мені його жаль, що волів бути був сам піти на дно... бігме, що волів би...

— Що я чую! Що я чую! Як живо, не чув я ще таких пригод. Не, а тоді ви що робили?

— Ми зачали кричати, взвивати помочи, але ріка в тім місці така широка, а вітер так гудів і свистав, що ніхто нас не почув. Батько отже говорить:

— Треба, щоби хтось з нас дістався на беріг і сказав людям, що з нами сталося ся...

Я лиши оден умію плавати, тож кидаю ся до води. Коли доплив до суши, стратив лиши надармо час, бо кого лиши стріну, то відказує мешні:

— Що? В таку піч і на такі філі? Нема дурних. Йди шукай на рового порому. Але тепер, коли я вас стрінув, то може будете ласкаві...

— Маєш ся розуміти, що гаразд; але хтож мені заплатити? Як гадати? чи твій батько...

— Но, то всьо вже гаразд. Панна Гукер сказала, що її дядько, Горнбак.

— Великий Боже! То він її дядько? Він? Слухай, малий, йди прям на то сьвітло, що он-там бачиш... Як дійдеш до нього, зверни на ліво і біжи ще з чверть милю, поки не побачиш коршми; йди там і кажи завести себе до Горнбака, він певно всьо то возьме на свій рахунок... А не марнуй часу, бо старому пильно буде дізнати ся щось про свою сестрінку, скажи йому, що нім приайде до міста, то мати-му її живу й здєрову. Біжи скоро, а я спішу збудити помічника.

Йду пібі-то прямо до сьвітла, але, як лиши старий зник в дверах недалекої хати побіг я до свого човна, витягнув його на беріг між деревами і укритий в тіни жду, на хвилю, коли-то лодка попливє па поміч...

Сказати правду, чув я в собі певного рода вдоволенс, що я собі заідав тілько трудів для таких людей. Знаю, що кождий се зробив би. Щоб то так вдова знала про се! Представляю собі, як то вона хвали-

та-б ся мію, що я помагаю таким злочинцям: бо запримітив я, що ідева і всі побожні люди пайрадше люблять драбів і пегідників.

За кільканадцять хвиль побачив я корабель, що плив долі водою. Побачив я його тому, що був темнийший від темної ночі... Аж муравлі пішли ноза никіру, коли його побачив, бо виглядав, мов мара корабля, затонулений вже по саму галерю. Зіпхнув я човно на воду, підплів до цього, але на мій крик ніхто не відозвався. Вода заливала вже поклад, потапаючий корабель ісришав з кождою хвилею глубше й глубше. Трохи зробилося мені прикро, коли подумав про тамтих, що їх вода скоріше замила, чим поклад, але лиши трохи, бо погадав, що, як вони могли підтримати таку смерть, то і я можу.

Кілька сліжнів за кораблем плила лодка вітрильна, з цілої сили кіслую, а коли вже був певний, що ніхто мене не дотягне, оглянувся, щоб побачити, як та вона буде уївати ся коло корабля і як властитель її ішукати-ме способу: видобути трупа панін Гукер в надії чималої пагороди від Горпбака. Бачив він однак, що нічого не зробить, тож лодка вернула до берега, а я, не маючи на то чекати, пустився в потопо за поромом.

Здавалося мені однак, що пливу незмірно довго, вкінці побачив я світло, що горіло на поромі Іма і воно виглядало так, немов би було від мене яких тисяч миль. В тій хвилі почалося роз'яснювати небо на сході, причалили ми отже до якогось островця, укрили пором, витягнули човен на берег, а самі кинулися на пором і заснули...

РОЗДІЛ XIV.

Жиємо по панськи. — Гарем. — Француз і французька мова.

Як виспалися ми порядно, то зачали переглядати мішок, що йо-го Пакард кинув до човна. Злодій добре обловилися: найшлися в мішку чоботи, ковдри, одіпс, білс, книжки і цигара. Ніколи ще не були ми такі багаті. Цигара були знамениті. Ціле пополуднє лежали ми в лісі перед любої розмови, я знов читав книжки — загально-ж: уживали ми сідничинку. Коли я сказав всьо Імою, що мені лучилося на кораблі — як я розмовляв з властителем лодки вітрильної, відповів:

— Я таких пригод зовсім не бажаю... Бо, коли ти зйшов по східках, а я пікав порому, що мало-що не згинув зі страху і певності, що пронав я на віки-вічні. Бо так: як нас не освободять, то утопимося, а як нас освободять, то злодій заведуть мене до пані Ватсон, надіючися

нагороди, а пані Ватсон продасть мене до Орлеану. Певно, як Бог в небі.

Їм мав слухність. Як на мурина, то мав здорову голову.

Читав я йомови про королів, князів, графів і інших великих панів, як вони хорошо убралися, як гордо задирали носи до гори, як говорили до себе: "Ваша королівська Високість, Ясно-вельможний князь, Ваша Великість і Бог зна, як ще, місто говорити собі звичайно "ви", а їм витріщив очі і слухав з великою увагою.

Раз говорить до мене:

— Я не зінав, що їх тілько було. Не чув я про них і жадного не зінав, крім старинного короля Соломона (не рахую тих королів, що с на картах). Кілько дістас король гроший?

— Кілько дістас? Або я знаю! Певно, хоч тисяч доларів на місяць, як йому подобається ся. Може мати тілько, кілько йому лише захочеть ся всео в його власності.

— То йому гаражд живеть ся! А щож вони роблять?

— Що тобі стрілило до голови, Ім? Король не робить нічого, що сидить лиши на престолі.

— Справдї?

— Певно. Сидить на престолі із скіпітром в руці а короною на голові. Як війна, то ідо іншого: королі все йдуть на війну, але тоді, коли тихо, то уживають життя: ходять собі, витягають ся, лозіхають... Тихо! Чи чув ти якийсь шепіт?

Виглянули ми з поміж дерев, дивимо ся: нічого не видко ані не чути, крім пlesку філь, що бути об корабель, вернули ми отже на своє місце.

— Так — говорю — а йому знудить ся, то сварить ся з парляментом, а як йому хто противить ся, то непослушним стинає голови. А найчастіші король пересиджує в гаремі.

— Де?

— В гаремі.

— Що то є гарем?

— Таке місце, де сидять його жінки. Ти не чув нічого про гарем? Соломон чайже мав гарем, а у нім міліон жінок.

— А правда, правда, — я й забув! Гарем, то хата для жінок. То певно вереск мусить бути в тих кімнатах, де сидять діти! Певно також, що й жінки ведуть із собою безпастанну сварку, то гармідер! І го-

ворять, що Соломон наймудріший з людей; що до мене, то я в то не вірю. Бо, чи мудрий чоловік хотів би жити безнастанско в такім млині, де баби мелють язиками без перестанку? Ні не хотів би! мудрий чоловік поставив би собі паровий млин. Як ліни схоче слухати крику, то пускає машину в рух, а хоче спокою, то задержує машину.

-- Може бути, але в кождім случаю Соломон був таки наймудріший з людей; чув я се від вдови.

-- Я не знаю, що говорила вдова, але після мене --- то він не лиши не був наймудріший, але навіть мудрий. Бо, прошу-ж тебе, що-то йому нераз стріляло до голови? Чи чув ти о тій дитині, що її він казав розтяти на два кавалки?

-- Чув: розказувала вдова.

-- А бачили! Як можна видумати щось подібного! Бо, прошу тебе, застанови ся лише ту стойть одна баба, себто перша мати, уважаєш? А ту стойть друга. Я є Соломон, а сей долляр то дитина. Обі баби друть ся за бубна. І щож я роблю? Чи піду між сусідів і вивідаю ся, до котрої баби справді дитиня належить і віддам їй здорового і цілого бубна, як се зробив би кождий, хто мас трохи січки в голові? Думаш, що так? О, ні! Вери сокиру, рубаю долляр на дві часті і даю одну половину одній матери а другій другу. Так Соломон зробив з дитиною. А тепер питай ся тебе, до чого здасться ся кому кусник доляра? Що купити за нього? Нічого! А як половина доляра не здасться ся ніпащо, то щож доперти дитини? За мілйон кусників з дитини не дав би я нії шелюга!

-- Щоб ти здоров був, Ім, не говориш мудро. Та щоб качка тебе віла, говориш зле!

-- Хто? Я? От, не говори! Дай мені спокій, я знаю чайже, що то значить здоровий розум, але ту не бачу його й крихітки. Суперечка буде не о половині дитини, а о цілі дитину, а чоловік, що йому здасться ся, що суперечку о цілі дитину залагодить половиною дитини, — не мас розуму за зломаний цент. Вже ти мені не говори про Соломона, Гуку, знаю я його, як свою кипеню...

-- А я таки кажу, що ти казав зле.

-- Йди до дідька! ІЦО знаю, то знаю. І чекай лише, скажу тебе ще щось цікавішого. Треба знати, хто то був Соломон. Возьми ти чоловіка, що мас одно або двоє дітей. чи такий чоловік буде розкидати дітими? Ні, пе буде. Такий знає, що то варта дитини. А возьми другого, що мас в хаті п'ять мілйонів верескливих дітей, або й більше, то зовсім що

иньшого. Такий, то сейчас перетне тобі дитину, як кота. Так було із Соломоном: одна дитина більше чи менше, для нього всьо однó!....

Ще ніколи не бачив я мурину, що так пападав би на Соломона. Як що собі раз вбив в голову, то годі йому було і клином вибити.

Зачали ми отже говорити про інші річи, а Соломонови дали ми спокій. Говорив я йому про Людвіка XVI, що йому Французи давно вже стяли голову, і про його синка, наслідника престола, що був би також королем, але замкнули його в тюрмі, де, як дехто говорить, умер...

— Біднятко!

— А пінші говорять, що він утік і в тепер в Америці.

— Добре зробив! Алеж він ту буде дуже нудити ся, бо ту королівщема. Правда, Гук?

— Ні, нема.

— То для нього годі найти якої посади. Щож він ту робить?

— Не знаю. Часом такий король вступить до поліції, а є й такі, що учать других, як треба говорити по французьки.

— Шо, Гуку? Або у Франції не говорять люди так, як ми?

— Ні, Ім, говорять зовсім інакше. Ти не порозумів би ані словеска.

— Шо ти говориш? Як се може бути?

— Я сам не знаю, як, але так є, знаю се цевно. Бачив я навіть французьке базіканс в одній книжці. Подумай собі, що прийде хтось до тебе і скаже: "Парле-ву франсе?" — Щож ти на то?

— Нічого! Дав би я йому цястуком межі бчі. Розумість ся, коли-б се не був більш чоловік. Муринови не позволив би я на таке викривлене уст.

— Так він не викривлює зовсім уст, тай він ані не мав би піз гадці ображати тебе; він так питасть ся, чи ти умієш говорити по французьки?

— То чому ж не говорити виразно?

— Він говорити виразно, але говорити по французьки.

— Ну, то говорити по дурному і я не мав би охоти слухати такого дивного базіканя, в якім нема жадного сенсу.

— Слухай, Ім: чи кіт говорити так, як ми говоримо?

— Ні, не говорити так.

— А корова?

— Ні, і корова так не говорити.

— Ну, а тепер скажи мені: чи корова говорить так, як кіт, або кіт так, як корова?

— Ні, кожде говорить по своїому.

— То ти уважаєш се за річ зовсім природну і слушну, щоби кіт і корова говорили кожде по своїому.

— Розумієть ся.

— І уважаєш також за річ слушну, щоби ані кіт, ані корова не говорили так, як говорять люди?

— Певно!

— То скажи мені, чомуж не є річ природна, щоб Французи говорили не так, як ми? Щож ти на се скажеш?

— Гуку, чи кіт є чоловіком?

— Ні.

— Отже, щож за рація, щоб кіт говорив по людськи? Чи корова є чоловіком, або, чи корова є котом?

— Ні, корова не є ані чоловіком, ані котом.

— Як так, то не мас обов'язку говорити ані так, як кіт, ані, як чоловік.

— А Француз, чи є чоловіком?

— Є.

— А бачиш! Як є чоловіком, то-ж чому не говорити, як чоловік? Відповідай на се!

Я бачив, що тратимо на дармо слова, ніхто не научить мурина розумувати по пам'яті. Дав я отже спокій.

РОЗДІЛ XV.

Гук тратить Пором. — Мрака. — Слав гаразд. — Гук находить пором. — Сьміте.

Ми обчислили, що за три ночі плаїби будемо в Каїрі, на супротилежній границі Іллінойс, там де впадає ріка Огайо; ми ждали сеї хвилі з тогою, рішені продати пором, сісти на корабель і поплисти рікою Огайо в гору, бо в тихих країнах невільництво вже було знесене.

А що слідуючої ночі розстелила ся мрака над рікою, покермували ми пором до найближшої, корчами вкритої лави, щоб там привязати пором до якої деревини і переждати мраку. Взяв я отжеж з собою лину, сів до човна і підплів до лави. Бачу: самі молоденські корчики, мов прути; вибрав я однак дерево, що було трупнє від інших, що росло

чад водою, на острім кінці лави і обкрутив довкруги нього линву. Але, що струя була дуже сильна, тож бистро рвала з собою пором; деревце не видержало напору, вирване з корінем, поплило разом з поромом. А ту мрака так мене окружила, що годі було що бачити; хвилями годі було рушити ся. Пором зник мені з очей. Чим мерщій сідаю до човна, хапаю за весло, відпихаю від берега, але човно ані рухнуло ся. Показало ся, що серед поспіху забув я її відвязати. Розвязую узол, а руки так мені дрожать, що я затискаю його ще сильнійше, ледви розвязав.

Коли вкінці поставив таки на своїм, плину, держачи ся все берега лави; але що вона була пістдесят ліктів довга, тож, коли її ми-нув, окружений білою, густою мракою, не знав я, де я с, тай де подівся пором.

Думаю собі: веслувати не треба, бо ще в'їду на лаву, або щось подібного. А так понесе мене сама вода! Сиджу отже спокійно, хоч сверблять мене руки, бо годі сидіти нерухомо і ждати, коли в нутрі аж всю перевертається ся з неспокою.

Гукнув я на Іма і слухаю. Відзвивається дуже з далека, але все таки відзвивається ся, тож набираю відваги, беру сядо весла і шливу в напрямі, відки чути голос, а слухаю таки, чи знов не відізветься.

За хвилю дасть ся чути другий раз, але не з переду, але з правого боку. Гукаю ще раз: — відкликується ся, але тим разом з лівої сторони і все ніби в тім самім віддаленю. Знеохочений кинув я весло, бо відкошилу викрутасами по ріці, а пором пливе прямо і я ані на цаль не зближився до нього.

Їм повинен був мати трохи олію в голові і, бачучи, що діється ся, бити молотком в яку бляху, щоб мене вести за голосом. Але йому се видко не прийшло до голови, а такі переривні оклики баламутили мене ще більше. Не знав я, де обернути ся, а коли почув четвертий раз з заду, за собою, то стратив зовсім голову. До нині не знаю, чи то кричав хто інший, чи то струя крутила човном довкруги.

Перестав я веслувати і пільно надслухував; знов голос відзвивається ся за мною, але в іншім місці, кличу безнастанно, а він відкликується ся чимраз голоснійше, то знов тихнє, мов би нас ділила більша пристояння. Чимраз густійше мрака заслоняє мені очі, затикає уха, пхаеться в горло, чоловік не знає, де є і що робить, бо де лип повернути ся, всюди мрака валить ся на мене, мов ворог на війні.

Несе мене філя, де сама хоче і раз ударив човен о беріг і над го-

ловою завидніли ся галузки дерева, що виглядали, мов з диму. Опісля сильно кинда на ліво і рве вперед, а я сиджу із заложеними руками, окутаний цілий в білу мраку і слухаю ударів серця, що бс і бс, мов молоток сильно, швидко, що аж трудно відихати.

Тепер я порозумів, що дієТЬ ся. Беріг, до котрого я ударив — був певно красом острова, а йм був по другій стороні. Не була се марна лава, поросла бавовняними корчами, але остров, покритий лісом, певно довгим на шість миль а широким на пів милї.

В ушах мені шуміло, цілий дрожав, та не було ради, треба було сидіти спокійно. Знав я, що посугуваю ся вперед, що роблю чотири до п'ять миль на годину, але кождий, хто находив ся в такій пригоді, скаже то само, що я: пливеш, а здаєТЬ ся тобі, що стоїш на місці. Що більше, можна було присягнути, що важе не корушиши ся ніколи, а як стрінеш вистаючу з води рафу або купину якихсь водяних ростів і минеш її, то забуваеш, що то тебе вода несе, а лип, задержуючи віддих, думаеш. — Ах, як швидко вона утікає! А як кому здаєТЬ ся, що ночю, на воді, серед мраки, не страшно чоловікови, то раджу йому: найспробує!

Минуло так пів години... Кличу від часу до часу, а відповідь приходить до мене з дуже далека. Хотів я плисти в напрямі голосу, але не міг, бо залиш серед численних малих островців, покритих бавовняними корчами, що невиразно показують ся в мраці. Часами мрака гусне печально і тоді пливу вузкою, подібно до проливу, відногою; не бачу берегів островів, знаю, лиш, що вони є, бо моя лодка зачіпава якісь засохлі корчі і бадиле, що ним звичайно порослий беріг. Серед тих островів так розлила ся вода, так несла мене струя, що плисти за голосом значило би то само, що гонити за блудним огнем. Голос розбивав ся і гинув і знов несподівано відкись вертав, а хісна не приносив жадного.

Кілька разів мусів я пливти відпихати човен від берега, бо човен гнав з такою силою, що я бояв ся, щоб случайно не висадив острова з моря, як ока з голови. Пором ширший протискав ся з більшою трудністю, тож припускає я, що мушу тепер бути близьше, хоч йм пливше плив від мене.

Сам не знаю, як се довго тревало, але вкінці найшов ся я знов на широкій коріті ріki і не трачу часу, кричу, щоб дати знати про себе. Але ніхто не відкликується. Прийшло мені до голови, що йм ударив може до якої скали розбив ся. Страшно змучений, витягнув ся, як

довгий, на дні човна: най дієть ся воля Божа. Маєть ся розуміти, що я не мав наміру спати, але що дуже був спящий, рішив отже передрімати ся хвильку, як кіт, коли засилляє над мишаючою дірою.

Мусів я однак довше спати, як кіт при норі, бо коли я пробудився, зорі съвітили ясно, мрака зникла без сліду а я плив собі середину ріки з початку не знов я, де я є і здавало ся мені, що силу, опісля всю мені приходило на гадку, але так поволі, мов здалека, мов би се діяло ся ще минувшого тижня.

Ріка була в тім місці дуже широка, а по обох її берегах росла така гущавина високих, темних дерев, що була подібна не до ліса, але до височезної стіни, сягаючої аж до неба.

При съвітлі зъвізд не богато можна бачити, однак в значнім віддаленю побачив я щось, немов чорну пляму на темнім воднім тлі. Підпливаю: кілька тертиць разом збитих. Далі знов щось чорніє: гоню, що лиши сил маю і тепер трафин добре: був се як раз напи пором.

З правдивим вдоволеням переліз я з човна на пором і ту побачив я Іма. Спав собі неборака, з головою між колінами а рукою тиснув весло. Друге лежало поломане на помості, а цілій пором був застелений поломаними ломаками, листсм й мокрою землею.

Не трачу часу, кладу ся на помості під самим носом Іма і зачинаю позіхати, протягати ся і ніби нехоччи тручаю Іма, тай вкінці говорю:

— Ім, чи я спав? Чому ти мене не збудив?

— Съвят... Господи, то ти, Гук? То ти не вмер, не утонув ся? вернув? Ото щастє! То правда, любчику, правда, що маю тебе перед собою? Най на тебе надивлю ся, дитино, най діткну ся тебе... То ти, золотий, вернув? здоров і цілій? Той сам Гук, що давнійше, той сам цілковито! Хвала-ж тобі, Господі!

— Що тобі стало ся, Ім? Чи ти пияний?

— Чи я пияний? або ж я пір? Чиж мав я чим напити ся?

— А чого ж говориш так баламутно?

— Щож я маю говорити баламутно? щож я такого сказав?

— Як то! Чиж не кричав ти, що я вернув, що не утопив ся, тай ще інші пісенніці говорив?

— Гук, подиви ся мені прямо в очі. Диви ся мені прямо в очі, Гук. Кажеш, що відси не рухав ся?

— Я? Виясни мені, що се мас значити? Певно, що не рухав ся відси. Деж би я мав бути?

— Но, дивіть ся, людоньки добрі, ту щось стало ся, щось лихого!.. Чи я ся, чи хто інший ся? Чи ти с ту, чи деїнде?

— Здасть ся мені, що ти с ти, і що ту я ту. Але видить ся мені, що тобі трохи, помікало ся в голові, старий варіяте!

— Но, то я се я, то дай мені відповідь на таке питане: Чи взяли з собою липву, чи не взяли, сів з липвою в човен, чи не сів, щоб привязати пором?

— Не брав я липви і не сідав до човна. Дех мав я привязувати пором? До чого?

— Ти не мав привязувати пором? Слухай: чи не вирвала липва деревини і не попливув пором разом з деревиною, а ти не **лишив ся з човном серед мраки**?

— Якої мраки?

— Мраки! Тої, що була майже цілу ніч. Ти кричав, а я тобі відкликував ся, поки оба не пропалисьмо серед островів так, що оден не зінав, де другий. І чи я не ударив об оден з тих ирокзітих островів, ще мало що не розбив порому, а я сам мало що не утопив ся? Не було того всього, скажи? Не було?

— Не втірую інчого, Ім. Не бачив я ані мраки, ані островів, не кричав, ані не тратив, ні дороги, ні тебе. Сидів ось-ту цілу ніч і безнаписно говорив. Доперва тепер, тому десять хвиль, і заснув і здасть ся мені, що ти заснув також. А що ти міг впинити ся в так короткім часі, тож певно спав.

— Як же можна було в так короткім сні так много річий бути?

— Відко: мусіло ся тобі снити, коли говорили про се, чого **ніколи не було**!

— Але-ж я то все бачив. На власні очі бачив... як пайточнійше.

— Тобі здасть ся, що бачив, але того всього не було. Дамебі, що я відсі не рухав ся.

Кілька хвиль Ім мовчав, роздумуючи видко пад моїми словами. А спісля каже:

— Но, може бути, що мені снило ся, але, бігме, що **ніколи не мав я так точного і пудного сну**?

— А так! часом сон змучить гірше від правди. Але то дуже забавний сон, оповідай, Ім.

Ту Ім оповів мені все, як було розуміється ся, дуже прикрашено. А потім знов зачав від початку, кожду подію виясняв по своїому, бо та-

кий сон уважав за якусь пересторогу з неба. Найперше: лава мала означати чоловіка, що хотіти-ме сповнити щось доброго, але перешкодить йому в тім "струя", себто інший чоловік, що відтягне нас від першого. "Накликування" означають, що від часу до часу будемо мати остороги, та вони не лише відвирнуть від нас нещастє, але противно: ще й причинятимуться до нього. "Острови" означають прикорости, що дізнаємося їх від людей сварливих, низького характеру і зле до нас настроєних, але як будемо пильнувати ся, не входити їм в дорогу, не дразнити їх, то вийдемо без шкоди і ізза "густої мраки" випливнемо щасливо на ясну, чисту воду, то значить: дістанемо ся без перешкоди до країни, де нема вже невільництва і де скінчаться всі наші клопоти.

— Так, хорошо ти вияснив, — говорю — але скажи мені, яке значіння має прецінь то, що не в сном. Діви...

І показав я йому патично і листе, що покривало цілий поміст по рому, на весло, що зломало ся тоді, коли відбивав ся ним від берега, серед густих островів.

Їм дивив ся то на грубу верству галузя, то на мене, але сон видко так вбив ся йому в голову, що не дав собі його вибити. Доперва по довгій хвилі сказав:

— Яке се має значінє? Зараз скажу, коли я, змучений веслованем і криком, клав ся спати, то чув, що серце пухає мені з жалю за тобою. А коли пробудив ся і побачив біля себе тебе, Гуку, здорового і цілого, то мало не розплакав ся з радості і готов був упасти перед тобою на коліна і цілувати твої ноги. А ти цілий той час думав над тим, як би то оббрехати старого Іма і зробити дурнем. То всьо, що съміtem вкриває поклад, е образом твоєго мисленя, бо съміте — се ті люди, що обкідають болотом своїх товаришів і находитя в тім приятність, коли їх пристидають.

Сказав се, підвів ся і поліз до буди. Почув я, що з мене такий ліхий чоловік, що негідний був цілувати ніг мурина.

Минуло так чверть години, нім я зміг піти упокорити ся і признасти ся до вини перед мурином і того ніколи я не жалував. Ніколи від тоді не бавив ся його коштом а і тоді не був би я так лихо зажартував, коли-б був знав, що Ім возьме собі так до серця мій жарт.

Пригоди Гука 3.

РОЗДІЛ XVI.

Ожиданє. — До Каїру! — Велика брехня. — Минаємо Каїр. — На суші.

Ми переспали майже цілий день і винесли далі аж вночі; перед нами плив великанський пором, що на нім сиділо коло тридцять людей; на помості начислил я аж п'ять буд, не так лихо постросних, як наша, але чималих; мов хатки, що стояли в певнім віддаленю від себе. На середині помосту було вмуроване місце на ватру, а зпереду і ззаду повівали фани на довгих маштах.

Ніч була хмарна і парна, а ріка в тім місці така широка, що берегів майже не було видно, лінії дві високі стіни дерев, серед котрих не було ані перерви, ні світла.

Говорилисьмо про Каїр, не знаючи, чи пізнаємо той бажаний Каїр. Після мене: не пізнаємо, бо я чув, що там ледви кільканадцять хатин, яких серед ночі годі буде й доглянути. Але Ім говорив, що пізнаємо, бо під самим містом друга ріка впадає до Міссісії, в що я не дуже вірив, бож могло так лутити ся, що коли ріка має ту два рамена, то не попливемо тим, на якого побережу лежить місто. Се припущене залепокоюло Іма тай мене і ми не знали, що почати. Стало на тім, що лиши побачимо світло, то сейчас причалимо до берега і розвідаємо ся.

На тепер лишало ся нам: пильно уважати на берег, щоб не перечити міста. Ім був певний, що побачить, бож на його вид — стане свободій; а коли-б переслінів місто, то найшов би ся знов в країні, де істніє невільництво і стратив би всяку падю: бути свободіям. Що хвили откє зривав ся і кричав:

— Каїр, о, Каїр!

Але Каїру не було. Світила, що Ім бачив, були се блудці отинки, або світляні комахи; знов сідав і відвіяв ся вдалечінь, так бажав побачити місто. Аж тряс ся цілий зі зворушення на саму гадку о недалекій свободі. Сказати правду: я дрожав, дивлячи ся на цього бо зачинало мені виясняти ся в голові, що Ім вже свободій. А за числю спрашую? — за мосю! Та певність так мене мучила, що годі було успокоїти ся. Передтим ніколи не занимала мене така квестія, але тепер щось мене нудило й гризло. Переконував себе, що се не моя вина, що я пе приневолив Іма до того, що він покинув свою властительку, але все було без успіху.

— Ти знат чейже, — говорила мені моя совість, — що Їм по то утік, щоб схоронити ся до свободної держави. Треба було причалити до берега і сказати ся першому - ліпшому.

І правда: совість мала рацію; вона мені і далі докучала:

— Що-ж тобі зробила бідна пані Ватсон, що ти байдужно дивишся на се, як її власний мурин утікає і ти се бачиш? Із зробила тобі злого та бідна, стара жінщина, що ти так нечесно з нею поступаєш? Подумай: учила тебе Святого Письма, бажала зробити з тебе порядного чоловіка, старала ся бути для тебе другою ненъкою... А ти що? Такий вдячний?

Почував я себе тепер так негідним, так безталанним, що забажав смерті. Вештав ся по поромі, м'яв божевільний, а що Їм рівно ж не міг посидіти, тож поштуркувалисьмо ся що хвили і повно нас було в кождій закутині. Лиши зірветь ся Їм і крикне: "Каїр!" — то мене мов хто ножем зранив в серце і сейчас здавало ся мені, що, якщо се Каїр, то умру хіба зі стиду і журби.

Рівночасно, коли я в душі розмовляв сам з собою, то Їм безнастанино говорив голосно:

— Як лиш дістану ся до свободної країни, то зачу падити гріхи і не видам іш-нащо іш шелуга; а як призираю потрібу суму, то викуплю свою жінку: її властитель мешкає на фільварку, в сусістві пані Ватсон, — а тоді обос падити-мемо і трудити ся, щоб викупити двох своїх дітей. А коли-б пан не хотів їх спродати, то діти викраду.

Аж зимно робило ся мені, слухаючи тих слів. Їм ніколи не відважився говорити голосно в той спосіб! Така зміна зайшла в ним від хвили, коли зачав думати, що закон зробить його свободним. Справдила ся пословиця: "Дай муринови цаль, а він возьме локоть". І то всьо з тої причини, що я не застановив ся! Тому муринови я допоміг таки до утечі, а він тепер в моїй присутності говорить як пайсюкійніше, що викраде свої діти, що с чейже власностю чоловіка, що його я навіть не знаю, що мені не зробив пічого злого!

Журило мене, що слова Їма поизнажають його. А совість викидала мені безнастанино так, що вкінци годі було видергати; тож говорю собі до совісти:

— Дай мені спокій! Ще не запізно... як лиш блісне на березі якесь съвітло, сейчас там поплину і скажу кому-будь про Їма.

Відразу мені якось полекшало: я був щасливий і лекший, мов перде, всі мої журби розлетіли ся.

Сиджу спокійно і, присьпівуючи собі під носом, чекаю на съвітло. За хвилю блиснуло десь съвітло а Їм закричав на ціле горло:

— Ми вже безпечні, Гуку, безпечні! Чому не підскакуеш? Гей, раз два, бий ногами! Каїр! Ох, мій любий, старий Каїр! Сейчас я його пізнав!

А я на се:

— Поплину човном і пересъвідчу ся, чи се Каїр. Може то яке сльце?

Їм зірвав ся і в одній хвили приладив човен, старий свій каптан постелив на дно, щоб мені було вигідно сидіти, дав мені весло до рук, а коли я вже був оподалік, кликнув на пращанс:

— За хвилю буду ревів з радости! Я свободний, свободний! А як свободний, то лише завдяки Гукови, без нього не мав би я свободи! Їм тобі не забуде сього, любчнику; на цілім съвіті не мав Їм лішого приятеля!

А я веслував швидко, бо бажав успокоїти совість; але коли почув його слова, то руки мені мов задеревіли! Звільнив я трохи і думаю, чи мос рішене хороше...

З далека чую ще голос Іма:

— З Богом, любий і вірний хлопче, з Богом! Добрий Гук! ти одинокий білий, що додержав слова старому Імови.

Тепер справді зробило ся мені не добре, але говорю до себе: мушу так зробити, інакше годі.

Нараз бачу: пливе прямо на мене човен, а в нім двох чоловіків зі стрільбами. Задержали ся і я також...

А оден з них говорить:

— Що то там на ріці?

— Ано... пором... — відказую.

— Ти відтам?

— Так.

— Кілько на нім людий?

— Оден.

— Слухай, нині в ночі утікло пять муринів. Чи той на поромі білий, чи чорний?

Не міг я сейчас відказати. Хотів відповісти, але не міг, слова за-

стрягли в горлі. Хотів зібрати ся на відвагу і сказати правду, але не міг. Почував я, що з мене не муштина, але хіба заяць... Бачучи, що сил мені не стає, відказую рішучо:

— Білий...

— Ale я гадаю, що треба заглянути на пором, щоби переконати ся о тім на власні очі.

— Я рівно ж хотів би, ще й дуже, щоби ви заглянули, бо на поромі е мій батенько, то може-б нам ви помогли притягнути пором до берега. Тато хорі, мама хорі і Марія-Анна...

— До чорта! Не маємо часу, хлопче, але твоїому батькову здало би ся помочи. Тимчасом бувай здоров!

Зачали веслувати а я також. Відплили ми від себе на яких вісім ліктів, а я знов говорю:

— Батько страх вдячний буде вам, бігме. Бо біда в тім, що кого лиши попрошу, щоби поміг мені притягнути пором до берега, то сейчас утікає від мене. А я чайже сам не можу порадити!

— Дивно! А скажи правду, хлопче, на що хорий твій батько?

— Батько хорий на... на... то нічого такого великого... хорий... от тільки хорий...

Перестали веслувати, а другий, що мовчав дотепер, відзивається ся:

— Брешеш, драбуго; говори сейчас, що твому батькови? Говори правду, раджу тобі. Лучше вийдеш на тім.

— Скажу, прошу пана, присяйбо, що скажу.... Батько має... має... прошу вас, не відливайте, не утікайте від порома, чекайте, я припліву до вас... Я кину линву, прошу вас...

— В зад, Іване, відбивай! — кричить перший, — а ти, хлопче, держи ся з далека, під вітер. Десять чорти тебе принесли! Твій батько хорий на вісіну і ти знаєш о тім. Чом не говорив відразу цілої правди? Чи хочеш рознести заразу по цілій країні?

— Коли я... я... — кажу — говорив перше правду кожному, але всі утікали від мене.

— Безталанний ти хлопчина! Жаль нам тебе з цілого серця, однак бачиш... ми також не маємо охоти дістати віспи. Слухай, я тобі скажу, що зробити. Не пробуй задержувати порому, самому тобі годі буде дати ради, можеш його розбити на тріски! Пливи ще з двайцять миль в долину ріки, побачиш по лівій стороні місто. Буде вже тоді по заході сонця... сумерк... Як стрінеш кого на побережу, проси о поміч.. скажи, що

твоя рідня хора па фебру. Не будь дуриній, говори так, щоб ніхто не додумався, що то не фебра, але вісна. Коли ми зглядом тебе такі чесні, то будь і ти для нас чесній: нехай між нами а тобою буде хоч з двайцять миль віддалення. Не причалюй до берега там, де видко съвітло. не прийде тобі нічого з того, се будуть склади дерева. Слухай ще: твій батько певно нуждар і бачу, що коло вас круго. Диви: на дошці кладу золоту двайцять долярівку... вода несе дошку прямо до тебе: возьми собі ті гроши. Мені самому стидно, що так від тебе утікаємо, але, бігме. з віспою нема жартів. Ти сам знаєш.

— Чекай, Паркер, — сказав другий — масиц, ще другу двайцять долярівку, положи її на дошці, се буде від мене. Господь з тобою хлончино, пливи собі з Богом і зроби так, як радить тобі Паркер, а певно не пожалусь.

— Так, так, хлонче. Бувай здоров, будь здоров! А як побачиш де збіглих муринів, то кричи о поміч і лови їх. Заробиши дешо...

— Бувайте, панове, здорові — кличу до них — вже я постараюся не пропустити біля себе муринів.

Відпили, а я вернув на пором, прибитній упреками совісти: лихо собі поступити; був я глибоко пересвідченний, що добром вже не буду. Такий, котрого не научать прямо ходити тоді, коли він ще молодий, не буде чоловіком: як зайде раз з прямої стежки, то не мати-ме в собі сили до панування над собою і зовсім природно: мусить пошпортатись. Серед таких думок сказав я сам до себе: Слухай, Гуку, най буде, що ти поступив собі, як було треба і видає Іма, — чи ж був би ти більше вдоволеним і спокійнішим, чим тепер? Ні — відказав я собі — певно ні. А як так, то пощож маю учити ся робити добре, коли робити добре трудно й прикро, а робити зло ані легко й приятно: нагорода одна і та сама, — чи так чи ні — не чути - меш вдоволення. Не найшов я на се відповіди, тож рішив не сушити собі тим голови, але від тепер так поступати, як в данім случаю буде лекше й вигідніше.

Лізу до нашої буди: нема Іма. Оглядаю ся довкруги: нігде нема. Кличу:

— Ім!

— Я ту, Гуку! Чи вже їх не видко. Не говори так голосно....

Стояв у воді по саму шию, з під порому було видко лиш ніс.

— Я чув всео, що ви говорили — каже — тому боятнув я у воду і був вже готовий поплисти на беріг, коли-б вони хотіли були сюди

заглянути; опісля був би я знов вернув. Алеж удало ся тобі з ними, Гуку! Перехитрив їх хорошененько! Любчику мій, освободив ти старого Іма, тож старий Ім не забуде тобі ніколи, не забуде...

Опісля зачали ми говорити про гроші. Обом нам дістало ся по двайцять доларів. Ім був тої гадки, що тепер можемо собі купити місце на покладі корабля і що тих грошей вистане на довгу подорож по З'єднаних Державах. Додав також, що плисти ще двайцять миль, то ніч чо, але хотів би вже мати їх поза собою.

Над раном задержали ся ми, а Ім намагав сховати пором як найточнійше і цілий день був занятий візанем річній.

Слідуючоїночи, коло десятої години, побачили ми, як нам видавало ся, світла великого міста, на лівім небережу ріки, що в тім місці прізвуала ся глубоко в сушу.

Плину човном розвідати ся від людій, що то за місто.

Недалеко від берега стрічаю якогось чоловіка в малім човенци, що уставляв неводи. Питаю:

— Прошу пана, чи се Каїр?

— Каїр? Ні! Чи ти дурний, чи що, що про се питасш?

— Яке-ж се місто?

— Як хочеш знати, то плини і питай людій. А як ще хвильку лини будеш вертіти ся коло нас, то накрутимо за вуха.

— Я знав, але забув.

Над ранком, коли сховали ся ми між лівим берегом а густо зарослим островом, щоб там перебути днину, сказав я до Іма:

— А може ми вже минули Каїр під час онодішної нічної мраки?

— Ей, не варто про се говорити, Гуку, --- каже Ім --- чи то бідний мурин може бути щасливий? Я знав, що се не конець гризот, що їх принесла нам шкіра тарахкавця.

— Бодай би я не був бачив тої шкіри!

— Се не твоя вина, Гуку, любчику, не твоя. Ти не знав, що вона спроваджує недолю. Непотрібно робиш собі упреки.

Коли розвидніло ся, дивимо ся: по лівій руці чисті, яскіні води Огайо, по правій стара наша Mississipi.. Отже Каїр за нами.

Треба було щось обдумати: поромом годі плисти під водою, причалювати до берега нема пощо. Не було іншої ради, як ждати до ночі і годі човном стрібувати щастя. Переспали ми юлійський день в бавовня-

них корчах, щоб набрати сил до недалекої праці, але коли вернули смерком до порому, показало ся, що нема човна.

Довго мовчали ми оба. Щож було говорити? Знали ми хорошенсько, що се все таки наслідки вужової шкіри, тож на що здало ся говорене?

Треба було на цюсі рішити ся. Показало ся, що іншого способу нема, лиш плисти далі поромом, поки не буде нагоди купити човна і поплисти ним до Каїру.

Вночі сіли ми знов на пором.

Кождий, хто до сеї пори не вірив в проклятє вужової шкіри, повірить і переконається, як почує, що далі стало ся.

Плили ми три години. Ніч з чорної робила ся шарою, немов гуснила, а се не є доброю ворожкою. Берегів ріки не видко, всюди шаро і хмарно.

Нараз чуємо: пливе корабель. Запалили ми ліхтарню, слухаємо, як сопе, як розбиває воду, хоч його не видко. Доперва, коли був вже близько, дивимо ся: плине прямо на нас. Кораблі роблять так нераз, щоб випробувати, як близько можуть зближити ся і не зачіпiti; а часом корабель таки зачепить колесом о човен або пором, ударить її, ушкодить, а керманич съміється, думаючи, що доказав чогось дуже великого.

Пливе отже, бачимо вже, що нам не дарує і ані не думає нас оминути. Во се корабель величезний і дуже спішив ся: виглядав, мов велика, чорна хвара, украшена рядами съвітляних съято-іванських хробачків. Нім ми оглянули ся, вже висів майже над нами і щирив до нас широко отворені труби печій, мов ряд зубів, розпалених до червоності. Нараз почув ся крик багатьох голосів, звук сигналових дзвінків, коменда задержання машини, сик, шум, свист пари — і коли їм не ненадійно підкіннений в гору, падав до води з однієї сторони, а з другої, — корабель розбив пором і поплив собі поміж трісками.

Навмисно пішов я на дно, знаючи, що трийцять стопове колесо перейде надімною, бажав отже, щоби йому не забракло місця. Все таки міг я видергати під водою хвилю, але тим разом, здасться, довше видергав. Однак пильно мені було добути ся на верх, бо міг би був задушити ся. А тимчасом корабель задержавши машину на яких десять секунд, знов пустив її в рух, бо не богато робив собі з людій і поромів.

Може з дванадцять разів кликав я їма, але не почув відповіді. Зловив я якусь дошку і прямую до берега. Видрапав ся ту на досить

високе побереже і йдучи, натрапив на якийсь старосвітський, великий дім, хотів я його оминути і піти далі, Але, коли вискочило кілька псов і скажено зачали брехати, то не дурний я був утікати.

РОЗДІЛ XVII.

Пізна візита. — Фільварок в Арканзас. — Внутрішні прикраси. — Пoетична душа. — Клявіорд.

Небавом хтось кричить, не вихиляючи ся з вікна:

— Швидше, хлопці! Хто там?

— Я — говорю.

— Що за "я"?

— Юрко Яксон...

— Чого хочеш?

— Нічого не хочу, прошу пана... Бажав я лише перейти собі ось-туди, але собаки непускають.

— А чого ж волочиш ся в тім часі? Що?

— Я не волочу ся, прошу пана, я упав з корабельного покладу.

— ІЦО? Справді? Запаліть лямпу. Як звеш ся?

— Юрко Яксон, прошу пана... Я ще малій.

— Слухай, як говориш правду, то не потребуєш боятися і ніхто тобі не зробить лиха. Але не пробуй рушати ся з місця, стій там, де стоїш. Гей Степанку й Томку, притесять лиши стрільби. Юрко Яксон, чи є ще хто з тобою?

— Ні, я сам...

Чую якийсь рух в середині і на дворі, бачу съвітло. Той самий голос кричить:

— Забери відсі съвічку, дурила бабо! Вже хіба зовсім збожеволіла? Постав її на долівці. Степанку, стащ з Томком на своїх місцях!

— Ми вже готові!

— Відповідай, Юрко Яксон. Чи знаєш Шефердсонів?

— Не знаю, прошу пана. Ніколи навіть про таке не чув.

— Гм! може се й правда, а може ні... Вже готові? Наперед йди ти, Юрко Яксон. Памятай собі, не спіши ся: йди поволи. Як є хто з тобою, то най не показується ся; лише покажеться — застрілю. Ходи до нас. Йди поволи, отвори собі двері... сам... так, щоб міг втиснути ся до сі-ний... чуєш?

Я не спішив ся, бо не міг, хоч би був навіть хотів. Поволі крок за кроком поступав; чув навіть, як серце товкло ся в груди. Пси були тихо і плентали ся за мною. Коли я дійшов до трех деревляних сходів, що вели до дверей, почув, що хтось відеувас замок. Кладу руку на двері і отворяю по трохи; аж нараз хтось говорить:

— Досить вже; всуваї тепер голову до середини.

Всадив я голову, хоч не був певний, чи назад її витягну.

На підлозі стояла съвічка, що її всі окружали, поглядаючи на мене з очевидною цікавостю. Було там трех дорослих мужчин з виміреними до мене стрільбами, що зовсім не с приязні! Найстарший, сивий, міг мати близько шістьдесят літ, двох півніжих по трийцять, або й більше — всі три хороши й кремезні — а за ними сина, мила старуха з двома дівчатками, яких годі було точно обдивити. А старий каже:

— Но, всьо гаразд. Увійди.

Ледво увійшов, сейчас старий добродій замкнув двері на ключ, по-засував засуви і казав молодимйти за собою з ручницями. Коли ми увійшли до чималої кімнати, в якій долівка була застелена новісеньким диваном, посипаним з нестрих кусиників, мужчини сейчас зійшлися в углу, найбільше віддаленім від вікон, що були лиши в стіні фронтовій. Оден з них держав в руці съвічку, а всі прочі придивлялися мені уважно, говорачи взаємно до себе:

— Ні, то не Шефердсон... Певно іні... Не подібний до них...

Опісля старий добродій, пересувідчений, що мені се зовсім не зашкодить, рішив розсійтися, чи у мене в кишенні нема оружя. Не шукавши навіть по кишенях, обмащав мене руками зверху і сказав, що тепер вже с смокійний. Заявив мені рівно ж, що можу розгостити ся, як у себе дома, хотів навіть, щоб я оповідав дещо про себе. А мила старуха:

— Дай смокій, таж бідна дитина мокрісінька, а ти кажеми йому розказувати! Тож він певно голодний! Тобі ані в голові!

— Масин слухність, я забув...

— Берто — говорить старуха до муринки — бігам небоже чим скорше до спікарні і принеси хлопчині ѹось їсти. А ви, дівчатка, збудіть Бука і скажіть йому... А от і Бук... Бук, бери з собою того хлопчика, здійми з нього мокре одінс а дай йому своє... ще готов бідняга, пerezябити ся...

Бук виглядав на моого ровесника, міг мати тринайцять або чотири-

пайцять літ, хоч був трохи від мене вищий. На собі не мав нічого, кромі сорочки і кучми, страшно розковданої. Увійшов, зіваючи і потиралочи очі кулаком одної руки; в другій держав стрільбу, тягнучи її за собою.

— Тож нема Шефердсонів? --- питас Бук.

— Нема — говорять йому — то лише фальшивий алярм.

— То гаразд. Колиб хоч оден показав сл, був би зі мною мав до роботи.

Насьміяли ся всі, а Степан каже:

— А тимчасом могли нас всіх оскальпувати*), так довго збирав сл.

— Бо ніхто по мене не прийшов, а се несправедливість. Все мене висилають спати..., для мене ніколи нема роботи.

— Не жури ся, — сказав старий --- буде ще й для тебе робота. Чекай на свій час, робота найдеться. А тепер забирай ся відсі і роби так, як казала мати.

Ми пішли на гору до його кімнати; Бук взяв грубу сорочку, куртку і сподні, а я вложив все то на себе. Коли я одягав ся, спитав мене, як газиваю ся, але я не відказав, а він вже зачав говорити про якусь цікаву ітицию, про малого кріліка, що його оноді зловив в лісі, а онестя запитав, де був Мойсей, як сувічка згасла. Годі було що відказати, бо я не знов, тай ніхто мені про се не говорив.

— Владай, — говорить Бук.

— Як я можу вгадати, як ніколи про се не чув?

— Владувати чеїксе можеш. Се дуже легка загадка.

— Якак се сувічка згасла?

Но, сувічка. Така собі звичайна.

— Відки-же я можу знати, де був тоді Мойсей?

— Ах, який-жеж ти! Такж "в темноті".

— Но, як ти знаєш, де він був, то пощож мене питаси?

— Не розуміши, що се загадка? Слухай, чи довго будеш у нас? Скажу тобі щось: лини ся у нас на все. Будемо бавити ся, бо тепер науки нема, бо ферії. Масища? Я маю свого власного, скаже до води і виносить кавалки дерева, що їх кидаю... Чи любиш чесати ся в нелію, а як тобі подобають ся всікі святочні церемонії? Я не люблю, але

*) Скальпувати зн. зрізати з верха голови нікіру з волоссям. Сей спосіб був уживаний особливо серед американських червоношкірих Індіян. Скальн був ознакою поїди і -- хто в своїм патрі мав їх найбільше, уходив за героя. — Прим. перекл.

чешу ся: каже так мати... Щоб чорт взяв ті штані: мушу вбирати ся, а ту дуже горячо... Готов? Но, то гаразд... Ходи тепер зі мною!

Зимна волова печена, масло й маслянка — всьо то було так знамените і так мені смакувало, як ніколи. Бук, його маті і всі прочі курили з коротких файочок, крім обох панянок і муринки, що впрочім сейчас вийшла з кімнати. Всі курили і говорили, а я знов ів і говорив. Панни були скутані в ковдри, а волосс розпущене сягало їм аж до пояса.

Задавали мені всілякі питання, я одвітів, що мій батько мав фільварочок в крайні Арканзас, в тім куті, що лежить найдалі від ріки, де жили ми спокійно й вигідно. Сестра моя, Марійка Аша, викрада ся з дому, вийшла за-муж і від тоді нічо ми не чули про ю. Старий брат, Віль, виправився в дорогу, щоб шукати сестри і також загинув без вісти, малі братчики, Томко й Данило, померли а по їх смерті лишилося нас двох: батько і я. Батька мов би не було, бо закурений помер невдовзі, а по його смерті забрав всьо, що було і закупив собі місце на корабли, що плив горі рікою. Однак необережно перехилився, упав до води і таким чином дістався сюди. Одвітили мені на се, що можу у них сидіти, доки схочу, мов у власній хаті.

Тимчасом розвиднілося таки добре, всі пішли спати, а я положився разом з Буком і заснув мов камінь. Коли пробудився коло полуночі, аж потрясся цілій, бо, чорт знає як се стало ся, — але я забув цілковито своє ім'я. Лежу так з годину і пригадую собі, а як Бук пробудився питав:

— Уміш "Спелл?")

— Умію, — відповідає.

— А я заложив би ся, що ти не з'уміш вимовити моого називиска!

— А я заложив би ся не знати за що, що з'умію.

— Як так, то скажи!

— Ю-р-к-о Я-к-с-о-н. А бачиш!

— Правда — говорю — вимовив. А я гадав, що ти не потрафиш. Но, але-ж мов пазвиско дуже легке, навіть без науки можна його вимовити.

Гаразд собі я запамятав, як я називаю ся, бо: а ну ж хто захадає від мене, щоб вимовити власне ім'я? Треба бути обережним і виголосити склад за складом.

*) Spell — наука виголошування ал'янських слів. Учать її в початкових школах.

Була се родина дуже порядна а дім таки досить заможний. Ніколи в житю не бачив я так хорошої загороди сільської.

На стінах висіло много образів, що представляли славних мужів, всілякі борби; а були також інші образи, як говорили домашні, "роблені крейдкою"; їх малювала доњка, що вже пе жила. Мала тоді п'ятнайцять літ, як занимала ся рисунками. Ті образи ріжнили ся від всіх прочих, які доводило ся мені бачити, тим, що були дуже гарні. На однім нарисовані була жінка у вузонькій, чорній одіжці, спіятій під пахами вузким поясом. Рукави тої одіжки відставали над ліктями так, що виглядали, немов би в них хто вложив по головці капусти; мала на собі чорний капелюх, трохи подібний до шафліка а трохи до лопати — і чорну воальку; ноги білі і тонкі, на вхрест перевязані чорною стяжечкою, і малесенькі, острокінчасті пантографельки. Стояла під березою, біля гробівця і плакала; правим лікtem оперла ся на гробовець, рукою піднімала голову, а за то в лівій руці держала білу хусточку до носа і саквояжик. Під образом було написано: "Ах, Ох Леле! Чи Вже Тебе Ніколи Не Побачу!" Другий образ представляв молоду особу з волосем підчесаним високо і зібраним па самім чубку голови коло гребіння, що виглядав, як спинка від крісла. Плакала ревно, закриваючи цілу твар і очі хусткою... На другій хустині лежала з випрямуваними ніжками нежива птичка, а під образом написано: "Ах, Ох Леле! Ніколи Вже Не Почую Твого Милого Щебетеня!"

Іще був один образ: молода особа стояла у вікні і гляділа на місце; по лиці плили рісні слези; в одній руці держала отворений лист, з розломаною чорною печатю, а другою притискала до уст медальон на ланцушку. Було підписано: "Ах, Ох Леле! Покинув Ти Мене? Так!!! Покинув!"

Думаю, що то були хороші образи але видко, не розумів ся я па них, бо лиш глянув на котрий-будь, то сейчас мене щось нудило. Всі жалували, що умерла перед викінченім многих інших образів того самого змісту; але-ж з того, що зробила, можна було поняті, яку безмежну страту понесла родина через смерть так талановитої панючки. Мені здається ся, що при такім успосібленню повинна бути веселійша в гробі. Якраз під час праці над найбільшим, як говорили, образом, зараз захорувала і все просила Бога о житті, поки не викінчиться образу. Але Господь Бог, видко, не хотів на се позволити. Той образ мав представ-

ляти молоду особу в довгій, білій одії, готову до скоку з поручи мосту. Розпущене волосс спадає низше пояса, а вона дивить ся на місяць слези пливуть по лицю, дві руки положила на вхрест на грудях, дві витягнула перед себе, а дві знов піднесла до місяця. А тому нарисувала як три пари рук, що хотіла конче знати, з котрою парою буде нарисовані панночці до тварин. Опісля мала дві злишні пари вишкрабати. Але, як я вже згадав, умерла, нім могла рішити ся на котрусь пару рук, а родина сховала образ на памятку. Повісили його в її кімнаті, в головах ліжка і рік річно в день її уродин квітчали цвітами. В будні дні він закритий занавісовою. Молода особа з образу була нічого собі, після мене, лиши то біда, що три пари рук робили її подібною до павука.

Та панночка, маючи хороше оправлену книжку, чаклеювала на одній стороні карток всілякі некрольоги тих, що терпеливо переносили довгу хоробу. До таких образків писала вірші з класної голови.

Бук говорив, що їй так легко було говорити стихами, як нам юсти хліб з маслом. Не потребувала навіть думати! Говорив, що так і сідала, писала вірш, а як годі було дібрати до нього риму, то перескеркала, писала: могла писати о всім, як лиш хто хотів, щоби тільки писала; але все було сумне. Як помер якийсь муштинга або жінка, або вкінці її дитина, то ще зовсім не закостеніли, а вона вже була готова з своїм "віршищем". Ті віршища називала "дачиною". Між сусідами говорили собі, що про мерця знає перший лікар, опісля Емеліна (так звала ся малярка), а поспільній підприсмець похоронний. Раз лиши лучило ся, що випередив Емеліну підприсмець, а то тому, що не могла дібрати риму до назвиска небіщика: Цайстлер. Ніколи вже опісля не прийшла до себе: не говорила нічого, не нарікала, чахнула швидко і небавом сконала.

Бідне дівчатко! нераз йшов я до тої кімнати, де вона мешкала за життя, брав згадану книжку і читав всео найчастійше тоді, коли її образи так мені остогидли, що мало що на ню не розілів ся.

Полюбив я цілу родину, і живих її померших, не хотів отже допустити до жадного непорозуміння між пами. Бідна Емеліна писала за життя стихи о кождім, хто умер, а тепер, коли сама пішла "під черешні", то не було нічого, хто написав би щось про ню. Се чайже несправедливість! Намагав ся я отже видусити з себе один-два стихи, але ані руш, годі було.

Кімнату Емеліни удержували дуже чисто і всео було в такім порядку, що його вона у себе завела. Ніхто в тій кімнаті не спав, а стара

мати, хоч дома було чимало муринів, сама прятала в ній, щоб лиш цілими годинами там пересиджувати, або читати Св. Письмо біля ліжка помершої дочки.

В сальоні, у вікнах були чудні, білі ролсти з малюнками палат, потоків й худоби. Було й старе доробало-фортецяне з клявішами жовтими, мов з бляхи. Коли наяняки, граючи на нім, присыпіували:

“Ой поїхав мій миленький

В далеку дорогу”....

то можна було слухати — і слухати!.. без кінця!

Дім складав ся властиво з двох будинків, зовсім до себе подібних. Відступ між ними був покрітій дахом, виложеним підлогою: він служив під час спеки за їdalню. А що то був за ”харчунок“! І богато і смачно!

РОЗДІЛ XVIII.

Добродій Грангфорд. — Аристокрація. — Стара незгода. — Завіщане.

— Циранки. — Найшла ся тратва. — Склад дерева. — Сіканина. —

”То ти, мій любчiku?”

Добродій Грангфорд був шляхтичем, себто: з доброго роду, а єїнить ся і ”в людині і в конині“... Так говорила вдова Дуглас, що належала до першої аристократії нашого місточку. І батько говорив то само, хоч не був із шляхотицького роду. Добродій Грангфорд, високого росту, мав сіidу твар, без румянців, що раня як найстаранніше вибриту. дуже тоненькі уста, ще тонші піздря, ніс орлиний, густі брови і найчорніші в сьвіті очі, так глубокі, що мов з безодні виглядають. Чоло мав високе, волос чорний, що спадав аж на раменá. Руки довгі, дуже худі, а від коли жив, брав що дня сьвіжку сорочку і що дня сьвіже уbrane з полотна так біленького, що аж очі боліли на них дивити ся. В неділю убирав все шафіровий фрак з гузиками мосяжними, а до того носив папію з матовевого дерева, з великою, срібною галкою. Трудно було з ним жартувати, бо жартів не любив, але гнівом ніколи не вибухав. Незвичайно був добрий і кождий мусів його любити. Часом, коли засьміяв ся, аж мило було глядіти на нього; але, як випрямував ся, мов стовп, що з нього в торжественні дні повівають фали, коли з під чорних брів зачали миготіти лискавиці, то брала охота перше видранати ся чимськоріше на дерево, а доперва опісля спінати, о що ходить. Ніколи не потребував пригадувати, щоби при нім заховувати ся прилично, бо пікому

навіть крізь голову не могло перейти: бути неприличним в його товаристві. Кождий бажав бути близько нього: здавалося, що при нім і сонце сувітить ясніше. Часом нахмурився, мов ніч, на хвильку, а тоді через тиждень йшло всю до дома, мов з маслом.

Коли обос з сивою старухою сходили рано до кімнати, де находилася вже ціла родина, всі уставали, говорили родичам “добрий день” і не сідали доти, поки родичі не сіли. Тоді Томко й Степан йшли до крендесу, де стояли приладжені бутельки, наливали в чарку гіркої горівки і подавали батькови, а він держав в руці, поки Томко й Степан не налили собі по чарці.

Кланяючися родичам, говорили: “Наше поважанс батенькови й мамі”. А родичі відклоноючись легко, говорили: “Дякуємо”. Коли муцини випили, Степан й Томко наливали на дно своєї чарки по калпі знаменитого яблочника і кликали мене і Бука, щоб і ми йшли піти на здоровле ”старих“....

Степан був найстарішим, Томко зараз по нім. Оба високі, хороші муцини, обгорілі, кремезні, оба чорноволосі і чорноокі. Від ніг до голови убралися в біле полотно, так, як старий добродій тайносили великанські крисані Панама.

По них йшла панна Йнця, двадцятьп'ятирічна, високого зросту, дуже добра, поки її що не розгнівало; як чим розлютилася, то тарахкотіла, мов сорока, або ж як терлиця, тоді перед її ”пісъом“ треба було ховатися хоч до мінічай пори. Але була вам ”файна“ панна! Зона була зовсім до неї неподібна: лагідна й тихењка, мов голубка, румяна і сивоока... Мала може сімпайзять літ.

Кождий член родини мав власного мурина до послуги; мав його Бук, а мав і я.

Давніше була численніша: бо бракувало трох синів, що їх забили, і Емеліни, що умерла.

Старий добродій був властителем многих фільварків і сотки муринів. Від часу до часу з'їзджалося сюди по кільканадцять осіб, всі кінно і сиділи по п'ять, по шість днів. Тоді була забава!

Цілими днями пливаю по ріці, туляю по мураві в лісі, або бавлюся в дома. Гості — була сама рідня. Муцини всі мали прегарні стрільби.

В сусідстві був другий дім панський. Складався він з кількох родин, але всі мали одно назвиско: Шефердсон. Так само були пляхти-

чами, як родичі Бука. Оба доми уживали тої самої пристани, що находила ся дві милі від хати, так що, як нераз відпроваджував я наших на прогулку кораблем, то стрічалисьмо кількох принайменше Шефердсонів на хороших, високих конях.

Раз був я з Буком на ловах, нараз чуємо: хтось їде конем. Якраз переходили ми поперек дороги. Бук кричить:

— Уткай! До ліса, скорше!

Одним скоком були ми вже в лісі, сховалися за пень і дивимося на дорогу. За хвилю надізджає чвалом хороший молодець і поводить конем, мов козак, а сидить на нім, мов приріс до сідла; стрільбу держить готову перед собою. Був се один з молодих Шефердсонів. Нараз коло моого уха чую вистріл: то Бук стрілив, а куля скинула капелюх з голови їздцеви. А той хап! за стрільбу тай за нами, хоч в гущавині не бачив нас. А ми не ждали на нього: накидалисям пятами тай в ліс! Щось два рази, оглядаючи ся, бачив я, як молодець мірив до нас і хотів стріляти до нас, — вкінці завернув конем і поїхав далі. А ми чим скорше "во свояси".

Старому добродієви запалали очі, коли син оповів йому цілу подію, але за хвилю лице його споважніло, він сказав до сина лагідно, але рішучо:

— Мені не подобається ся, як хтось стріляє ізза корча. Чому не вийшов ти на дорогу?

— Шефердсони не роблять так, батеньку. Користають все із способності і нападають нечаянно.

Панна Янця слухала оповідання, підносилася гордо голову, мов княгиня, з її очей летіли іскри. Старші братя захмурилися і не говорили ні слова, а панна Зоня побіліла, мов полотно, але румянець знов забрасив її личко, коли дізнала ся, що молодець поїхав конем здоровий і щільний.

Опісля, як були ми самі, питали Бука:

— То ти хотів його застрілити?

— Так!

— А він що тобі зробив?

— Він? Нічого!

— Но... чому ж ти хотів його забити?

— Так... Між нами, бачиш, є родинний спір.

— Що то "родинний спір"?

— А ти не виховав ся, що не знаєш того?

— Ніколи про се не чув! Розкажи, що то такого!

— Бачиш — сказав Бук — родинний спір то таке: Оден, чоловік посварить ся з другим і забе його, а опісля брат другого забе першого, а потім братя обох позабивають ся взаємно, а опісля зачнуть забивати ся братя стрисечні, а будуть всі позабивані і спір кінчить ся! Але се йде дуже новолі і много часу потребує!

— А ваш спір вже довго тягнеться?

— Сподію ся, що довго! Зачав ся трийцять літ тому, а може давніше. Зайшов якийсь спір, не знаю вже о що, і з нього дійшло до процесу. Оден з тих двох, що зачали спір, виграв процес, тож той другий застрілив його, бо се було зовсім природне. Се зробив би кождий на його місці.

— А з чого зачав ся спір? Від поля?

— Певно... впрочім не знаю.

- А хто кого застрілив перший?

— Відки ти хочеш, щоб я знову такі справи? То вже так давно!

— І ніхто того не знає?

— Е! ні! Батько мусить знати, а може й хто зі старших, але вони навіно не знають вже, о що пішло....

— А много убитих?

— Много, але не всі. До батька стріляли раз грубим широтом, але не зробили йому нічого, хоч шріт ще до тепер є в його тілі. Степана панвали раз і поранили ножем, тай Томкови дістало ся трохи.

— А того року с хто убитий?

— Е, у нас оден і у них оден. Тому три місяці, мій тіточий брат. Буд, чотирнайцятирічний хлопець, іхав собі лісом, по тамтій стороні ріки. Не мав при собі жадного оружя, що було великою глупотою з його сторони і нараз в самітім місці учув за собою кінський тупіт. Оглядається ся: їде старий Шефердсон; вітер розвиває його довге, синє волосе, а віп підносить стрільбу і мірить до хлопця. Місто скочити з коня і драпнути в корчі. Буд думав, що може висліс утічи. Зачали отже обічвалувати в перегони, вкінци Буд бачить, що се не поможе, задержав коня і обернув ся до старого лицем так, щоб куля, розумієш, трафила його в саме чоло. Старий підіхав, вистрілив і положив його труном на місці. Але не довго тіпив ся своєю побідою, бо в протягу тижня мав з нашими до роботи...

— Я думаю, що старий поступив підло.

— Навпаки. Нічого підлого в тім не було. Боягузів й підліх між Шефердсонами нема. І між Грангесфордами нема. Той сам старий боров ся з трьома нашими і таки не дав ся. Вони всі були на конях, а він віз з коня, ставув між сягом дерева а конем, щоб заслонити ся від куль, так, що Грангесфорди стріляли до нього з боку, а він боронив ся. Ледви дійшов до дому разом з конем, але дійшов, — а Грангесфордів треба було нести: оден з них був мертвий, а другий умер на другий день. Ні, мій дорогенький, хто хоче найти підліх людей або боягузів, то нехай не тратить часу та і не шукас їх між Шефердсонами, бо там їх нема.

Слідуючої неділі поїхали ми всій кінно до церкви. Муцинин взяли з собою стрільби — і Бук також. Під час відправи держали їх між колінами, а як хто розстав ся на хвильку із своєю, то хіба пото, щоб її очерті за собою о стіну. То само робили й Шефердсони, а так одні, як і другі уважно слухали Служби Божої. Була тоді дуже хороша проповідь, о християнській любові близнього і ще о чимсь-там, всі говорили, що процовідь була дуже хороша, а вертаючи домів, говорили лиши о п'яті. А тільки говорили о вірі, добрих ділах, ласці і призначенню, що не пам'ятаю, чи в життю мав коли таку тяжку неділю.

По обіді всі зачали дрімати і зробило ся нудно. Бук обняв ся зі своєю собакою, сиав в траві. Йду отже до своєї кімнати, щоб трохи задрімати.

Аж тут красуня Зоня, стоячи в дверех своєї кімнатки, видко чекала на мене, бо проспіть мене до себе, замікас тихесенько двері і питас:

— Любиш мене?

Відказую:

— Дуже!

— А хотів би ти прислужити ся мені дуже легкою справою і не говорити о тім пікому?

Все зроблю для вас, панно Зоню.

Я забула в церкві свою молитвенну книжку, вона лежить в нашій лавці між двома іншими книжками. Піди обережно, біжи до церкви, принеси книжку і не говори про се пікому.

— Алех дуже радо сейчас піду!

Гоню до церкви, не застаю пікого, крім кількох вспріків, що крізь

отворені двері увійшли до середини і холодили ся на студених, церковних плитах.

Іду по книжку, я собі міркую: щось тут є цікавого, бо не може бути, щоб молода панночка не могла обійтися без своєї книжочки молитвенної. Отвираю книжку, а там лежить невеличка карточка з написом: "Пів до третої".

Годі мені було чогось доміркувати ся з твоєї карточки, тому вложив її знов до книжки. Ледве вийшов сходами на гору, бачу: панна Зоя стоїть в дверех своєї кімнатки і жде на мене. Втягнула мене чим скоріше до середини, замкнула двері і шукас в книжці. Коли прочитала карточку, так урадувала ся, що зачала мене обнимати і голубити і сказала мені, що я пайліпши хлопець на сьвіті. Притім зарумянила ся, мов рожа, а оченята її так блищали, що була "красна від образочка".

Здивувало мене дуже, що вона мене так обіцює і притім так руминить ся, питую:

— Що написано на тій картці?

— А ти читав? — питас.

— Ні! — відказую.

— А умієш читати?

— Умію, але лише величезні букви.

— На тій картці не написано нічого, се пашір до зазначування сторін. А тепер можеш собі вже йти.

Пішов я над ріку, роздумуючи і бачу, що мій мурин все йде за мною. Коли дім зник з очей, оглянув ся раз, другий, а опісля прибігає до мене і каже:

— Може хочеш йти зі мною на болото, покажу тобі стадо циранок.

Мене се вельми зацікавило, бо я додумав ся, що мурин має що іншого на думці. Циранки чайже не є щось такого особливого, щоб аж ходити на болото щоб їх побачити. Чого ж він хоче від мене? Говорю:

— Гаразд, піду. Веди!

Іду за ним може пів мілі, а коли прийшлисмо над беріг болота, мурин зализв висше кісток і так вів мене пів мілі. Вкінці дійшли ми до місця більше сухого, де росли корчі. Ту каже до мене мурин:

— Йди кілька кроків в корчі, циранки там с, я їх сам бачив.

І звернув ся на право і зник за деревом. Іду в корчі і виходжу на галяву, покриту диким виноградом... Дивлю ся: хтось спить на мураві... А знаєте хто? Мій старий, добрий Їм.

Буджу його, думаючи, що се буде для нього велика несподіванка. Але ні! Мало що не розплакав ся з радості, але не здивував ся. Оповів мені, що тої памятної ночі плив за мною, чув мої оклики, але боявся відкликувати ся, щоб не почули люди і не зловили його....

— Ударив ся я сильно, — розказував Ім, — тому годі було плисти так швидко, як ти, мусів лишити ся. Коли ти вилазив на беріг, думав я, що дожену, не потребуючи кликати на тебе, але, коли побачив перед собою той дім, звільнив... Задалеко був, щоб чути, що до тебе говорили, а бояв ся псів, тому не міг зближити ся. Коли ти увійшов до середини, побіг я в ліс, щоб там перебути нічку. Рано все ходять туди мурини на роботу, взяли мене отже під свою опіку і показали місце, де песи мене не можуть вислідити, бо довкола вода. Кождої ночі прибігав хтось і приносив мені трохи страви, від них знов з тобою дістеться ся.

— Чому ж не сказав ти муринови, щоб мене привів сюди?

— Та пощо? Тепер всю добре... Накупив я горшків, всяких віктуалів і попереносив всю то на пором...

— На який пором?

— На наш, на старий пором...

— Якто! Абож корабель його не розбив?

— Ні! ушкодив його трохи з одного боку, але великої шкоди не зробив. Лиш всі наші річки потопили ся. Коли-б ми не були мусіли так глибоко давати нурка, плисти попід воду, коли-б ніч не була така темна, коли-б ми не були потратили голов, мов змоклі кури, коли-б...

— Лиши вже се "коли-б"! Щож би було стало ся, коли-б не "коли-б"?

— Були-бисьмо побачили наш пором...

— А яким чином відзіскав ти пором, Ім? Де його придержав?

— Не міг я його придержати, бо сидів в лісі. Не я його придержав, а мурини... Вони його добули, сховали в захищенні заливи і так голосно сварила ся о то, чия се власність, що аж почув. Підводку ся і кажу:

— Дайте спокій, не сваріть ся, бо пором не ваш, але Гука і мій. Не крадіть власності "білого пана", бо вам се на сухо не вийде. Дав я кождому по десять центів, а вони незвичайно урадували ся і сказали, що хотіли-б що дня находити такий пором... Тутешні мурини дуже добрі, всю роблять для мене, о що лиши попрошу. Твій Іван також добрий хлопець.

— Так! Він не сказав мені, що ти тут сі, а привів мене сюди, казав, що ти циранки...

Не буду широко оповідати того, що сталося на другий день. Коротко скажу, що пробудився я раненько, хотів ще перевернутися на другий бік, щоб трохи задримати і запримітив, що в хаті не було живої душі. Що сталося? Бука не було. Сходжу на долину — нема нікого! Виходжу на подвіре — так само! Що се мас зпачити? Аж бачу: мій мурин хогасть ся поза стосами дерева. Питаю.

— Що тут сталося?

— То ти не знаєш нічого?

— Нічогісінько!

— А от що: панна Зоя утікла. Щоб до вечера сконав, що правду кажу; утікла вночі, ніхто не знає, о котрій годині, щоб взяти слобуз тим молодим Шефердсоном; так говорять мої господарі. Запримітили її нещирисутність доперга пів години тому... Но! не тратили часу! Сейчас взяли стрільби, повідали на коні і вже їх нема! Пані і панна Яця поїхали повідомити цілу родину, а старий пан з молодими пішли зробити засідку над рікою і забити його перше, нім він ще всьпіє переплисти з панною на другий беріг...

— Бук не будив мене, виїзджуючи?

— Певно, що ні. Не хотять чужого мішати в таку справу. Коли ішал набив стрільбу, то заклинався на всю съвіті, що не верне домів без одного, або без двох Шефердсонів. А я знаю, що він слова додержить і на своїм поставить.

Сейчас біжу на ріку, там, де провадила дорога, куди мав їхати Шефердсон. Гоню з цілої сили, опісля вилажу на якесь дерево, що росло над самим берегом і приглядаюся. Біля моєго дерева лежав чотири стопи високий стіс тертиць, серед котрих бажав я укритися і пастися, із того не зробив!

На невеличкій площі чотирох або п'ятьох їздців з голосним криком й проклонами намагалося зловити двох молодих хлопців, укритих за шихтою від сторони ріки. Але не могли сього зробити. Як лиши котрий висунувся трохи над ріку, то сейчас стріляли на його ізза шихти, а хлопці закривалися і з криївки могли добре слідити всі рухи своїх противників.

По якімсь часі перестали їздці кричати й проклинати, але кіньми розігналися на шихту. Тоді один з хлопців вихилив голову понад горі-

шний край шихти, вимірив до паласника і кулею скинув його з сідла. Іздиці скочили з коней всі разом, мов на команду, хопили раненого і понесли його трохи далі, а тимчасом оба хлопці зачали утікати. Були може кілька кроків від дерева, що на нім я сидів, коли противники їх запримітили і сейчас зачали гнати кіньми за ними. Але годі було їх дігнати, бо вони донали стосу тертиць і сковалися за ними. Одним хлопцем був Бук а другим молодець може дев'ятнайцятьлітній.

Іздиці покрутилися трохи біля криївки хлопців і від'їхали. Коли лиши зникли мені з очей, даю знати о тім Букови. В першій хвили не зінав, відки походить мій голос і дуже здивувався, коли побачив мене на дереві, просин, щоб я дивився уважно і дав знати, коли вернуться противники і він не сумнівався, що повернуться.

Я хотів вже злісти з дерева, але трудно було відмовити Букови, що цілій трясся із зворушення і присягав, що він і його стрисучий брат повстують собі ще нинішній день.

Довідався я, що його батько і оба брати забиті, що Шефердсони зробили на них засідку, але самі стратили двох людей. Питаюся, що сталося з молодим Шефердсоном і Зонею.

— Перепили ріку і тепер безпечні!

Мене се дуже урадувало, тим більше, що пам'ятав я, як висловлювався Бук про нього — того дня, коли то стріляв до нього а не трафія, не принускав я, щоб так спокійно приєднав супружество своєї сестри.

Нараз чусмо: грим! грим! гримм! відразу з кількох ручниць... Тамті закралися піхотою і нечаяно надійшли лісом! Хлопці, оба легке ранені, кинулися до річки, а коли плили з водою, то Шефердсони бігли побережком, стріляли до них і кричали: "Буй, убий!"

Мало що не упав я з дерева, бачучи се... Це нині годі мені всього як слід розповісти... на саму згадку слабко мені робить ся. Волів би я був не приходити на той проклятий берег і не бачити того, що за моїх очах сталося... Бідний, бідний Бук...

Сидів я на дереві, поки не смеркло, боявся зазити. Від часу до часу було в лісі чути вистріли, два рази бачив я кількох уоружених іздиців, що чвалом гнали здовж ріки; знав я отже, що то ще не кінець. Умучений, дав я собі слово, що за піщо в світі не вернувся до того непасного дому... Тепер доперва зінав я добре, що означувала ся карточка "пів до третьої".... Певно о тій годині обос молоді мали утікати? Чи ж не новинець я був сказати батькові о тій картці, о цілім поступен-

ваню паниочки, так дивнім? Хто знає? Може коли-б її батько був замкнув, не було-б того лиха!

Злажу з дерева, біжку на закрут ріки, де звичайно задержується всяко, щоб ілінне водою. Найшов ту трупів обох хлопців. Витягнув їх на беріг, накрив твари і чим скорше відійшов. Навіть трохи поплакав, зачреваючи Букови твар, бо був він для мене дуже добрій.

Тимчасом смеркло ся зовсім. До дому не зближав ся зовсім, але поплентав ся "на болото".... Ale на "Сухім остріві" Іма не було, біжу отже до місця, де стояв пором. Дивлю ся: нема порому! Аж заморозило мене! На хвилю так заперло мені віддих, що годі було добути голосу з горла. А коли трохи успокоїв ся крикнув.

А ту недалеко від мене чую голос Іма:

— То ти, любчiku мій? Слава Богу! Тихо... без крику....

Іще ніколи голос Іма не видав ся мені так мілим.

Коли вкінци дістав ся я на пором, Ім голубив мене і цілува в з великої радості, а опісля сказав:

— А я думав, любчiku, що тебе забили! Мурин Іван був ту і говорив, що ти не живеш, коли не показуєшся в дома цілісъкий день. Приладив я отже пором, приготував ся до від'їзду і ждав, поки не прийде Іван і не скаже ісечно, що тебе нема між живими. І часливий я, тай дуже, що ти вернув любчiku.

— I я також! — говорю. — Не найдуть мене, тож подумають, що мене забили і що труї поплив з водою. I будуть мати основу говорити... Не тратьмо отже часу, але ідьмо чим скорше.

Не було для мене спокою, поки не побачив я, що пором находит ся на середині ріки, о дві мили від того побережка, де видко було ще родинний дім Бука. Вигісли ми ліхтарю сигналову і почули ся свободними. Від вечера не єв я ішого; Ім отже добув житній корж, маєлянку, венгрівчину з капустою і іншій ласонці. Ілісьмо смачно, говорячи. Прийшлисъмо до пересъїздченя, що всюди добре, але на поромі найлучше. Між людьми якось тісно і душно, а на поромі свободно й вигідно...

РОЗДІЛ XIX.

В день. — Астрономічна теорія. — Утеча перед погонею. — Збори абстинентів. — Князь. — Журби короля.

Минуло кілька днів і ночей; міг би я съміло сказати: "уплило",

так минули приятно й незамітно. Ріка була дуже широка в тім місці, принайменше на півтора милі і гладка мов шкло. Плили ми ночами, а в день сиділи в криївці.

Нігде найменшого шуму, тишина цілковита, здавалося, що всюди на цілім світі спочиває у сні; колись-неколись заражкоче жаба... Як поглянути в далечину над водою, то видко вперед щось, мов невиразна ледве замітна лінія. Се ліс, що розкинувся на супротилежній березі. А опісля являється ся на небі бліда пляма, невеличка, а з нею блідніє чим-раз більше і темнота, що покриває води. Вода стає шарою, опісля перлововою, повстають на ній рухомі цятки, малі й більші: малі — се човна торговельні з поживними артикулами; більші се пороми, подібні до нашого... Так тихо і голос так стелиться по воді, що зі значного на віть відаленя чути удари весел, скріпіт лінв і шелест вітрил, підношених вітром. Нерухомо понад водою вистає якийсь предмет: се скала, о яку розбивається філя і обливав її дощем дрібнєсеньких капель.

А далі видко, як звивається й клубить ся мрака, що де-неде стелиться над рікою. На сході румяний ся небо червоною луною, а вода її вибиває і позволяє розпізнавати предмети. От: там на другій березі стоять на краю хатина; в ній мешкає певно трач, бо біля хати лежать стоси тертиць, поукладаних в шестираменний хрест, щоб висушили ся.

Від води тягне холодний, скріпляючий вітер, несе з собою запах дерев і цвітів; його він назбирав в гаях і на галівах. Але часом занюхати можна смірд неживої риби, полищеної на побережу. Вкінці розвидняється ся справді, всюсь усміхається ся в лучах сонішників, а птиці аж залядають ся від щебетання!

О тій порі ніхто не запримітить малого димку; тож здіймаємо з козулькою рибу, варимо сніданок: тоді приятніше поглядати на безмежний водний пустар, поки не зморить сон. Будив нас звичайно свист і сапане парового корабля. А як він зникав з очей, то знову вода виглядала, мов непроглядний пустар; лише де-неде покажеться який пором, павантажений деревом. А нераз чути було, як рубачі рубали дерево. Вістря високо взнесених сокир бліскавуть в лучах сонця що хвиля, а зараз опісля чути глухий тріск рубаної колоди, злучений з мимовільним стогоном рубача.

Раз, памятаю, налягла ріку так густа мрака, що на поромах і човнах били в зелізні бляхи, щоб дати о собі знати кораблям. Якийсь пором пересунувся побіч нас: чули ми на нім съміхи і розмову, але бачи-

ти кого було гді; мов якісь духи несли ся у воздухі і пасьміливи слова кидали у воду. Їм говорив, що се духи, але я перечив, певний, що духи чайже не говорять. Чорти побрали би ту прокляту мраку!

Смерком пускали ся в дорогу: пором плив там, куди його песяла струл. Закурювали ми тоді лояльки, спускали ноги у воду і говорили о всіляких справах. О скілько на се позволяли комарі, були ми цілком патрі в день і вночі; наве одніс, що його дістав я від родичів Бука було дуже порядне: а я не любив елстанції.

Нераз цілу ніч не стрічали ми живої душі. Десь далеко, на однім або другім березі, блиснув огонь в якій надбереїній хаті, над головами съвітли нам звізді і добре було, ах! як добре, лежати на взнак і сперечати ся, чи звізді хтось сотворив, чи воин самі з себе повстали. Їм говорив, що хтось мусів їх зробити, я знов був гадки противної, бо кому-б там хотіло ся таке велике число звізд фабрикувати. Їм говорив рівно ж, що може місяць зніс їх. Се дам мене було о стілько імовірне, що я зінав, як много яєчок зносить жаба. Коли ми побачили звізду, що падала і тягнула за собою хвіст, казав Їм, що цевно се звізда зіссована, тому її з гнізда викинули...

По півночі мешканці надбереїніх домів цевно клали ся спати, бо всі съвітла гаснули і на кілька годин ставало цілком темно. А коли близько перше съвітло, та знали ми, що вже хтось спінить до роботи, що вже рапою, тож пінкали ми місця, щоб в пім спокійно перебути денні, далекі від людських очей.

Одного дні, над рапою, зловив я якийсь човен і пливу ним до берега, щоб в близькім леску нарвати ягід. Минало якраз місце, де виходила до ріки уточна худобою стежка, нараз бачу: біжить чвалом двох людей. В перший лівчи інерняв мене страх, здавало ся, що то до мене або по Іма. Підношу вже весло, щоб відпинисти від берега, коли незнаномі, віддалені від мене ледви на кількацять кроків, кричать в разніці: "Ратуйте жите!" "І чого ми їм не зробили, а гонять за пами"...

І хотіли скочити до човна.

— Не робіть того —, кричу — не чути ногони; масте час драницути в корчі і добігти до потока, що недалеко впадає до ріки. Йдіть трохи водою, а потім возьму вас до човна. Инакше пси по слідах запохашуть вас.

Вони так зробили. Коли були ми вже близько порому, почули крик і гавкаюс собак. Я зінав, що вони ідуть берегом потічка... Чути було, що

на березі задержалися; з порому годі було їх побачити: відко, стратили слід і не знали, що далі робити. Небавом утихло все.

Оден із збігців мав коло сімдесят літ; був лисий лиш по боках тварі виднілися жмутки сивого волося. Убраний був у знищений фільцовий капелюх з великими крисами, в сину воюлану сорочку, сильно затовщену, штані мав гранатові, подерті, що входили в чоботища-шкраби; на однім чоботі стремів кальош, другого десь не було... Фрак, темно - синій з лисучими металевими гузиками, закинув на рамя таї, що полами замітив долівку.

Оба мали з собою великі, дивапові торби, незнані чим випакувані.

Другий, молодший, найбільше трийцятілтній, був рівно ж "елстянсько" убраний, оджк його була трохи менше замарала.

По сиданню лежимо на поромі тай говоримо із здивованім, що наші гості зовсім не знають ся.

— Що тобі лучило ся? — питас лисий молодшого.

— Ану, продавав я дуже успішне средство на зуби, щоби на них не осідав осад. Коли було ужити моє ліку, то нeliш осад, але і поверхня зуба злізала. Але щож! посидів я на однім місці довше, ніж було потреба (я повинен був все утікати скоріше, нім хто ужив моє успішного средства!) і коли я тихесенько "удираю" з міста, стрічаю вас. Ви говорите мені, що за вами гонять і просите, щоб поміг я вам... Тоді я признав ся, що і для мене люди "неласкаві" і так зачали ми "спільну подорож" ... Така моя історія, а ваша яка?

— Огого! Зі мною було інакше! Скликав я "Збори тверезости", що тревали майже тиждень. Жінки пропадали за мною, старші й молодші, бож виговорював я на напітки і пияків несоторені річи, кількоєдно вдало ся. Дохід був несогірший: п'ять-шість доларів що вечера. Кожда особа платила десять центів — а діти й мурини безплатно. Нараз: не знато вже яким чином і відки, розійшла ся вчора вечером брехлива і безстыдна вістка, що я люблю собі тихцем потягати з фляцини. Нині раненько збудив мене мурин, остерігаючи, що гонять за мною мущини з собаками, що небавом надійдуть і кажуть мені сейчас утікати, даючи мені до утечі пів години часу, опісля казали, будуть за мною гонити. Годі було навіть з'їсти сніданок, не було аметисту.

— Слухай — сказав другий — я думаю, що з нас двох може бути паро. А тобі як здасть ся?

— Не маю нічого проти того, яке твоє занятє?

— Я друкар; занимаю ся при тім продажкою нововинайдених ліків; можу бути актором-трагіком, а як є нагода, то учу в школах географії й сьпіву; можу рівно ж мати публичні відчити. Всьо можу, лиш щоб не було надто тяжке, я совістно кажу, що всю мені знане. А ваше занятє, дідуню?

— О! Я свого часу заслужив ся много в області медицини. Умію вилічити через положене рук на хору людину, лічу рака, параліж, чакотку й інші хороби і умію предсказувати і все вгадаю влучно, як лиш мені хтось "авторитетний" підшепне... Занимаю ся гоношенем Слова Божого, скликую побожні зібраня, бо я трохи місіонар...

Мовчалисъмо трохи, а потім молодий зітхас тяжко і говорить:

— Ох, мені лихо!

— Чого тобі так тяжко? — питает лисий.

— Бо серце пукас мені на саму гадку, що дожив того, що мушу тепер переносити, впадаючи в таке товариство, що зовсім для мене не личить!

І зачав якоюсь шматиною утирати очі.

— А ти що собі думасш? Чому-ж-то наше товариство для тебе невідповідне? — згірдливо питает лисий.

— Та най буде... відповідне... Я не заслугую на ліпше. Бо хто-ж мене так низько попхав? Я сам, сам і ще раз сам! Я не говорю нічого, хрань Господи, не маю до вас найменшого жалю... до нікога... Всьо, що мене стрінуло, я собі заслужив... Нехай сьвіт зимний й байдужний знущасть ся наді мною, як хоче.. одного я певний: найдеться у нім й для мене місце на гріб. Най собі сьвіт йде далі своїм пляхом, він всю може від мене відобрести: майно, зичливі серця, всю... То одно мені лишить ся. Прийде хвиля, як покладуть мене в яму, — всю забуду і мое струджене серце зажис собі аж там в споко....

І все утирав слези...

— Ет, чорт побери твоє бідне, струджене серце! — крикнув люто лисий. — Що нам пхаєш до очей своє глупе серце? Не наша в тім вина.

— Знаю, що не ваша вина. Тай не маю до вас жадної претенсії, мої панове. Спричинв я сам свій упадок; лиш собі можу за се подякувати. Зовсім слушно, щоб я так карав ся на сьвіті... зовсім слушно.

— А деж ви були перед "упадком"? Цікавий я, відки ты упав?

— О! ви мені не повірите.. Сьвіт ніколи не вірить... але менше з тим, менше з тим... Тайна моого уродження...

— Тайна вашого уродження? Чи хочете сказати...

— Панове — заговорив торжественно молодий чоловік — тайну виявлю перед вами, бо перед вами можна звірити ся. Законно належить ся мені гідність... князя.

Їмови аж очі вилізли на верх, коли почув таку чудасію; здавало ся мені, що з моїми було так само.

А лисий каже:

— Як то? І се правда?

— Так! Мій прадід прийшов сюди при кінці минувшого століття, бо бажав свободи. Тут оженив ся, умер, в тім часі, коли його батько. По батькови належала ся йому гідність й майно, а по нім синови, але молодший брат всюо загорнув... Я в простій лінії потомок його і правний князь; і ось стаю перед вами опущений, людьми погордженій, обдертий, понижений, з розбитим серцем... ось і мушу сидіти на поромі разом з нуждарами...

Їм милосердив ся над ним з цілого серця; я також. Старали ся ми потешати його, як могли, але він відказував, що то всюо на дармо, що він веселити ся не може і що одно хіба може йому принести трохи потіхи, іменно: як ми узнаємо його високе становище.

Ми обіцяли, хоч не знали, як то робить ся.

А він учив нас, що треба до нього приступати з глубоким поклоном і говорити все "Ваша Величність" або "Ваша Княжа Милості" ... Жадав також, щоб оден з нас послугував йому при обіді.

Се було легко зробити і ми пристали на се дуже радо. Під час цілого обіду їм стояв за ним, послугував і говорив до нього ось в який спосіб: "Що Ваша Величність каже подати собі? Милостивий князю! по-коштуй сеї страви!" Видко було, що се справляє приятність для обох.

Тимчасом старий мовчав, чи тому, що не мав що говорити, чи може тому, що не подобала ся йому така вишукана ввічливість Іма зглядом "князя". Здавало ся, що щось має важного на думці. Вкінці кілька годин по обіді говорить:

— Скажу тобі щось князю. Співчуваю твоїй недолі, але не ти оден зносиш такі переслідування судьби.

— Не я оден?

— Так! Кажу се і повторюю: не ти оден. Не лиши тебе «двого скривили, відобрали всій достоїнства і високе становище.

— Ой леле!

— Тай не ти оден укриваєш в тайнії своє високе походження. І зачав плакати ревно...

— Що? Що се мас означати?

— Князю! чи можу тобі повіріти? — говорить старий, ридаючи.

— Аж до того часу, як стану студеним труном! Відкрий мені тайну твого життя. Відкрий... говори!

І бере руку старого і сильно стискає....

— Князю! Я "небіщик-наслідник французького престола!"

Представте собі, як вигріщув очі і я і йм!

А князь:

— Кого? Кого я виджу?

— Так, приятелю, наслідника французького престола! Перед твоїми очима стоїть в тій хвилині безталанний королевич, Людвік XVII.. син Людвіка XVI. і Марії Антонії*).

— Ти? Такий старий? Ні! се неімовірне! Хочені хіба сказати, що ти небіщик Кароль Великий, бо мусини мати хоч шістьсот-сімсот літ.

— Недоля завинила, князю! Слези поорали мое лице, слези і терпнія спричинили мою старість, журба вирвала мені передвчасно буйні колінсь кучері. Так іванове, в нужді і в гранатових штанах волоцюга, бачите скітальця, гоненого людьми, законного короля Франції.

І так зачав знов ревіти, що я і йм не знав, що робити. Було намного жаль, але були щасливі, що він с між нами. Коли ми його погінчили, сказав, що бажає умерти і додав, що дуже йому приєтно, коли люди віддають йому належну честь і говорять "найясніший пане" — "як мені першому подають страви і не сідають в моїй присутності, поки не дозволю."

Зачали ми отже з ймом надекакувати йому, услугувати і величати

*) Людей, що подавали себе за Людвіка XVII., було дуже много. Ішкаву стрічку з одним з них претендентів, описує знаменитий драматург італійський, Сільвіо Пелліко, в своїм творі-автобіографії "Моя тюрма"... Коли іменно згаданий автор дістався до тюрми в Медіолані за патріотичні пориви: освободити північну Італію з під австрійської влади пізнав ся ту з арештантами, що мав себе за Людвіка XVII. Коли-б не такий авторитет, як Пелліко, годі було-б припустити, чи се імовірне, що поданий претендент розказував італійському патріотам. (Silvio Pellico. Le mie pregevoli precedute dalla biografia dell'autore, scritta da Pietro Mancocelli. Firenze). Стор. 66. — В. Д.

"найяснішими"... Се, відко, було для нього приятно. Але за то "князь" зачав щось "квасити ся", показувати своє невдоволення і сидів нахмурений. А "король" каже:

— Бачу, князю, що нам не прийде ся довго сидіти на тім поромі. Пощо квасити ся? Чи пе лучше жити в згоді? Чи я тому завинив, що я уродив ся "королем" а ти лиш "князем"? Се ясне! Не жури ся і йди за моїм приміром. Тож ту нам добре: с що їсти і вигідно. Розясні твар, князю, подай руку: будьмо товаришами.

Так і зробили, а я знов з Імом почували себе щасливими. Сейчас було весело й свободно, бож на поромі годі жити без згоди і приязні.

Я домислив ся, що жаден з них не був ані князем ані королем; оба вони були бреухунами і циганогами, що людям піском очі засипують. Але свого погляду не виявив я нікому. Се одинокий і найлучший спосіб на то, щоб уникнути всяких несприятностей. Вони бажали, щоб одного називати королем а другого князем, а я проти того нічо не мав. бо бажав лиш, щоб "в дома" був спокій. Ім не потребував знати, тож Йому нічого пе треба було говорити. Не богато, що правда, научив ся я від свого батька, але принайменше впів він у мене се, що не треба піколи противити ся людям таким, як ми, як бажасмо жити з ними гаразд.

РОЗДІЛ ХХ.

Гук оповідає про себе. — Треба взяти ся до праці. — Збори "побожних". — Морський розбишака. — Князь "друкує".

Се їх переконало. А до того оповів я їм таку історію:

— Моя родина походить з країни Міссурі і там я уродив ся, там мешкали всі, поки не поумирали. Лишило ся нас троє: батько, я і мій братчик. Батько хотів винести ся з тамтих сторін і замешкати разом з дядьком Вен'ямином, що мав невеличкий фільварок. А що був убитий, тай в довгах сидів по самі вуха, то лишило ся Йому лиши піспайцято долярів і Ім. На так довгу дорогу се не вистарчить, бо дорого контус. Але одного дня, під час весняної повіні, удало ся батькови зловити несподівано отсей пором і па нім рішили ми поплисти до Орлсану. Та одної ночи ударив корабель в пором і ми всі попадали до води. Я і Ім виплили з води, але батько був пиячий а братчик чотиро-літній не умів пливати, тому оба пішли на дно і не спішили ся показати ся з води. Кілька днів

мали ми клопіт, бо всякі люди уважали Іма за збігця. Тому пливемо но-
чами і маємо спокій.

Наші гості задавали нам много питань. Конче хотіли знати, чому
накривасмо поміст порому листем й галузем і чому пливемо вночі а
цілій день пересиджусмо в затишнім місці.

— Ім мусить бути збігцем-мурином? — питаютъ.

— Алеж де там! — говорю — чиж утікав би він на полуднє?

— Чекай лиш — сказав "князь" — я видумаю щось такого, що
можна буде нам плинти і в день. Обдумаю гаразд, уложу плян і ручу,
що буде добре. Нині годі сього зробити; видко вправді якесь місто, а-
ле в білій день годі там показати ся.

Над вечером зачало смеркати ся швидко, небо никло в хмарах,
видко було лискавиці, що мигали нам над головами. Листе зачало тря-
сти ся й шуміти — видко: заносило ся на непогоду. "Король" і "князь"
полізли до буди, щоб побачити, чи там вигідно с постелені ліжка. Я спав
на мішку, вишханім соломою, а Ім спав в якісь половині, де все, щось коле-
й дранас, а як хочеш перевернути ся на другий бік, то половина нароя-
бить тільки шуму і шелесту, що хоч би чоловік спав, мусить пробудити
ся. "Князь" хотів спати на моїм місці, але "король" не згодив ся на це:

— Гадав я, що почутс ріжниці нашого становища, позволить то-
бі зрозуміти, що на половині спати не с для мене відповідно. Ти спи в
полові, а я на мішку з соломою.

На мене і на Іма аж били поти, бо боялисъ ся, щоб між ними
не прийшло до спору, але князь відказав:

— Судило ся мені вже від давна, що мене топчути й впихають в
болото. Недоля зломила мою гордість і научила мене смиренности й у-
лягlosti... Корю ся, така моя доля! Я сам на сьвіті, тож всі терпіння
умію зносити.

Ми рушили з місця. Коло десятої години пустив ся дощ, зачало гре-
міти й бліскати, тож "король" казав нам пильно глядіти на пором і не
сходити з помосту, поки не успокоїтъ ся буря. Сам з "князем" пішов
до нашої будки і положили ся спати. На мене прийшла черга вартувати
на помості до півночи, але мимо того був-бім залиш під дах, коли-б бу-
ло ліжко, бо дуже рідко можна побачити таку страшну бурю. Вітер сви-
став і гудів, а що кілька хвиль блисне так страшно, що пів милі дов-
круги видно спінені філії, острови й дерева, що колисали ся на всі бо-
ки. А опісля гrimm! — то грім так ударив. А філії здіймали ся в гору,

що мало що не змели мене з порому. Так було ясно, хвилями, що всю було видко, мов на долоні.

Мав я вартувати до півночі, а що дуже хотіло ся мені спати, тож сердега Ім обіцяв заступити мене трохи. Всунув ся я до нашої будки, але "король" й "князь" так повитягали свої ноги й руки, що для мене не було місця. Кладу ся отже на помост і нічого не роблю собі з дощу. Сплю — а тут нараз маса води бухнула на поміст і змела мене, мов стебелину. Ім аж лягав зі съміху, бо був все веселий, але скочив по мени до води.

Се було впрочім ненотрібне, бо я дав нурка раз, другий і був вже на поромі.

Скреплений тою несподіваною купеллю, стою на варті, Ім захрапів сейчас. Небавом минула буря, а як перше съвітло блиснуло на березі, причалили ми до берега і укрили пором.

По сніданю добув "король" затовщені карти і довгий час грав з "князем", ставляючи по п'ять центів від разу. А коли знудила їх гра, сказали, що "треба забрати ся до праці." "Князь" захав руки до своєї торби, добув з неї пачку друкованого паперу і голосно зачав відчитувати. На однім було відруковано: "Доктор з Парижа мати-ме відчит про науку о френольгії. Вступ 10 центів. Кождий слухач одержить картку, а на ній буде описаний його власний характер. За се треба додати 25 центів за штуку." А на другім: "Гаррік Молодчин, славний на щільний съвіт актор, спеціяліст від шекспірівських роль, з лондонського театру." На інших оголошеннях виступав знов під іншими іменами, а все робив чудесні і надзвичайні речі, "чародійною палочкою умів вказувати місце, де під землею находити ся вода або золото, лічить від уроків ча-рівниць і т. д." Найбільше віддавав ся "сценічній музі" і називав її своєю "коханкою".

— Чи коли грав на сцені в театрі, монарх? — питав "князь".

— Ніколи!

— Отже грати-меш, нім будеш старший о три дні — говорить "князь". — В першім лістечку, яке стрінemo по дорозі, винаймимо салю і відограємо двобій на мечі з "Ришарда III," тай бальконову сцену з "Ромео і Юлія". Як гадасш?

— Гадаю, що всю є тоді хороше й благородне, як може принести хосен. Але знаш, що тобі скажу, князю? Я не розумію ся щілковито на акторстві, а навіть не був ніколи в театрі. Коли мій батько-король уря-

дживав представлення в своїй палаті, то я ще був малий. Хіба мене научиш...

— Знаменито. Банно мені за новинками. Зачинаймо отже і не гратьмо часу.

Розказав йому "князь", хто то був Ромсо а хто Юлія, додаючи, що він сам привик грati ролю Ромеа, тому король мусить бути Юлією.

— Ахем, князю, коли Юлія така молода, то з моєю лисою "палкою" і з сивими "бакенбардами" може бути їй не до лиця!

— Не бай ся, королю; міцанам напіть до голови се не приайде. А впрочім будеши відповідно убраний, а се богато значить: Юлія на бальконі дивить ся на місяць і видко хоче йти спати; тож мати ме на собі довгу нічну сорочку і нічний чіпець, зі плярками. Я маю навіть відповідні костюми!

І показав нам кілька перкалевих одінців, широкакраткованих: казав що се сердновічна зброя для Рінгварда III. і для того другого. Добув також довгу з білого перкалю нічну сорочку і великий чіпець з широкими плярками. Се підобало ся "королеви", а "князь" добув свою книжку і зачав декламувати ролі. Як він то читав! як читав! Ні хвилини не постояв спокійно, лиши мов нава ходив довкруги, підносив голову і подавав ся в зад, викручував високо погами, одним словом, грав (як сам говорив!) свою ролю, щоб показати, як має бути віддана і описля і дав "королеві" книжку і казав йому учати ся робіти на замітку.

Кілька миль відсі відко було на побережju мале місточко. Видумали ми спосіб піти до цього в білій день без криївки для Іма і князя: сказав, що піде там і поробить якісь приготовлення. Король чуючи се, оказав охоту піти до міста, щоб побачити, чи не найде чогось для себе. А що забракло нам кави, уложили ся з Імом, що разом з ними і я попливу, щоб купити кави... по і принципічнувати човни, щоб "король" і "князь" де його не запропастили.

Приходимо до міста: вулиці зовсім пусті і так тихі, мов би всі вимерли! Стрінули ми лищ якогось хорошого муриня, що вигріав ся до сонця і той сказав нам, що ціле місто вийшло на побожні збори, серед лісу, дві милі відсі, а в дома лишили ся діти, хорі і старці. "Король" спітав, куди йти і сейчас рішив бути на тих зборах, бо надіяв ся найти там "запятс": мене рівно ж вязь з собою.

• А "князь" зачав шукати по цілім місточку, чи не найде де друкарні. Найдшли ми її вкінци, що містила ся над варстватом теслі. І теслі й

друкарі — всі пішли на ті збори а двері ляшили створені. Друкарня тісна й нехарна, повна пепотрібного налери; столи помарані чорнилом а на стінах сила оголошень серед котрих можна було побачити велико-го коня з мурином, що утікав. "Князь" скинув кабатинку і забрав са-до "роботи", а я з "королем" пішли на збори...

Дорога забрала нам не більше, як п'յов години, але скроили ми її потом, бо дуже було горячо. Серед ліса, на чималій велелі, застали ми велику товщу людей. Повно було ту візків, бричок, чуті було іржане ко-ній випряжених, що відганимок ся від мух і заїздами смачне сіно. Ту і там постріли люди шатра і там відбувалася смаконіль. Місто лавок були палі або кілька тертиць одна на другій...

В однім кінці шатра нахедила ся висока платформа і з неї гово-рив проповідник. Женщины були всі в великих соломяних капелюках, в буденній одязі; лиши молодіжі убрала ся съектично... Між мушинами многі були босі, а діти не мали ні себі нічо, крім грубій сорочки. Стар-ші женищими робили пончохи, а молодіші кидали очима на хлопців і низ-ком підсьміхали ся до них солоденько.

В першім шатрі, куди ми увійшли, съїдав проповідник якусь цер-ковну пісню. Опісля всі похоронили хором то само і так йшло на переміну. Учасники були чимраз більше зворушені, щораз сильнійше съївали, аж вкінци декотрі зачали заводити з іншої кричати на інше горло.

Опісля зачав говорити проповідник і так розвернувся публіку, що вкінци так люди кричали і пакали, що тоді було розрізнати слів про-повідника.

На переді були лавки, де пахали ся ті, що мали на своїй душі мно-го гріхів і бажали покутувати. Ті "покутники" зойкали щораз голосній-ше, кидали ся на землю і вили ся по ній, мов бажевільни.

Найголоснійше між покутниками верещало: "король". що сейчас майже по вході зачав тиснути ся до "лавки покутників." Коли зближалася до платформи, шепнув кілька слів проповідникові, а той просив йо-го промовити до пароду. "Король" вийшов на платформу і зачав гово-рити. Публічно визнав, що був морським розвідником через трицілі літ, що розбивав на Індійськім океані, що стратив много людей в часі одної борби і мусів тому вернути до краю, щоб звербувати нових лю-дій. Завдяки Богому Провидінню обікрав його хтось минулої почі — і за се він благодірить Господа і уважає се за найбільше добро, що Його коли стрінуло в житю; бо з твої причини став він іншим чоловіком і

пораз перший в житю чуєть ся зовсім щасливий; а хоч є нуждарем, то таки піде аж на Індійський океан, щоб навернути морських розбійників на дорогу чесноти. А він потрафить се зробити ліпше від кого другого, бо знає всіх розбишак, а хоч не швидко туди дістанеть ся, бо не має грошей, то таки свого докаже. А кожному наверненому розбішаці скаже: "Не дякуй мені, але тим благородним людям в Поквіль, тим добродіям людськості, а також тому золоустому проповідникови, найліпшому приятелеви, якого коли мали морські розбішаки!!!

При тих словах залив ся слезами, а всі за ним. Нараз хтось крікнув з товпи:

— Зложім для нього трохи грошей! Зложім!

Много людей хотіло йти між товпу збирати гроші але інший голос тоненький закликав:

— Най сам іде збирати!

На то згодилися всі.

Зачав отже "король" ходити між лавками в руці, а все утирав очі, благословив людей, вихваляв їх і дякував за їх сердечність для нещасних розбішак. Від часу до часу ставала з лавка та або друга, але все хороша і все залита слезами дівчина і просила "короля", щоб позволив поцілувати ся на памятку тої хвили. "Король" все позволяв на то і сам їх цілував, а декотрі по кілька разів. Одна з них запросила його до себе; говорила, що за честь для себе уважати ме, коли-б якийсь час мала його у своїй хаті. "Король" дякував всім ввічливо, відповідаючи, що на таку вдячність не заслугус, а при тім спішно Йому дуже, бо хоче відсі різати прямо на океан Індійський: навертали розбішак.

Коли ми вернули на пором і "король" почислив призбирані гроші, показало ся, що зібрав вісімдєсям сім долярів і сімдесять п'ять центів. Крім того приніс з собою чималу фляшку горівки, що її найнов під одним возом. Говорив також "король", що нічого нема лучшого, як голо-сити "Слово Боже."

Поки "король" не вернув, здавало ся "князеви", що Йому знаменито пішов інтерес, бо прийшли до друкарні якісь хлопи і дали Йому чотири доларя як задаток за видруковане чогось-там, думаючи, що він властитель друкарні. Опісля ще щось вимантив і мав загально дев'ять доларів.

Показав ще одну річ, що її умисно видрукував для нас. Було се

оголошене з образком, що представляло мурину-збігця; під образком було написано: 200 долярів нагороди! Опісля слідував опис мурини. Був се описаний Ім! Але в оголошенню стояло, що він утік минувшої зими і то імовірно на північ, а кінчило ся обіцянкою, що: хто зловить його і відошела властителеви в околиці Нового Орлансу, той одержить зворот коштів і нагороду.

— Тепер — сказав ”князь“ — можемо плисти в більшій день. Як побачимо надплываючий пором, то можемо звязати Іма шнурами, положити його на помості, мов барана; покажемо оголошене — скажемо, що ми його зловили, а що ми с убогі і годі нам їхати кораблем, тому взяли ми на кредит пором і пливемо по нагороду.

Длякувалисьмо всі ”князеви“, що так всюди гаразд обдумав: ми могли тепер плисти безпечно в день. Треба однак було ждати на ніч, щоб не побачили нас ті, від котрих ”князь“ позабирав завданки на оголошення, тай від властителя друкарні могли-би ми бути мати неприятності.

Укргід в тіні надбереєжних дерев аж до десятої години вечером, пустилися ми в дорогу аж в ночі.

Коли Ім збудив мене о четвертій, щоб я вартував на поромі, говорити до мене:

— Гуку, як тобі здасться, чи стрінemo ще коли таких ”королів“ по дорозі?

— Ні, — говорю — думаю, що ні.

— Но, ссли так, то добре. Менше з тим о одного або двох королів, але тих нам вистарчить. Вже і той пянний, як хрунь по виборах, а ’князь‘ також загалунений...

Показалося, що Ім намагав паклонити ”короля“ щоб сей сказав щось по французьки, але ”король“ оправдувався тим, що забув цілковито рідну мову в наслідок довшого побуту в нашім краю.

Не міг отже Ім пересувідчити ся, до чого подібна французька мова!

РОЗДІЛ ХХІ.

Двобій. — Монольг Гамлста. — В місточку. — Старий Весельчан і його смерть.

Сонце піднеслося вже добре, а ми пливемо-пливемо і не думасмо павіть ступити до заливу, де можна-б укрити пором. ”Король“ і ”князь“ встали пізно і були досить люті, але як кілька разів скочили до води, тө

пібрали бадьорності її гумеру. По спіданю "король" сів на краю порому, скинув чоботи, підхолив візни, потім спустив до води, люльку захав мік зубін — і зачав учите ся на пам'ять "Ромео і Юлія". Коли вже трохи умів, зачали оба з "князем" робити "пробу". "Король" пам'ятав слова, але мимо того мусів збіг усіти "князь", як має говорити і як рухати ся; казав йому ходити, сі сиди, власті руки на серцю; по довгім часі сказав, що вже гаразд.

— Ани... говорить... сі не пам'ятає так речіти:

"Ромео! Ромео!" Треба жимовіті вірко, солодко, лагідно... Ось тає, як я: "Ромео!" Вачин: Юлій... се молоде дівчатко, майже дитина, "три чверти жениння"... Вона ішебче до малого, мов горлиця. Не випадає, щоб вона ревіла, як осел!

На другий день вонзи довгі мечі з дубових денцинаок і зачали вправляти ся в двобою. "Князь" сказав, що він с Ришардом III. і що беться на мечі з съмілим і хоробрим лицарем. Бх, як зачали то прискачувати до себе, то відскакувати, то мало-що очий з собі не видивив. Вкінці "король" зашпортив ся і унав до води; а коли виліз на пором, сіли оба, щоб відіхнути; зачали тепер баззати о всіліких пригодах, які пережили давніше.

По обіді говорить "князь":

— Знаємо що, як хочемо, щоб представлене було хороше, то треба ще щось до цього додати. Треба мати щось в запасі, щоб пописати ся перед публікою, як заміє брати: "біс, біс..."

— Що те є "біс, біс?"

"Князь" вняснів і додав:

— Від себе додам штуки гімнастичні, шкоцьких верховинців, або буду съпівати в супроведі бацдури чабарзини моряків, а ти, королю, скажеш... скажеш... ага! знаю: виголосити меновою Гамлета.

— Гамлета?... що?

— Меною Гамлета — се устун кайловнийший з цілого Шекспіра! Ах, що то за величина її хороша річ! Все поривас за собою цілий театр! Не маю його в книжці... бо маю лиши оден том Шекспіра — але числю на то, що всьпію виголосити на пам'ять. Походжу лиши трохи, подумаю, а певно нагадаю собі...

Зачав отже ходити по поромі гет і назад, думав, морщив чоло і

потирає рукою голову. Хвилями підносив брови до гори, то знов потирає чоло і тиснув рукою, причім цофав ся в зад, видаючи з грудей щось в роді зойку, потім глибоко зіхав, а навіть заплакав... Для мене була розкіш: дивити ся на нього. Тим способом поволі пригадав собі всю і кликнув на нас:

— Уважайте!

Прибрав сейчас величну поставу, одну ногу висунув наперед, руки витягнув перед себе, голову перекрив в зад так, що міг дивити ся прямо до неба і тоді, як не зачне вам верещати, скріготати, заводити, вити, підскакувати, заточуватись і надувати писки! Кожде слово викидав з себе спльно, а кидав ся мов в горячій! Ах, як він чудесно грав! Такої чудасії я ще ніколи не бачин!

”Король“ незвичайно сподобав собі ту хорону мову і вінчився її швидко. Здавало ся, що з таким хистом вже народився, так кричав з чувством, запалювався, бігав і перекривлювався! Як та певно не потрафив би! І се робив старець з головою лисою, мов коліно!

”Князь“ скористав з першої нагоди, щоб видрукувати якусь скількість оголошень, де заявляв, що на представленню можна буде зобачити чуда, яких сьогодні не видав.

Ми пили так кілька днів, не причалювали нігде до берега, а цілій той час було незвичайно хорошо на нашім поромі, бо все відбувалися ”проби“ то з оружием, то з драмами.

Раз побачили ми перед собою мале містечко, збудоване над заливом. Пів миль від міста липшили ми йма на поромі, укритім серед розлогих дерев, сіли в трійку до човна, щоб довідати ся, чи там буде можна зробити представлене.

Приїхалисъмо в щасливу годину, бо того самого дня пополудні мало бути представлене в цирку і з цілої околини з'їзджалися вже люди позами або кінно.

Мало бути вже проціальне представлене, бо цирк пині відіїждав, треба було отже вихіднути нагоду і виступити в цілім блеску. ”Князь“ се зрозумів гаразд і сейчас винаймив ту саму салю; опісля розлішив оголошення по цілому місті. За кілька годин читала публіка ось що:

PETER SLUSARCHUK
188 FRIEND ST.— 104 —
BOSTON, MASS.

!! ВЕЧІР ШЕКСПІРА !!

Незвичайно займаюче
Однійське представлене.

СЛАВНІ В ЦІЛІМ СВІТІ АКТОРИ:

Давид Гаррік, молодший з "Великого Театру" в Лондоні, і Едмунд Кеан, старший з "Королівського театру" в Лондоні; виступали вони в багатьох театрах всіх країв і тепер бажають подати ПТ. Пулиці прегарну сцену на балконі з

“РОМЕО І ЮЛІЯ“

Р о м е о — — — — — д. Гаррік
Ю л і я — — — — — д. Кеан

при помочі незрівненої трупи!

Нові костюми! Нові декорації! Всьо нове!

Опісля слідувати-ме
зворунаючий до глибини серце, майстерно ведений

Д В О Б І Й Н А М Е Ч І
з "Ришарда III.“.

Як бачити сей двобій, то кров стинашь ся в жилах!

На спечіяльне бажане ПТ. Публики:

Безсмертний монолог Гамлєта

виголосить славний на цілий світ й незрівнаний Кеан, що тим монологом чарував через 300 вечерів вибагливу публику великої столиці Франції, Парижа.

В той спосіб зацікавили ми містечко і зачали вештати ся по вулицях. Всі майже хати й склади товарів були побудовані з старих тертиць, навіть непомальованих і стояли на стовпах, високих на три або й чотири стопи, щоб часом весняна повінь не забрала їх з собою. Білі кождої хати був маленький городець, де не садили нічого; росло тут кілька сонішників і много хабазя, що виростало серед купін попілю, старих шкрабів, побитих фляшок, пів-погнилих шматів і пігнутих бляшаних пушок.

Паркані були рівнож із старих тертиць, всілякої довжини, покриваних до стовпів, що з них жаден не стояв прямо... Фіртки висіли лише на однім завісі і то шкрянім. По деяких парканах можна було пізнати, що були перед роками закрашені на біло; "князь" упевняв, що їх красили за часів небіщика Колюмба. В кождім майже городі рила й кувікала свинка сухоребра і хтось все мусів її відсі гонити, хоч безуспішно, бо не дурно-то говорять: "впертий, як свиня".

Склад товарів і магазини тягнули ся здовж одної вулиці. Двері кожного склепу закривала з гори полотняна запавіса, оперта на стовпах, до котрих подорожні привязували свої коні. Під завісами столи порожні паки і на них пересиджували всілякі дармоїди, що жвали тютюн, вирізували на дошках гніздкі образи й написи. Сиділо їх там много, а кождий мав на голові соломяний капелюх, трохи менший від парасоля; ніхто з них не мав кантана або камізельки. Говорили вони лініво, поволи, нераз сварили ся й проклинали. А уміли вони проклонів безконечне число. Під єдиним стовпом стояв такий один голодранець, запхав руки в кишені і виймав їх тоді, як треба було пошкробати ся, потягнути комусь щось з кармана, або роздобути тютюн.

На всіх улицях й заулках повно було болота, а властиво я нічого не бачив, лише болото і то чорне, мов шевська смола. Всюди було повно свиний, що качали ся в баюрах і весело хрунькали. Йду я собі вулицею а проти мене суне-сопе стара свиняка з півкопою поросят; а ціла та "громада" заболочена по самі вуха, як звичайно свині; хочу оминути се немиле товариство: і гадасти, що вступить ся з дороги? Неправда! Якраз перед мною лягає собі поперек дороги, замикає очі, стриже "клапоухами", похрунькус розкішно півголосом і кормить своїх нехарашурніх поросята! Знаєте, людоњки, здається ся їм певно, що вона в своєму хліві, бо має таку вдоволену міну! І зневолює чоловіка, щоб оминав її і ліз в грязюку по коліна! А часом нечаяно можна почути: "Ходзь-ту,

Міртек, на! Забій! Гузя-гузя!!!!“ І тоді свиня утікає з проймаючим кувіканем, бо собака ”Міртек“ держить її за вуха, а другий писисько крутить за хвіст! Хрунъканє, брехіт, крик! А дармойди регочуть ся, вдоволені, що мають забаву і лягають зі съміху. Опісля знову кладуть ся або сідають на паках, базікають, чекаючи на приемнийшу ще розривку: на борбу собак. Найбільша однаць веселість, коли всікують зловити єобакуволокиту! Тоді облизають його терпентиною, запалюють або привязують йому до хвоста бляшану цательню і дивлять ся, як бідне сотворінсь перелякане, з бренькотом удирає зі страху.

Деякі хати, що стоять над самим берегом, так похиляються немов мають замір: поклонитися воді, або впасти у філії з десперації. В таких хатах піхто вже не менікав, бо туй-туй могли завалити ся. Часом луличить ся, що ріка підміс повали берег, поки одного хорошого дня... не полетить всю до води.

Над вечером зачали з'їзджати ся люди. Частувалися притім ”сивухою“, тож не вдовзі зачала ся бійка. Нараз хтось крикнув:

— Дивіть, дивіть, їде старий Бокс! Об'їхав вже всі коршики в окolinaх а тепер вертає! Бокс їде! Бокс!

Серед дармойдів на паках повстало радість, бо видко, звичайно насымівали ся із старого весельчака. Оден з них кричить:

— Цікаво, кого-то нині старий Бокс посіче? Коли-був посік тих всіх, що йм грозив в протягу послідних двайп'ятьох літ, то був би славний, як перший розбишака.

А другий:

— Ех, коли-б старий Бокс мені загрозив, то був он я певний, що не згину від його руки.

Нараз над'їзджас Бокс, кінь під ним скаче, а він кричить-виє, мов червоношкірій Індіянин:

— З дороги! Розступіть ся! З дороги, кажу! Їду на війну! Ціна домовин підскочить в гору!

Був п'яний і хитав ся на сідлі і лиці його було, мов огонь червоне, старе, бо мав вже звич п'ятдесят літ. Всі зачіпали його, съміяли ся, прозивали а він кричав:

— Показав би я вам всім, де раки зимують, коби мав трохи часу! Я приїхав, щоб забити старого Шерборна і кладу собі за девізу: ”Перше мясо, а на верх се, що єсть ся ложкою!”

Коли побачив мене, задержав ся і каже:

— А ти відки, голопупе? Готов на смерть?

І поїхав далі. Мене се трохи змішало, а хтось говорить з присутніх:

— Не зважай на його верзяканс. Як пияць, то всіх забиває; по тверезому — він добряга.

. Бокс задержав коня перед найбільшим в місті склепом, похилився так, щоби всадити голову під запашісю і кричить на ціле горло:

— Ходи сюди, Щерборн! Вийди й ногами в очі чоловікови, якож ти підло обманув. Ти пужденна собака, собака і я тебе убо!

Кричав несоторені річи, що йому лиши спини принесла на язиці, а ціла вулиця була повна людей, що слухали й съміялися. Нараз військові зі склепу муцини в силі віку, убраний дуже хорото. Всі розступилися а він підійшов до Бокса і сказав найспокійніше:

— Виводить мене з рівноваги твій крик, але терпіт-му ще чверть години. Чверть години, чусат? Ні хвильки довше! Як опися вимовини лиши одно слівце проти мене, то пожалусті.

І пішов. Товна утихомірила ся, а Бокс, викріпуючи на Щерборна, поїхав далі, але небавом знову навернув коня, задержав ся перед склепом і зачав кричати. Зачинають його намовляти люди, щоб дав спокій, але він ані руш! Говорять:

— Ще бракує лиши десять хвиель, вертай до дому!

А він, мов не чує! Кричить чимраз голосніше, скидає капелюх з голови, кидас в болото, тратус кінськими конітками і знов їде вулицею, а вітер розвіває йому сивий волос. Йдуть за ним люди, намовляють, щоб зліз з коня, але се не помагає. Вкінці хтось каже:

— Най піде хто по його дочку! Швидко! Він дочки послухає!

Побіг хтось по дочку, а я жду з боку. За кілька хвиель дивлю ся: юде Бокс піхотою, з голою головою, хитається; двох людей держать його попід пахи і відводять швидко. Був спокійний і виглядав, мов трохи переляканий. Нечаяно хтось кричить:

— Бокс!

Обертаю ся: Щерборн. Стойть на самій середині вулиці, в правій руці держить пистолю, піднесену вгору, хоч не мірить до його. В тій самій хвили бачу: біжить швидко молода дівчина. Бокс обернув ся, щоб побачити, хто його кличе, обернули ся також ті, що його вели, але, як побачили пистолю, відскочили оба, а Щерборн вимірив до Бокса. Бокс підносить обі руки до гори і кричить:

— О, Боже! Не стріляй!

Нараз: "грімм"… Бокс хитається, подається в зад і бовтає руками у воздуху. "Грімм"… — і Бокс падає на землю, розкинувши руки. Дівчина кидається ся, ридаючи, до батька і кличе:

— Забив! застрілив!

Люди тиснуться, іхають ся, заглядають один другому крізь раму:
— В зад, в зад! Не товпітв ся! Йому треба воздуха!

А Шерборн кинув пистолю на землю, викрутав ся на одній нозі і зник в склеші.

Коли несли Бокса до якоїсь антики, ціле місто бігло за ним. Я дотиснувся до самого вікна і бачив все, що робилося в середині. Положили його на долівці, поклали йому під голову величезну Біблію, а другу меншу отворену, положили йому на грудях; перше однак розняли йому сорочку так, що можна було бачити місце, куди увійшла кулья. А він відітхнув ще кілька разів, а опісля лежав вже тихо — умер. Сейчас випровадили його дочку; могла вона мати піснайцят' літ; була дуже мила, хоч трохи бліда й нереляканна.

Небавом прибігло ціле місто: всі іхають ся до вікна, щоб побачити убитого. Говорили і кричали:

— Та ви вже надивилися? Дех ту справедливість, щоб одні стояли і дивилися цілий час, а другі ні! Ми чайже всі між собою рівні!

Населене зворушилося сяєю подією. Всі відгрожувалися Шерборнові і я думав, що йому чимало обірветься. По вулицях ходили неспокійні товни і ті що бачили, розказували може сотий раз, а все малці біля себе цікавих слухачів. Якийсь чоловяга сухий, у високім білім капелюсі, зачеркав грубезною палуюгою колеса на болоті, говорячи:

— Ту стояв Бокс, а ту Шерборн!

Люди слідили за кожним його порушенням і цільно вдивлялися в колеса, киваючи головами на знак, що розуміють. А він стояв випряманий на тім місці, де стояв Шерборн, морщив брови, насував капелюх на очі і кричав:

— Бокс! — При тім мірив з наливи, а як зверсцевав "грімм"… то хитав ся, перехиляв ся в зад, мов влучений кулею. Потім знов кричав: "грімм"… і тоді доперва падав на землю. Люди говорили, що знаменно предстає цілу подію. Коли скінчив, може з дванайцять літ дій виняло пляшки з горівкою і тепер зачав ся "постастунок".

Небавом хтось обізвав ся, що варта-б пекарата Шернборна пра-
вом лінчу. Всі згодилися, тож товна пігнала з криком й вереском, а пе-

дорозі стягала біле з илотів, щоб його подерги на шнури і повісити Шерборна.

РОЗДІЛ ХХІІ.

Шерборн. — "Зворушаюча до' глубини серця трагедія."

І товпа попрямувала під хату Шерборна з дикими криками, призвіщами, а так товпили ся всі, що всю мусіло їм уступати ся з дороги.

Кілько лиш було в місті діти всі бігли за ними: верещали вимахували рученятами. В кождім вікні новно було жіночих тварий, на кождім дереві сидів мурин, а зпоза кожного частокола заглядали дівчата: але, як лиши товпа зближала ся до них, то сейчас зникали. Замітив я при тім, що більша часть жінок і дівчат плакала з переляку.

Задержали ся вкінци всі під штахетами Шерборнової хати. Вереск так збільшився, що годі було розріжнити хочби одно слово. Аж оден гультіпака перекричав всіх:

—Поломати частокіл!

І товна кинула ся до частокола, переломала його і видала на по-двіре:

В тій самій хвили показав ся Шерборн на бальконі з рушницею в руках і, не говорячи ні слова, відвів оба курки і вимірив в саму середину товпи. Все заметушило ся і відступило ся кілька кроків.

Ані слова не промовив, стояв і з гори дивив ся на людей. Було так тихо, що аж мурашки зачали лазити поза шкіру а волосє стануло дуба. Шерборн поглянув на товпу — і кождий мусів очі спустити... поглядав на дурня. Відержав їх так кілька хвиль, а опісля... ніби-то замсьмів ся. Але який то був сьміх! Се не був веселий, іцирий сьміх, що його так приятно слухати! Елухаючи того сьміху, здавало ся мені, що їм хліб, в котрім більше піску, чим муки.

А опісля зачав говорити:

— То ви прийшли мені вимірити справедливість? Ви? А то цікаво! То маєте віднагу карати мене, мунчину? Лиши для того, що умісте дудлити пиво, "касувати" того, що вам не по-нутру, плести нісенітниці і кричати, що нема понад вас? А ви хто такі? Без'ідейна бранжа, безмізка голота, що уміє лиши пити, верещати і реготати ся? То ви прийшли мене карати? Для того хіба, що умісте в гідкій смолі нужденних обмов і очернень висъміяти беззоронну женщину? То ви маєте сьміх!

хать мірити ся зі мною, мушчиною? Я, мушчина, не бою ся десять тисяч таких, як ви, слабодухів! Гей, знаю я вас на скрізь! Уродив ся я в іншій стороні, а виховав ся де інде, тож знаю пересічного чоловіка! Пересічний чоловік, то тхір, або драб. Ви маєте се пересъїдчене, що у вас сила і відвага. А се брехня! Ви боягузи! Чому ваші присяги не засуджують на смерть убийника? Тому, що боїте ся, щоб приятелі убийника не намали на вас в поч, з побажкою в руках! Уневинняють драба, що ходить собі свободно, а вночі сто боягузів поберебирають затягують на яного і убивають... То ви прийшли до мене? Також між вами нема ні одного мушчина! Важу яким кавалок мушчини, а ним с той, що вас під'юджує проти мене, се — отті жаха мацмутра. Він є може й половиною мушчина і тому, коли він крикнув: "Гузя, гузя на Шерборна!" то пішли він за ним з собачим брехотом, мов барани! А знаєте чому? — Бе ви боягузи, нікчемні собаки, не люди. А як ви собаки, то знаєте, що вам найліпше зробити? Попускати хвостюги, дралпуги і тихо полізти до своїх закамарок! До буди, чуте? А возьміть з собою "половину чоловіка"!

І по тих словах перекинув руноніцю через рамя, обернув ся до ях плецима і — пішов.

Товна стояла, мов вкопана; розсипала ся на гуртки, що пвидко зачали зникати. Що до мене, то міг я личити ся, як був би хотів, але я не хотів.

Того самого вечера відбуло ся наяві представлене, але явило ся на нім лише дванадцять осіб; ледви вернулися конти. А що найгірше: безнастінно съміяли ся і допроваджували "князя" до гійву і вкінци по-виносили ся всі, лишив ся оден хлопець, що спав, мов забитий. "Князь" сказав, що таким півголовкам не оплатить ся давати Шекспіра і, що він вже знає, чого їм треба.

І на другий день купив кілька аркушів паперу і трохи чорної краски, — написав оголошене, доповнив відповідними малюнками і розлішив по всіх вулицях.

Ось яке було оголошене:

— В МІСЬКІЙ САЛТ —

лиш через три вечері

виступати муть найславнійші в сьвіті трагіки:

- Давид Гарріх, молодший і Едмунд Кеан, старший.
артисти лондонських і многих інших театрів.

Відіграють:

проймоючу до глибини серця трагедію власного укладу п. зал.

КОРОЛІВСЬКА ЖИРАФА

або

Король Покоти-горошок.

Вступ 50 центів.

Дітворі й жінчинам вступ зборонений.

— Но — сказав "князь" — як не дадуть ся зловити на таку літу-
ку, то блазен з мене!

КІНЕЦЬ І-ШОЇ ЧАСТИ.

ЧАСТЬ ДРУГА.

РОЗДІЛ I.

Приготування. — Ім довідається про звичаї королів. — Ім зачинає тужити.

Цілий день працював "князь" з "королем" завзято, уладжуючи сцену; завісили занавіс, приготували світло, а коли повечеріло, наповнила ся сала в одній хвили множеством людей. Коли вже зібралося тільки, що не було де голці впасти, "князь", що стояв при вході для відбирання грошій, обійшов дім, вліз на сцену, став перед занавісовою і промовив до публіки. Зачав від того, що похвалив трагедію, що її мали представляти, говорячи, що аж волосс стас на голові, аж серце красться, тільки в ній незвичайних річей. А опісля зачав говорити, який то славний Кеан, старший, що піднявся відограти головну ролю, а коли публіка зачала нетерпеливіти ся з очікування, казав піднести занавіс.

В тій хвили показався на сцені... "король", рабки, цілком голий, помальованій в пасмуги й кружки всілякої краски; був подібний до дуги, що рухається. Виліз на сцену... а було то дуже неприлично, хоч дуже забально. Люди аж присідали до землі зі сміху, а коли "король" перестав брикати і фіркати і поїхав рабки за куліси, зачали так ве-решати й плескати в долоні з окликами: "ще раз, ще раз!", — що вернув і знов виправляв ті самі штуки.

І що ту дивувати ся людям, коли я пересвідчений, що навіть корова пукла би зі сміху, коли-б побачила, як той старий ідiot скаче й показує такі дивоглядні штуки.

Коли вже справді скінчив, "князь" спустив занавіс, вийшов до публіки, глибоко поклонився і сказав, що з важких причин, іменно, що в Лондоні вже всі місяця розкуплені і всі ждуть на нього, відбудеться тут ще лише два представлення "великої трагедії".

— Коли мені удається — говорив — забавити шановну публіку й принести хосен моральний, то прошу розкажіть про се своїм знакомим.

Ту поклонив ся знов глибоко і вже хотів відходити, коли нараз зі всіх сторін почули ся питання:

— Якто? вже по всім? То се конець вже?

А "князь" відповідає з солодким усміхом:

— Так!

Ту донерва зачала ся комедія! Всі зачали кричати:

— Шахрай! обманець! лотр!

Всі зірвали ся з місць, біжать на сцену, щоб дістати у свої руки "славних акторів". Нараз вискочив на лавку якийсь хороший мушкетар і кричить:

— Панове! Послухайте, скажу вам кілька слів!

Всі задержали ся й слухають.

— Нема що говорити: висміяли нас і то трубо! Але нема найменшої рації, щоб ми виставляли себе перед цілим містом на посьміховиско, щоб всі знали, що ми дали ся висміяти двом голодранцям. Чи маю рацію? що? Думаю, що найлучше буде, коли вийдемо відсі спокійно, хвалити-мемо представленес і висміємо наших сусідів, так як нас "актори" висміяли! Будемо мали пришайменше товариство. Чи маю рацію?

— Розумієтъ ся! Розумієтъ ся! — кричать всі. — Судія говорить второписно!

— Но, коли так, то ані словечка нікому! Розходім ся і намовляймо всіх, щоб йшли на "трагедію"...

На другий день в цілім місті всі говорили о "величнім, займаючім вчорашим представленю". Саля заповнила ся по береги і так само "актори" висміяли публику. По представленю "король" й "князь" вернули разом зі мною і ми засіли до вечері, але коло півночи сказала оба щоб ми поромом поїхали на середину ріки, відплили за місто і там його укрили.

На третій вечір саля знов була битком набита цікавими, прийшли ті самі, що були на першім й другім представленю. Я стояв з "князем" при вході і запримітил, що кождий з гостей, має чимсь випхану кишень, або щось укриває під судутом і догадав ся сейчас, що се аж не пахощі, апі цукорки. Нюх маю добрий, тому певний був я, що се кошички із смердячими яйцями, з капустою стухлою і іншими подібними ласолцами. Зачув я рівно ж смрід здохлого кота, а хто знає чи між публикою не було досить тої зъвірини. Воздух в салі був таїй невиномісний, що неможливо було видеркати ні хвильки.

Коли саля була вже повна, "князь" дав якомусь обірванцеви чверть доляра і просив, щоб ностояв трохи місто нього при вході, а сам обійшов дім довкола, немов хотачи увійти на сцену заднimi дверми. Іду за ним, але коли нашлися ми серед нічної темряви каже мені "князь" на ухо:

— Іди трохи скорше, а як домів буде менше, то біжи до порому, мов би сто чортів за тобою гонило.

Прибігаємо; скочили на пором і сейчас рушими з місця ча середину ріки а струя несла нас як найдальше від "трагедії". Мовчимо всі, а я думаю собі: що то зробить старий непасаний "король" з товпою слухачів, так ворожко до нього настроєних! Тож то дістане, мов в "громадську торбу"...

А ту цані "король" висував головку з будки і говорить:

— Щож, "князю", дуже там була "нікота"?

Показалося, що він зовсім не ходив до міста.

Сидимо серед темряви — а вода вже унесла нас яких десять миль від місточка. Аж тоді донерва запалили ми огонь, повечеряли, а "король" й "князь" аж за боки бралися зі сьміху на згадку о "шанованні публіци"...

— Тумани! Капустяні голови! Як знав, що перші сировадять других, щоб не мати "упреків совісти". Тай був я певний, що на третьій вечір не буде нових гостей, а прийдуть вчераши і позавчераши, щоб з нами "порахувати ся". Цікаво, що вони тепер роблять; найрозумніше будо-б, коли-б зложилися на вечеру, маючи тільки з собою "віктуалів".

"Славні актори" зискали за тих три представлення чотирнадцять півстідесять п'ять долярів.

Поліз я "в стебло", як на мене прийшла черга стояти на чатах, то Ім не будив мене. Се лучалося частинко. Коли я зірвався ранком, бачу: спер голову на коліна, зойкає й парікає... Не звертаю уваги і не говорю; певно йому щось докучас. Думав певно про жінку й діти, бо був від них далеко перший раз. Без сумніву любив жінку й діти, мов білий чоловік. Се трохи неімовірне, але таки певна річ, що так було. Нераз в ночі Ім пересвідчений, що сплю, зойкає жалібно: "Ах, моя маленька Люжбітко, о, мій мілій Івасю! коби ви знали, як мені за вами жаль, що може вас вже ніколи не побачу."

Той мурин мав дуже добре серце! Коли я зачав раз з ним говорити про його жінку й діти, оглядав ся бідолаха і говорив:

— Гей, жаль стискає мене за серце. Ось чую при березі якийсь плюск, віш пригадує мені мою манюсінку Люжбітку. Мало маціньство чотири роки і дісталася шкарлатину. Майже умирала, але онісля поздоровила. Раз кажу до неї:

— Замкни двері.

А вона не рухається з місця, стоїть й дивиться на мене. Се мене розлютило, тож говорю голосніше:

— Чи чуєш, замикай двері!

А вона стоїть і солодко усміхається до мене.

— Гей, а начу я тебе слухати....

І так гепнув її кулаком аж упала.

Іду до другої кімнати, на кілька хвиль вертаю і в дверах стоїть біднятко, дивиться в землю й плаче. Був я гнівний! Кідаюся до неї, коли нараз завіяв вітер і замкнув з лоскотом двері, за плечима дитинки. А вона навіть не задрожала! Я здеревів... сам не знаю, що діялося в мині... Хоч ноги дрожали під мною, але йду довкруги тихесенько, отвіраю двері і кричу над ухом Люжбітки сильно: "Пуу"! А вона навіть не задрожала! Ой, Гуку! як не зловлю з плачем біднятко на руки: "Лебідічко моя малесенька, перенізочко!" Най Всевишній простить мені, але я собі ніколи того не дарую. Вона буде глуха, мов пень! І німа... глухоніма! А я так над нею жбіткував ся!

РОЗДІЛ II.

Їм в королівській одіжі. — Новий гість на поромі. — Кілька слів про всякі вістки. — Смерть в родині.

На другий день, над вечером, задержалися ми в тіні беріз, що росли на острові. По обох боках видко було чималі села і місточкі, а "король" і "князь" почалися радити, як можна-б було трохи заробити гроша. Їм висказав "королеви" надію, що швидко нас знов побачить, бо тяжко й нудно лежати звязаному в будді в часі нашої неприсутності. Коли ми від'їзджали, то мусіли його звязати, бо коли був хто припленяв ся і побачив нашого мурина, то взяв би його за збігця і зловив. "Князь" відчув недолю Їма, тож видумав щось нового.

Убрали Їма в одінє короля Леара: в довгий шляфрок з перкалю, в перуку з білого волося і онісля взяв красок, що їх уживав до мальовання

декорацій і помалював лице, шию і руки Іма на синю, що Ім виглядав, мов топельник, що лежав вже десять день у воді. Ще школи в житю не не бачив я такої чудасі! Але на тім ще не кінець: він взяв дощикунку і написав великими буквами:

Араб хорй — але, поки є притомний, то не шкодить нікому.

Прибив її онісля до жердки, високої на кілька стіп і поставив біля будки. Ім був безмежно вдоволений, тим більше, що "князь" вмовив в його, що він тепер зовсім безпечний. А коли-б прилентав ся хто не прошений на пором, то Ім мав вискочити з будки, заревіти мов дика звірюка, щоб відстрашити напасників.

Наши "монархи" хотіли знов пробувати дати "велику трагедію", що недавно принесла їм такий зиск, але не були цеїні, чи се удасть ся безпечно зробити, бо слава того представлення розійшла ся широко по побережжу. "Князь" сказав, що положить ся трохи і забере ся до думаня, щоб вимислити щось такого, що може мати успіх в такім маленькім місточку. А "король", не маючи жадного пляну, мав заглянуті до невеличкого села, що мали ми перед очима; а вірив, що "Прокидін" (після мене: дідько!) подасть йому надснодіваний зиск.

Покупили ми собі єдине, "король" убрає ся в своє й радив мені задягнути ся в нове єдине. Розуміється, що я його послухав. І тоді побачив я на власні очі, як то одіж зміняє чоловіка. "Король", убраний чорло, подобав цілий на джентельмена. В звичайних лахах був подібний до обірванця і волоцюги, але тепер, коли зняв з голови білій, великий капелюх з широкими крисами, тай похилив свою сиву голову, усміхакчи ся притім лагідно, то мав міну величину, а при тім съяту й важнущу....

Три милі від місточка стояв в пристані вже від кількох годин піровець, що туй-туй мав відилести з товаром. А "король" говорить:

— Я убраний так: порядно, що думати-мутъ про мене, що я якніс: богатий, знатний чужинець. Під'їдь, Гук до корабля: поїдемо ним до місточка.

Два рази пе дав я собі того говорити; любив я їздити на кораблі. Перше однак треба було доплисти до берега а віден поманджасті до пристани. На суші побачили ми молодого хлопчину, що сидів на коліді дерева; він виглядав на дурноватого, утирав з чола піт. Біля нього лежало кілька подорожніх мішочків, добре навантажених.

— Куди йдеш? запитав "король".

- Жду на корабель, іду до Орісану.

--Сідай до нашого човна. Мій слуга поможет тобі перенести місця. Поможи по сюму панова, Адольфе (Адольфем був я).

В трійку сили ми до човна. Молодець висказав свою вдячність, бо скажено бому було рухати ся з клунками під час такої спеки. Спитав, де Івано, а "король" відповів, що приїзджає з далека, що цілу подорож сідбув задобу, що пані рано виникла ли берега я тепер спішить побачити старого, давнього товарина.

А молодець говорить:

--Коли я побачив вас, добродію, то сейчас погадав: се певно добредій Вільке, а як се він, то праходить в саму добру пору. А опісля знов думаю: Ні се не він: чому би він ділив човном? Від певно не добредій Вільке, що?

-- Ні. Називаю ся Бальодет, Олександер Бальодет, муну павіть додати! Всечесніший Олександер Бальодет, бо я є нетідний Божий слуга. Але якщо мені дуже жаль імена Вільке, що не приїхав в саму пору, тим більше, коли полу на тім що залежало. Але маю в Богі пайдю, що ніхто не має страти...

Громівкої ні, бо чи так, щи ні, то всьо відбере але стратив братя, бо не був при смрті свого брата, Петра. Може він о се не дбає, що його там знає? але брат все був би дав, щоб лині бачити його перед сміртю. В посліднім тиски про підозро більше не говорив. Не бачилися від молодих літ, а другого брата, Уіллема, Петро павіть не бачив. Уіллем є глухонімим і має ледви трип'ять кілька літ. Петро і Юрко наїстарчі, приїхали люди і Юрко оженився, але минулого року помер і жінка також померла. А тепер, коли і Петро помер, лишилося лиши двох братів: Гарвея і Уіллема. Та вони не всьпіли прийти в саму пору.

Чи дали їм знати про хоробу брата?

-- А так. Тому місяць, чи два, коли Петро захворів перший раз, сейчас ~~їх~~ повідомили, бо Петро все говорив, що вже до здоровля не верне. Бачите, Петро був дуже хорий, а доньки Юрка за молоді, щоб з них мав тесариство. Хіба лиши з одної Марії Іванни, тої рудої... але і з тої видно не мав потіхи, бо по смерті Юрка і його жінки почував себе дуже самітним, не богато убаючи о житс. Дуже бажав бачити Гарвея... но і Уіллема також, має ся розуміти... а головно тому, що він належав до тих людей, що не можуть знести думки: писати завіщання. Лишив лист до Гарвея і там висказав свою волю що-до поділу готівки й майна не-

рухомого, без кривди Юркових доньок. Ледви намовили його, щоб написав сей лист.

— Коли сподіються приїзду Гарвея? Де він мешкає?

— О! Аж в Англії, в Шеферельд! Він є священиком, але ту пі-
коли не був. Може не має часу приїхати, а може листа не одержав. Хто
його знає!

— Смутно се, дуже смутно, що не побачив ся з братом. А ти, мо-
лодче, ідеш до Орлеану?

— Так, але се не кінець моїй подорожки, в середу сідаю на кора-
бель і пливу до Rio Жанейро, де мешкає мій дядько.

— О! се довга подорож! Але хороша, дуже хороша; завидую тобі,
молодче. То найстарша с Марія - Іванна? А молодші в якім віці?

— Марія - Іванна має 19, Зюнька 15, а Юлія не має ще 14 літ.
Та останна робить добре і має зачій писочок.

— Бідні дівчатка! Самі на сьвіті серед таких байдужних сер-
дець...

Но, мало-б їм бути ще гірше. Старий Петро мав товаришів, а та-
кі не позволяють, щоб дівчатам стала ся кривда. Є Гобзон, проповідник Ба-
нністів, с декан Льот Говей і Леві Бель, адвокат й лікар, Робінсон і їх
жінки і вдова Бартлсі та ще й інші. О! є їх досить. З ними жив Пе-
тро, жив дуже сердечно і нераз згадував о них в листах до своїків, бу-
де отже легко Гарвесви шукати приятелів.

“Король“ питав і винитував, аж всьо витиснув з молодця. Нічого
не забув.

— Чому ти хотів, молодче, йти піхotoю до пристани?

Я не був певний, чи такий великий корабель задержить ся для од-
ного подорожного.

— Чи Петро Вількс був маючий?

— Ого-го! Мав він хату, поле, говорять, що лишив кілька тисяч
готівки і добре її склав

— Коли умер?

— Вчера в ночі.

— То похорон певно завтра?

— Так! Коло полудня.

— Ах, так! то дуже смутні річи, але чи тепер, чи в четвер, всі
помремо. Найважніша річ — бути готовим на смерть.

— Так, прошу пана, так. І мама говорила так само.

Коли ми зближили ся до корабля, мав він вже відпливати. 'Король' навіть не згадував о тім, щоб вилізти на поклад. Коли вже корабель цоплив, казав веслувати ще пів милї а опісля причалили ми в місці самітнім і тінистім. А "король" каже:

—Біжчи чиммерцій, заклич "князя"; нехай возьме з собою подорожну торбу, ту нову; а коли нема його на поромі, то відшукай його в місточку. Скажи йому, що має прийти сюди сейчас.

Я догадав ся, о що йому ходить, але не сказав ні слова. Коли вернули ми оба з "князем", казали мені укрити човно в корчах, а самі сіли на колоді. "Король" розказав "князеви" всьо, що довідав ся від хлопчика, а намагав ся говорити не по-нашому, але по англійськи. Се удавало ся йому не зле. Не можу його наслідувати, але я пересъвідчений, що говорив добре.

— "Князю", а як буде з глухо-німотою? Потрафиш? — питав.

— Не жури ся — відказав — на сцені грав я вже ролі глухих й німих.

По довгім очіданню побачили ми великий корабель. На даний знак задержав ся й приняв нас на поклад, але коли капітан дізнав ся, що маємо висідати чотири милі дальше, то мало що не ошалів зі зlostи і забожив ся, що не задержить ся. А "король" зимнокровно говорить:

— Як подорожний може заплатити по доларови за милю, щоб лиш на час приїхати, то чайже корабель може його забрати. Як вам здається?

Капітан злагіднів а коли зрівнали ся ми з місточком, висадили нас на сушу. Кільканайцять людей зібрало ся на побережу — ожидає...

На запитане "короля", де мешкає Петро Вількс, оден з них відказав тихо й лагідно:

— Дуже нам прикро, можемо найбільше сказати, що вчера Петро Вількс...

Нараз, мов підкинений пружиною, старий обманець, заточується, хитається ся, опісля падає на того, що говорив, опирає бороду на його рамени і слезами поливає його плечі.... Притім говорить із зойком:

— Ax, горе, горе! Вже нема нашого брата! Покинув нас, а ми навіть не всыпіли з ним попрощати ся. Ax, яка се страшна несподіванка.

Опісля, заводячи, давав "князеви" якісь знаки; а він (най мені голову здіймуть з плеча, як брешу!) пустив з рук торбу і сейчас зачав ревіти. Як бачив хто коли на сьвіті таких мантів, то не знаю, чим я є!

Всі зібрані сейчас зачали їх потішати й лагодити їх росинку. Оден взяв торбу одну, другий другу, третій подав "королеви" руку, четвертий піддерживав заплаканого "князя"; а інший оповідав "королеви" про послідні хвили помершого брата. "Король" повторив сейчас на пальцях "князеви" і знов оба так заревіли з жалю по небіщикові, як коли-б стратили дванадцятьох апостолів. Нехай на це житє змінюється в мурині, як я бачив коли щось подібного! Аж стидно чоловікові, що належить до того самого людського роду.

РОЗДІЛ III.

"Чи се вони?" — Жалібні съпіви. — "Можна без них обійти ся".

Страшна хвиля.

Вістка, що приїхали "брати" небіщика, розбігла ся в мить по місточку. Сейчас зі всіх вулиць й закамарків зачали збігати ся цікаві з таким поспіхом, що деякі доперва на дорозі задягали сурдути. Небайдужом отримала нас товна, що росла з кождою хвилюю: всі вікна, всі двері і окні були цікавих, а що хвиля пітав хтось:

— Чи се вони?

Хтось з товни почував ся до обов'язку відповідати:

— А хто-ж би, як не вони?

Коли ми вкінци дотиснули ся до хати, побачили па порозі три братиці помершого, що вийшли па нашу стрічу. Марія-Іванна була така справді руда, але така красуня, що страх; була вона так урадувана нашим приїздом, що з очій й твари била яскість.

"Король" отворив рамена, в котрі Марія-Іванна кинула ся без вагання, а та з заячим писочком обняла "князя" за шию. Повітані й пестощі тревали так довго, що всі видці, головно женищини, плакали із зворушення, на вид родинної любові так великої.

За хвилю "король" тихцем штуркнув "князя" (я бачив на власні очі!), оглянув слідовкруги і побачив домовину, що стояла в углі кімнати, на двох кріслах. Тоді положили собі руки на раменах, а свободні руки піднесли до очій і, тримаючи ся так, йшли торжественним кроком до домовини. Всі розступили ся, робили місце, замовкли розмови й шепоти, мушини познімали калелюхи й похиляли голови; із всіх сторін було чути: "Тихо, тихо!" — Зробило ся нараз так тихо, що можна було чути бренінє мухи. Коли станули біля домовини, похиляли ся над нею, дивили ся довго на небіщика, а після заплакали так страшно, що певно було на десять миль довкруги.

Серед плачу обняли ся оба за шию, "король" спер ся бородою на рамени "князя", "князь" на рамени "короля" — і так заливали ся оба ревними слізами. Не лиш вони плакали: всім присутнім полили ся так рісні слізи, що аж мокро було в кімнаті. Потім кинули ся оба "братя" на віскійки перед домовину пебінника, сперли на краю свої голови і зачали ... молити ся.

Треба було бачити, яке було вражене. Зачали всі голосно заводити, а бідні дівчата аж заходили ся від плачу. Кілько лишилося жінщин, то кожда підходила до дівчат і торжественно цілуvala їх в чоло, ошляя поглядала в гору, до себе, тай з видимим жалем робила місце другій. Підходила опісля друга, третя — і знов та сама історія — аж гидко!

По довгій молитві "король" підівся, поступив кілька кроків наперед і хоч зворушення переривали його мову слезами, то таки промовив о страшній судьбі, яка стріпнула його, як і каліку брата тай о тім, коли то потіхи додає йому співчуття дорогих сусідів і їх слізи, що пливуть із серця... Базікав далі, що не в силі висказати відчутності всім присутнім, бо не має в собі тільки слів. Одним словом вірзякав так довго, що аж зробилося недобре. Вкінці скінчив словом "Амінь", звернувся знов до домовини і знов заревів...

Лин почулося "Амінь", хтось з присутніх зачав съпівати жалібний псалом а всі зачали пинкати, мов в церкві. Музика — се добра річ, а особливо для чоловіка, що пересяк буденникою й "жигсими помиєми". Такий съпів могучий й цирк вертає здоровле.

По скінченім съпіві, "король" знов зачав молоти язиком:

— Я й мої братаниці будемо щасливі, коли близші товариші родини схочуть липити ся па вечері по похороні. Позаяк смерть замкнула його уста па віки, то я, Горвей, знаючи з листів його товаринів, запрошую: Всесвітнього Гобзопа, декана Льота Горвеля, Бена Букера, Абнерса Шеклфорда, добродія Леві Белья, доктора Робінзона ... всіх з жінками, а також вдову Бартлей.

Всесвітній разом з доктором Робінзоном находився тоді на противнім кінці міста, оба па ловах; йкар виправляв хорого на тамтой съйті, а юрист відник готовував його до тоЯ подорожі. Адвокат Бель був в Людвіківці, але всі прочі були присутні; кождий отже підходив до "короля", стискав за руку й дякував за памяті.

"Король" продовжав розмову так зручно, що дізпав ся про все.

Під час розмови Марія-Іванна принесла лист, що його померший хишив, а "король" читав його голосно і знов проливав над ним слези.

В тім листі стояло, що небіщик записує мешканський дім з три тисячі доларів братаницям, гарварно з хатами й сюлем і три тисячі доларів в золоті лишас своїм братам, Горвееви й Уіллсомови. Коли вичитав з листу, що цілих шість тисяч доларів с в ливниці, сказали "брата", що готові сейчас пійти там по грошей, щоб скоріше покінчити інтереси і не казали присъвічувати.

Ми замкнули за собою двері від ливниці, а коли обмежі пішли мішочок з золотом, розсипали їх по дівізді, щоб трохи пашинки ся таким пріманчивим видом. Як сьвітили ся очі "королеви"! Нітуринув "князя" в рамя і каже:

— Хороша річ, що? Гарнійша від "великої трагедії"? Не? "Князь" притакнув.

— Як думасши "князю", чи се наслідка паню віря в Фрэвидна? Показуєть ся, що на ній виходить чоловік знаменито. Пробував я всіляких способів, але переконую ся, що той найліпший

Хто інший був би здоволив ся самим видом мішка з трішми, але ім того було за мало: мусіли почислити все до крейцара. Коли забракло чотириста п'ятнадцять доларів, сказав "король":

— А пайже його дідько возьме! Де він подів решту?

— Га, що робити! — сказав "князь". — Він був хорій чоловік, стратив пам'ять, тай мусів опинився в рахунку. Шість мене, ю треба говорити зовсім о браку трошай; без них чайже можна обйтися

— Певно: можемо обйтися! Не йде ту о тих кількасот доларів, але о точність в рахунку, що мусить чайже бути чистий! Треба ті гроші занести на гору, почислити в присутності всіх, щоб ніхто нас не підозрівав. Як небіщик нині в листі, що лишас шість тисяч доларів, то розумно чайже, що...

— Розумію — неривас "князь" — розумію. Самі повернемо дефіцит. — І з власної киші витягнув золоті долари.

— А то знаменитий помисль, князю. Знаменитий! Не сидить тобі голова на карку. Но, пай і я, старий докину денцо для удержання ім'яє доброї слави!

І з тими словами добував з киші долар по доларови.

Мало не пукли зі злости, але доложили тілько, кілько бражувало.

— Слухай — говорить "князь" — прийшла мені ще одна гадка. Ходім на гору, почислім гроши, а онісля віддаймо все до дівчатам.

— А знаєш, князю, що ти дуже добрий до послухів! Се дуже добре!

Коли ми вернули на гору, "король" перед всіми присутнimi почислив гроші, укладаючи їх в двайцять рульонів, по триста штук в кождім. Всі аж облизувалися, мов кіт до молока, а очі горіли, мов огонь. Коли всі доляри знов зникли в мішочку, промовив "король":

— Милі товарини! Безталанний мій брат, і цо його тлінні останки лежать в тій домовині, показав ся так благородним для отих сиріт без батька й ісеньки; їх він полюбив й притулив до горячої груди. Так! але ми, що знали його, розуміємо, що був би він показав ся ще благороднішим, коли-б не був бояв ся, що скривдить братів. Так! я певний, що його заміри для мене ясні. Якими-ж були-б ми стрилями, колиби ми позбавляли майна тих солодких, бідних дівчаток, що їх він так горячо любив? І то коли? Тоді, коли він тепер спочиває в домовині! Як знаю Уіллемса, а знаю його гаразд, то я певний, і цо він... та пощож маю говорити за нього? най він сам за себе скаже...

Ту зачав давати руками знаки "князеви", що дививсь хвилю на нього зором здивованім, а опісля кинув ся на шию брата з великою радостію і зачав белькотати: "а гу-гу! а гу-гу!"

Ще й зачав цілувати "короля".

Тоді "король" сказав:

— Знав я, що так буде і думаю, що всі присутні не будуть зовсім сумійвати ся о переконаню моого брата в тій справі. Ходіть сюди, Маріс, Зюнько і Юліс, ходи і ти, маленька Йоасю, беріть ті гроші, беріть все, яко дар того, що спочиває в домовині, хоч зимний, але з серцем, повним радості.

Ту Марія-Іванна кидається ся йому на шию, Л Зюнько і та із заячим писочком обнимаюти "князя", а він цілує їх тай пестить. А присутні тиснуться до них зі слезами в очах, стискають обманців і говорять:

— Чесні, благородні душі! Як благородні! Ах, хто був би сподівався!

Хвилька передтим якийсь високий мушкін, з костистими лицями, увійшов до кімнати і зачав прислухувати ся всьому мовчаки з найбільшою увагою. До п'ятого також ніхто не обзвикав ся, бо якраз тоді "король" мав мову і її всі слухали. Він говорив:

— Найближчих товаришів небіщика просив я на нині, а на завтра прошу всіх, бо небіщик поважав всіх, всіх любив і тому конечно, щоб всі були присутні в "похоронній оргії"...

Ту "князь" не міг вже довше видержати і написав на куснику паперу: "Не оргія, але "стипа", старий дурню!" Белкоче щось і подає папір над головами зібраних. А сей прочитав, сковав до кишень й говорить:

— Бідний Уіллем є каліка, але має здорове серце; пише мені, щоб я всіх запросив на похорон. Але може бути спокійний... так, я того бажаю!

І найспокійніше говорить знов про "оргію" а кінчить поважно:

— Говорю: "оргія", не для того, щоб сей висказ був загально приятий, бо є ним "стипа", але тому, що висказ сей найвідповідніший. "Стипа" в Англії вийшла вже з моди, говоримо тепер "оргія", а то тому що слово найкрасніше представляє нам саму річ. Походить він від грецького слова оргіо; зн.: на своїм місці — і від єврейського езо, зн. копати, хоронити. Так отже "оргія похоронна" значить дословно: похорон публичний, похорон, що в їм всі беруть участь.

Того було вже за богато. Чоловік з костистим лицем зареготав ся, а всі не знали, що о тім думати. Той і сей питас: "Чи так, докторе?".

-- А Абнер Шеклсфорд говорить:

---- Докторе Робінзон, чи ти чув? Знаєш? Приїхали братя небінника! Се власне Горвеї Вількс.

"Король" усміхається ся солідко, витягає швидко руку і говорить:

---- Тож, се с доктор й товарин моого любого брата? Я.. я...

Забираї ся із своєю рукою! --- крикнув доктор. — То ви говорите по англійськи? Таж ви не умісте навіть наслідувати вимови англійської! То ви масте бути братом Петра Вільке? Ви обманець, а цічого більше!

Треба було бачити, як зібрани приняли ті слова! Окружили всі доктора, переконували і успокоювали, що він справді є Горвеї, що знає імена всіх, що знає навіть, як звуть ся міські собаки. Просили доктора, благали, заклинали, щоб не робив Горвесви й бідним дівчатам прикорости, але все надармо, бо доктор безнастансно говорив, що чоловік, котрий хоче уходити за Англійця, а не уміє наслідувати англійського наголосу, є обманцем й брехуном. Бідні дівчата горнули ся до "короля" і плакали, аж ту нараз кричить доктор до них:

--- Я був приятелем вашим й вашого батька, тож остерігаю, як приятель і як чесний чоловік, що бажає вас охоронити перед кривдою й клопотами; відвернітесь від того драба тай не вдавайте ся в розмову з волощую і обманцем, що обманює людей "грецькою й єврейською" мо-

вою. Сей спуканець, не знати відки, позбирав плахвіска і розвідав ся про відлюстини, а ви вірите й дасте себе обмажувати; а помагають вам в тім ділі ще всі ті, що чайже новинні мати розум й за вас й за себе. Маріє Вільке, знаєш мене, як іншого приятеля! Поможухай мосі ради: ніжени з хати того прибузду й циганку, ірону тебе, зроби се, чайже мене знаєш?

Марія-Іванна випрямувала ся, піднесла голову по королівськи і сказала:

— Отсе моя відноїдь!

І з тими словами дала "королеви" мініючок з грішми.

— Бери дорогий стрижцю, лі гроші, вложи їх там, де **уважаєш**, тай не давай нам півніть жадного поквітдання.

Приєти зачали плахвіски й тунгіти ногами на знак **вдоволення**, а "король" підійс голову і тордо підсміхнув ся.

— Добре — каже доктор — я умиваю руки від твої **сирави**. Але остерігаю, що прийде хвістя, коли єш **блажувати-мете пакіпний день**.

І вийшов з кімнати.

— Тоді — заслікав за пим "королі" — пішилемо по **вас**, щоб ви іх **вилічили**....

А вій зверготали ся...

Гарәзд відігали лопатори! — — заслікали.

РОЗДІЛ IV.

Гук розказує. — Дівчина просить о прощенні. — За фіранкою треба сховати гроші.

Коли всі розійшлися ся, король склав Марію-Іванну, чи може йому відстушити окрему кімнату; дівчина відказала, що є одна гостинна кімната невеличка — і її віддасть вона "стрийкови" Уіллемови... Для "стрия" Гарвей віддасть власну кімнатку, більшу трохи, а сама перено-чув в сестриній кімнаті на канапці, а мене помістить в чистенькім по-коїку на горі. "Король" приняв се до віdomости і сказав, що слуга (що то я) може і там сидити...

Пішли ми отже за Марією-Іванкою, що показала нам памі кімнатки, уладжені скромно, але чисто й мило. Обіцяла також, що винесе із своєї кімнатки одіж й інші дрібнички, що певно заваджати-муть стри-єви, але "король" на се не позволив. Одіж висіла на стіні, закривала її перкальова фіранка, що досягала аж до землі. В однім куті стояв

куфер, в другім пуделко з гітарою, а всюди повно дурничок й галафутків, що ними дівчата люблять прикрашати свої кімнатки. "Король" упевняючи, що то всьо чинить кімнату приманчivoю, не дав її забрати. Кімната "князя" була менша, а моя була таки дуже малесенька.

Пізним вечером подали нам знамениту вечеру, на котру зйшлися я всі запрошені. Я стояв за кріслами "князя" і "короля", а проочим услугували мурини. Марія-Іванна частувала всіх, притрощувала, перепрещувала за несмачні тісточки, за несмачні консерви, за сухі та крухкі курята, одним словом повторяла то всьо, що говорить кожда пані дому. переконана, що страви її с добреї, а полююча на комітменти.

Все хтось відповіав ся:

— Шо ви робите, що ваші тісточки так хороше зарумянили ся?

— Такого смачного компоту я ще нігде не єв.

І ще богато того рода говореня.

От, говореis собі, як то звичайно при вечері.

Коли всі встали, я і та з "заячим писочком" пішли єсти до кухні, з старші помагали пристати службі зі стола. "Заячик"-дівчина зачала мене випитувати о Англії і тут тут був би я зловин ся.

Питає приміром:

— Чи ти бачив коли короля?

— Кого? Вільгельма IV? Сподію ся, що бачив його нераз. Він приходить до нашої церкви...

Я знаю, що Вільгельм IV. все ж не жив, але не див тоге піскати нічого.

— Як-то? Приходить часто до церкви?

— Що педіл! Його завжди стойти на проти нашої... по другій стороні проповідниції...

— А я думала, що король мешкає стало в Лондоні...

— Зовсім природно. А дехож бі мав меншкти?

— Тож ви меншкте з Шеффельд...

Зловив ся! Щоб добути ся якось з клоноту, мусів я удати, що стаєша мені в горій кісточка з куряти. По хвили відказую:

— Тоді приходить до нашої церкви, коли перебуває в Шеффельд, а в літі, під час морських кунсалів.

— Шо ти говориш? Тож Шеффельд не є над морем...

— А хтож говорить, що над морем?

— Ти говориш.

- Гі.
- Ти не говорив?
- Не говорив.
- Говорив!
- Не говорив.
- Не говорив? Отже, що ти говорив?
- Говорив о морських купелях.
- А бачиш! А Шеффельд не лежить над морем.
- Слухай, дівчинко, а ти пила коли яку воду мінеральну?
- Пила.
- Чи їздила інти її там, де вона випиває?
- Та де? я її ту пила.
- Но, так само Вільгельм IV. Не потрібус іхати над море, щоб купати ся!
- А відки бере морської води!
- А ти відки брала воду мінеральну? Там з бочки! В королівській палаті в Шеффельд є величезний котел, бо король хоче мати горячу воду. Не можуть йому чайже гріти води в морю! Також не могли-б її привезти горячою! ..
- .. — А! тепер розумію. Чому ти не говорив так відразу? Не були-б стратили тільки часу на суперечку.
- Мене се урадувало, що я якось вилабудав ся.
- Але по хвилі знов каже:
- А ти ходиш до церкви?
- Ходжу все...
- А де сідаєш?
- Та деж, як не в нашій лавці!
- В чий лавці?
- В нашій... в лавці твого стрія, Гарвея.
- А стриеви нашо лавки?
- Якто нашо? А деж буде сидіти?
- Я гадала, що стрій не сидить на лавці, але стоїть на проповідници.
- .. Зловив ся знов. Забув зовсім, що "король" удавав проповідника. Тому ніби-то давлю ся кісточкою куряті, тай думаю, як ту вилабудати ся. Вкінці говорю:
- Алеж ти собі цікава! То тобі здається ся, що в церкві с лиши оден

проповідник?

— А щож їх більше?

— А хтож би говорив проповідь для короля? Яка ти забавна! Там проповідників... ні більше, ні менше... сімнайцять.

— Сімнайцять! Ох, Боженьку! О, я не хотіла-б їх всіх слухати, хоч би за то малайти прямо в рай! Сімнайцять! То хіба за цілий день не скінчать! На се треба цілий тиждень!

— Ти дитина! Що-дня говорить інший.

— А прочі що роблять?

— Нічого. Крутяться по церкві, часом котрий з них прийде до вівтаря, засыпває... Але звичайно, не роблять нічого.

— А на щож їх тілько?

— На що? Для паради. Не розумієш того?

— Ні, не розумію. У нас правда — се нісенітниця. Скажи мені, як в Англії обходяться із слугами? Чи лішче, як ми з муринами?

— Ні. Там слуг не мають й за зломаний гріш. Лагіднійше обходяться з собаками.

— А не дають їм, так як ми, вільних днів?

— Ніколи в життю. Зараз видко, що ти не була в Англії! Знаєш, що тобі скажу, як довгий рік, не мають ні одного свободного дня. Ніколи не ходять ані до цирку, ані до театру, ані на торг муринами, ані нігде.

— Ані до церкви!

— А от, ти ходиш все до церкви!

Знов зловився, бо забув, що я "слуга"... Зачинаю отже оправдувати ся, що я не є звичайним слугою, лише хлопщем до послуги, а то зовсім що іншого і що мушу ходити з ними до церкви і сідати до лавки бо таке є право. Але якось мені не йшло і хоч я плив без ліку, то видко було, що моєї "слухачки" не вдоволило мое говорене.

— Слухай, — говорить вона — чи можеш дати слово чести, що не сказав мені неправди?

— Слово чести!

— Ані одного словечка брехні?

— Ані одного. Сама правда.

— Положи руку на тій книжці і повтори, що ти правду казав.

Дивлюся на книжку і бачу: слівник Кладу на нім руку і говорю: "я говорив правду". Поглянула тоді на мене більше ласково, а по котокій налумі заговорила:

— Тепер вірю, але у не всьо. Була-б я дурна, коли-б у всьо вірила.

— В іто не можеш вірти, сестричко? — синтала нараз Марія-Іванна, входячи до кухні із Зюнкою. — Не маси права закидати йому брехні; се нечесно говорити так до чужого, що прихав люді здалека а не мас іхного із знакомих. А як хто заговориць би так до тебе?

— Ти все, Марійко, боронили тих, що їх ніхто не напастус. Я сказала йому лиши, що я на ісправді розуміюся. Лини то... більше ані слопечка! Здасться ся мені, що йому се не зашкодить!

— Тебе не повинно се обходити, чи йому се зашкодить чи ні. Свін чужинцем і перебувас в нашій хаті, тож не маси права робити йому прикрість.

— Але, Марійко, він говорив...

— Меніш з тим, що говорив, се його річ. А ти повинна бути зглядом нього ввічлива і заховувати ся зглядом нього так, щоб свін не відчував, що с в чужім краю і між чужими людьми.

А я собі думаю, слухаючи тих сердечних слів:

— І я позвалаю на се, щоб старий злодій обкрадав так добру дівчину!

А опісля і Зюнка насварила на сестру! Бідне дівчатко!

Мимохіт знов говорю до себе:

— І я позволяю обкрадати таке золоте серце! То вже дві.

Вкінци Марія-Іванна взяла ся до Зюнки ще раз, солодко ввічливово... По її словах Зюнка так зачала ся розплівати, мов віск на огни. а потім... заплакала.

— Добре вже, добре — говорили старші. Тепер ще перепроси його.

А вона перепросила! Так гарно перепросила! Як правдива панянка! Так мило слухати було, як переспрашала, що я готов був ще тисяч разів сказати неправду, щоб лиш вона мене ще раз так перепросила.

І знов подумав я:

— І ту трету позвалаю обкрадати! Вже три їх, а шкода їх всіх трех разом й кождої з осібна.

По "перепросинах" дівчата намагали мене розвеселити, щоб я почував себе мов дома. А мені було так сумно, так стідно, що зачав собі безнастанно говорити:

— Не дам їх скривдити! Верну їм гроши або згину.

Пішов я, ніби-то спати, тай думаю на самоті:

— Чи пігнати тихцем до доктора і виявити йому цілу справу? Ні,

се не здасть ся нї-нащо. Доктор покличе ся на мене, а тоді "король" й "князь" певно не подарують мені сього. А може виявити всю Марії-Іванні? Ні — і се зло? Вона не може затаїти того, що знає; зрадить її вигляд лица, погляд... А тимчасом обманці утічуть з грішми, тай по всім. А коли Марія-Іванна пошукає у кого опіки і ціла справа вийде на верх, то мене в ню вмішають... Ні, того не хочу... Є лише один спосіб. Мушу украсти ті гроші так, щоб мене ніхто не підозрівав. Опісля їх десь сковаю, а як буду вже на воді, то напишу до Марії-Іванни, де гроші лежать. Найлучше зробити се таки тої ночі, бо... хто знає? Може той доктор лише удає, що уступив обманцям, може нині вижене їх відси, а як не нині, то завтра.

"Серед темряви приплентав ся я до кімнати "князя", обмацав всюди, по кутах, а опісля вліз до кімнати "короля". Але годі було що пайти на по-темки, а съвічки годі було засувіти. Рішив я отже причаїти ся й підслухувати.

Нараз почули ся чиєсь кроки... Хотів я влізти під ліжко, але не міг так швидко трафити до нього; намацав одіне Марії-Іванні і сковав ся між одінем а фіранкою. Чекаю...

Увійшли оба, замкнули двері, засувітили съвічку і заглядають під ліжко. Добре стало ся, що там не поліз. Кождому, хто лише хоче сковати ся, приходить гадка: лізти під ліжко, тому "князь" заглянув там відразу. Коли сіли біля себе, "король" шепче:

— Чого ти мене сюди кликав? Говори, чого хочеш, таж я мушу бути біля домовини й мимрити псальми жалібні; до того мушу їм блахманити очі...

— Слухай, королю, скажу тобі таке: Спокою не маю, ту щось добром не пахне. Той доктор сидить мені все в голові. Скажи мені, яка твоя гадка? Я маю вже помисл і, думаю, добрий.

— Який?

— Утікаймо відси ще нині, не ждім до завтра. Берім то, що маємо в руках тай — на пором, тим більше, що дістало ся нам без клопоту! Тож майже насильно дали нам в руки ті гроші, хоч ми їх повинні були украсти. Голосую за тим, щоб сейчас утікати.

Се мені не подобало ся. Перед годиною мені було байдужно, але тепер невдоволене відчував я велике, що так готові розвіяти ся мої добри замірп. На щастє "королеви" не був помисл "князя" по нутру.

—Що? — говорить. — Утікати а пе продати того, що небіщик

нам записав? Утікати, а майно, що варт яких десять тисяч доларів, наїї собі лежить і жде? Ще й до того таке майно, що його можна продати, за... готівку?

”Князь“ боронив свої думки і доводив, що гроші ті, що їх мають в руках, повинні вистарчити, тай, що не варта обдирати дівчат-сиріт зі всього...

— Ти сам не знаєш, що блеандиш? — крикнув ”король“. — Дівчата стратять лиши шість тисяч, а страту понесе той, хто купить майно, бо коли виявить ся обманство, то контракт продажі й купна буде неважний, а продане майно верне знов до сиріт. Чиж се для них не досить? Вони молоді й здорові, можуть чайже заробити га жите. Впрочім не зробимо їм кривиди. Кілько-го с на світ: бідоладних дівчат, а піхто якесь над ними не заломлює рук:

Говорив так довго, аж переконав ”князя“, що опісля радив вже лиши скорше утікати з огляду на доктора. Але ”король“ каже:

— Нехай його лихий возьме! Що він нам зробить! Також всі ті дурноваті, що до одного, с за пами; а то чайже ціле місто!

За хвилю говорить ”князь“:

— Здасть ся мені, що гроші зле сховані...

Мені забило ся сильніше серце. Тепер певно скаже якесь слово, що для мене буде важне.

— Чому?

— Во Марія - Іванна завтра забере одіж, або пришле по них мурина і він побачить мішочок. Чиж ти думасш, що мурин не засадить лаби до мішочка, як побачить золото?

— Добру масш голову! — сказав ”король“ і зачав глядіти за фіранкою зараз біля мене.

Тисну ся до стіни, майже не віддихаю, хоч цілій аж дрожу, мов від пронасніці... Що то вони зроблять зі мною, як мене зловлять. На щастс ”король“ намацав мішочок, не підозріваючи, що хтось ту с.

Сейчас взяли гроші і вложили в сінник, в солому, пересувідчені, що так буде найбезпечніше, бо мурин порухас трохи першу, а до сінника навіть не діткнеть ся.

Лиши відійшли оба, витягаю мішочок, біку до своєї кімнатки і ховою... Хотів я його винести десь поза хату, бо я був певний, що обманці перевернуть цілій дім до гори ногами, коли побачуть, що гроші зникли. Опісля положив ся я спати, павіть не розбиравочись... Годі було

заснути. Небавом слухаю: "король" й "князь" вертають на гору Скотив ся я з сінника і лягаю на долівці біля драбини. Надслухую й вдивляю ся в темряву... жду... Тихо не чути нічого!"

Коли всюди було тихо, зачав я сходити поволи по драбині.

РОЗДІЛ V.

Похорон. — "Король" забирається до інтересів. — Гук в страху.

Підходжу тихцем під двері обох обманців й підслухую: хроплять оба на всі заставки. Спокійний йду на долину. Всюди тихо. Крізь дірку від ключа заглядаю до кімнати: всі силяться смачно, киваючи ся на кріслах. З тої кімнати входило ся до другої меншої, де лежав небіщик; двері, що лучили обі кімнати, були отворені; съвітило ся ту й там. Кімнатка мала ще й другі двері, що виходили на коридор: вони були отворені. Заглядаю: — нема іншого, крім небіщика. Йду коридором, щоб вийти головними дверми на подвір'є... Хтось замкнув, тай ключа нема в азмку... ВERTAЮ, не знаючи, що робити, нараз слухаю: хтось йде по сходах на долину. Не маючи де укрити ся, вбігаю до кімнатки, я пересьвідчений, що гроши тепер можна хіба сховати в домовині... Віко до половини відсунене, відкриваю лице небіщика і горішну частину тіла. Підходжу до домовини, всуваю мішочок під віко, низше рук небіщика... Нехотячи діткнув ся я трупа. Аж зморозило мене, такий був студений!

Відскакую від домовини і... за двері. Се увійшла Марія-Іванна. Вільним кроком прийшла до домовини, кинула ся на вколішки і довго дивила ся на небіщика, а після заплакала тихенько, без зойку. Висуваю ся ізза дверей, минаю двері кімнати і заглядаю ще крізь дірку, щоб упевнити ся, чи хто мене не побачив. Ні! всьо було в порядку і всі кивали ся на кріслах, як передтим.

Кладу ся на ліжко, але дуже мені дивно: тілько заходу, тілько ризика і не так воно стало ся, як гадалося. Лежу й думаю:

— Як гроши останутися там, де ся, то гаразд: як відіду хоч на яких сто миль, то Марія-Іванна дістане від мене лист, скаже викопати домовину і буде мати гроши. Але, як станеться навпаки! А як гроши найдуть люди, що прийдуть забивати віко. Що тоді? "Король" возьме їх як свої і много, много часу уплине, чим хто зможе їх від нього відібрести. Хотів я ще бігти на долину, витягнути мішочок з домовини, але не було вже відваги. З кождою хвилею було близше до раня; міг хтось про-

будити ся й зловити мене на горячім ділі. А щож було би, коли-б зловили мене з шістьма тисячами долярів, що їх чайже ніхто не дав мені до переховання?

Коли зійшов я на долину, побачив в кімнаті вдову Бартлей й домашніх. Допітливо дивлю ся на всіх, хочу вичитати з їх лиць, чи що не зайдло нового. Але лиця не сказали мені нічого.

Коло полуудня прийшов підприємець похоронний з помічниками, поставив на середині кімнати кілька крісел, а інші порозставляв по їдалні і в сальоні. Дивлю ся, віко від домовини лежить так само, як вночі, але годі було заглянути до середини, бо богато осіб сиділо в кімнаті.

Тимчасом громадилися люди. Братаниці й прочі свої заняли місця в перших рядах крісел, в головах домовини, а гості за ними. Була хвиля поважна й торжественна, лише свої плачали тихенько, тримаючи хусточки біля очей. Нічого не було чути, крім тихесенького руданя,sovania ніг по долівці й вічищування носів. Я зробив таке спостережене, що ніколи не чистятив люди так часто носа, як на похороні, або в церкві, в часі гарної проповіді.

Коли вже були заняті всі місця, підприємець, щільй чорно убраний, обережно, мов кіт, ходив і уставляв зібраних. Мовчки висував одних наперед, других в зад, ще інших зближав або віддаляв від сусідів, а всю то робив мовчки, без жадного майже шелесту. Коли уставив зібраних, став тихо під стіною.

Не бачив я в життю другого чоловіка, що так зручно умів би скрачати ся, перетискати ся... Я певний що задимлена шинка скорше підсміхнула-б ся чим він.

При віжиченім пляїні сіла якась пані і зачала грати. А прочі зачали потягати за музикою і зробив ся такий страшний крик, що, по моїй думці, найприсутнійше було небіщкови, бо він нічого не чув. Вкінчи съїїв затих. Біля домовини ставув Всечесний Гобзон, але, коли зачав свою проповідь торжественно, повстав нечаянно, мов з під землі, такий вереск і вінці, що аж в уях заляшціло. Була се собака, що вила так страшно, що съяиценик мусів переждати се вінці. А собака виє і виє! Се було дуже непріємно, але годі було зарадити.

Аж довгоносий підприємець дав знак проповідникові, неначе-б хотів сказати: "Будьте спокійні — я беру се на свою голову!" — і вийшов з кімнати. Собака не переставала вити так, що навіть чоловік не

в силі був почути своєї власної думки. Кілька хвиль опісля в отворі, що провадив до невеличкої пивнички, почув ся голосний удар; собака нерестала літи — а Гобзон зачав знов свою проповідь від того місця, де був перше переривав. І знов за хвильку видко було рукій підприсмія, що пересувалісь по ілі стіну пивидко, тихо; виглядало, мов він собгастить або пливе. Коли вернув на своє місце, випрямував ся, натягнув шию, заслонив руками уста і кинув проповідникові понад людські голови два слова, голосним шепотом: "Зловила ішур!" Треба було бачити вдоволенс, що відбилося на всіх лицах; тай зовсім природно: всі бажали знати причину витя собаки. Така дірничка малозначна зискує собі нераз симпатію й новажанс загалу. І тому не дивус мене ся обставина, що підприсміець тішиться так великою популярністю в місточку: він чайже заслугував собі на цю.

По проповіді съячиеника, дуже добрій, але трохи за довгій і пудній, зачав базікати "король", мов по імяному. Коли-ж замовк, то підприсміець зближився до домовини і зачав прибівати віко. На мене аж піт виступив! На щастс скінчилось всьо без песподіванки. Віко донашивав, забив тихо, зручно пивидко. Вже конець, а я не знаю, чи гроши в домовині, чи ні...

— Апуж — думаю — хто витягнув пінчиком мініочек? А що буде, як Марія-Іванна одержить від мене лист, скаже виконати домовину і нічого не найде? Що вона подумас про мене? Ще й мене можуть заіроторити в тюрму. Най там... най собі гроши пропадають! Буду сидів тихо, не напишу ні словечка, най дістеться ся воля Божка... Бажав я всьо гаразд зробити, а ту стало ся гірше, як було, сто раз гірше; а най то всьо чорти возьмуть!

Небіщика вкінці похоронили. Вечером пішов "король" відвідати товаришів номершюго, тай при тій нагоді згадав, що парохіяни виглядають його десь ієвно з тую і що він мусить чим скоріше продати майно і вертати пивидко домів, бо там ніхто не зможе його заступити. Сказав також, що оба з Уіллемом рішили забрати дівчата до Англії.

За се стрінув ся із загальним одобренем, бож всі бажали, щоб дівчата-сироти вернули до батьківщини, до своїх... А дівчата також були вдоволені і намовляли "стрия" до скорої продажки, у说服или притім, що на час будуть готові. Мені аж серце краяло ся, коли глядів на ті безталанні дівчатка, як то їх обманювали - грабили оба злодії; а годі було тому перешкодити!

Вкінці ліцітацію муринів, поля й будинків назначили на третій день по похороні, але замітили притім: "Хто бажав би купити всю перед тим речинцем, то може се зробити без перешкоди."

На другий день приїхало двох купців і їм продав "король" трохи муринів по дуже приступній ціні: двох синів до Мемфіс, а матір до Орлесану. Мені здавалося що і муринам й дівчатам пукне серце при прощанню, так ревно всі заводили; мені самому станули в очах слези. Ніколи, навіть за сто літ, не забуду, як мурини кидалися на шию дівчагам-сиротам, як цілювали їх по руках, як вони самі плакали і взаємно обіцювали й голубили!... Коли-б я не був знав, що така хитра продаж є неважка і, що за тиждень два мурини вернуться домів, то був би я не видержав і був би призваний ся.

Продаж наробыла в місточку богато крику, тай не подобалася людям. Всі гіршилися тим, що матір розлучено з дітьми і говорили, що старий Петро не був би сього ніколи зробив, що брат й спадкоємець повинен поступати собі після волі небізника. Опінія звернула ся проти "короля", але старий дурак був упертий і не зважав на раду "князя", що ганив поступок свого товариша і радив бути обережним.

Слідуючого дня мала бути ліцітація. Раненько хотісь мене будить. Дивлюся: "король" і "князь" стояли біля мене, а оба дуже пригноблені.

— Чи ти був передвчера у моїй кімнаті? — питав "король".

— Ні, наясніший пане. (Так казав він собі говорити тоді, як нікого не було).

— А вчера рано, або вечером?

— Ні, найясніший монарх...

— Дай слово, що говориш правду?

— Слово даю, найясніший пане, що говорю правду. Не був я у вашій кімнаті від тоді, коли ми були там всі разом з Марію-Іваніною.

— А не бачив, чи там хто не входив? — питав "князь".

— Ні, велиможний князю, не пригадую собі, чи бачив кого...

— Подумай...

Удаю, що собі пригадую, користаю опісля з щасливої гадки і кажу:

— Я бачив, що там входили кілька разів мурини.

А оба аж підскочили. З початку були немов здивовані, а опісля зробили таку міну, немов би якраз того сподівалися ся.

Якто! всі разом?

— Ні! Не всі, а радше не всі разом! Здається мені, що раз бачив я, як кількох разом виходило їх з кімнати.

— Коли то було?

— В день похорону, рано. Досить пізним ранком, бо я був тоді щось трохи заспав. Я злізав якраз тоді по драбині, коли їх бачив.

— Но, говори далі, говори! Що вони робили?

— Нічого не робили. На пальцях вийшли з кімнати і тихенько відійшли.

— То вони! Без сумніву вони! — закликав "король" із захуреною лицем.

Стояли оба так ні в сих ні в тих, а вкінці "князь" так засьміявся, немов би хто потягнув зелізом по шклі:

— Ніхто так не уміє удавати, як мурини. Хто би се погадав! Зойкали на цілий писок, як виїзджали! Колиб у мене був капітал на заложене театру, то взяв би їх сейчас на акторів. Продав я їх дуже дешево... дешево.

— Князю, а де є контракт, що його лішив нам купець?

— Деж має бути? В банку! Платний доперва завтра.

— Славити Господа! Ще не всю стражене,

Тоді я несъміло заговорив:

— Може стало ся щось недоброго?

— А тобі що до того — зверещав король. — Пильний свого носа й власних інтересів, як масш які. Розумієш?

— Треба тримати язик за зубами і нікому не говорити ні словечка — сказав до "князя". — На контракті є підпис купця, тим спосібом трафімо до муринів. Тепер тихо... Нікому!

Злізли з драбини, а "князь", съміючись говорити:

— Швидко продали тай не богато заробили. Так все бувас.

— Я хотів зробити як найлучше — сказав гнівно "король". — Ти знав чайже, що нам дуже пильно. Як понесемо може страту, то що буде винний! Так ти, як і я!

— Було слухати моєї ради, були-б мурини ще ту, а ми ні.

"Король" ще щось промимрав, навіть голоспійше, чим того вимагала обережність, опісля накричав на мене, що я йому сейчас не дав знасти о муринах, як вони виходили з кімнати а вкінці накляв сам собі і сказав:

-- Все то тому, що я відмовляв собі вигоди і уставав падто вчасно. Дідка рогатого з'їм, а більше того не зроблю.

По їх відході я був дуже вдоволеній, що вину звалив на муринів і їм чайже не могло пощадити.

РОЗДІЛ VI.

В дорогу! — "А, драбуга". — Король Покоти-горошок. — Марія-Іванна виходить з дому. — Прощане Гука з Марією-Іванною.
— Упреки. — Інші братя.

Коли час було вставати, убираю ся і іду на долину. Коли перебіходив біля кімнати чимал, доглянув я крізь двері Марію-Іванну, що заходила ся коло свого куфра і готовала ся до подорожі до Англії. Однак: місто накувати річи, сіла перед куфром, закрила лице руками і так ридала, як би мало їй нукнути серце.

Зворушеній входжу і говорю:

-- Ви можете дивити ся, як людиплачуть і я не можу. То с... часом не можу... як коли... Скажіть мені, чого плачете?

Сказала. Мой думки справдили ся. Плакала з жалю за муринами. Гадка про їх недобру пинила ціле вдоволене задля їзді до Англії.

— Я ніколи не буду могла бути щасливою, коли лиши погадаю, що та бідна маті раз на завжди розлучила ся з дітьми і більше вже їх не побачить...

Ридала чимраз більше і ломала руки з росинки.

— Ах, годі... годі мені павіті думати про се, що вони вже ніколи не побачуть ся.

— Ні! -- говорю -- побачуть ся невно, найдальше за два тижні. Певно!

Сказав, не знаючи павіті, як вирвали ся мені ті слова. І ще не замкнув уст, а вона обняла мене за шию і закликала:

— Говориш, що невно? Скажи пе раз!

Бачу, що за скоро я виговорив ся і що зі мною тепер круто. Я задумав ся, а вона мовчки, нетерпільно дивить ся мені в очі, а таки вам гарна мов образочок; а така вдоволена, інешче по вирваню болючого зуба! А я мовчу ї думаю... Чоловік, говорять, все наражається ся, як говорити правду! Я того не знаю, бо ніколи того не зазнав. Але так говорили люди. Але в тім случаю зовсім інакше! Най полісію як колі-

но, коли в тім случаю не є лучше, а навіть безнечнійше сказати правду, чим брехню! Мушу собі той случай заховати в пам'яті і подумати о нім у вільних хвилях, бо чогось подібного я ще ніколи не зазнав! Га! щож робити! спрубую тим разом іправди! Скажу, як... мимо того, що мої слова будуть, мов огонь, зближеним до бочки з порохом... Найбуде, що хоче, а я таки скажу!

— Чи ви маєте в тім місточку якого доброго знакомого, що мешкає би трохи оподалік від міста?

— Має.

— А можете піти там і забавити кілька днів?

— Можу... до панства Льотрон... Чого ж-то?

— Як скажу певно, відки я знаю, що мурини знов побачуться зі своєю матерією найдалі за два тижні і то ту... в тій хаті... і коли докажу то все... то підете до панства Льотрон?

— Навіть і на цілий рік!

— Як приобійтесь, то гаразд... Я більше вірю, коли ви говорите, як, коли-б' хто другий присягав на Евангеліс.

Марія-Іванна почервоніла, а я, бажаючи говорити при замкнених дверах, спітав її, чи можна замкнути.

Вона на се пристала, а я говорю:

— А не кричіть, коли почуете мое слово. Сидіть тихисенько і бодро прийміть мої слова, бо правда, що її хочу вам виявити, є гідка, трудно її знести.. але се правда!

В очах Марії-Іванни видніла велика цікавість, а я кажу:

— Ти "дядьки"... вони не є вашими "дядьками"; то двох волоцюгів, обманців і голопятників. Но, найгірше вже сказав! Проче вже лекше піде.

Аж мінила ся, коли почула, що найгірше вже сказав. А потім я вже с'ємло вперед, розказую всю від початку, від коли ми стрінули дурноватого хлопчика, що очідав на корабель, аж до хвилі, коли вона стоячи на порозі, кинула ся "королеви" на шию. А як я вже дійшов до того місця, скочила з місця, мов опарена і закликала з гнівом:

— А, драбуга! Не тратьмо ні хвильки: Сейчас з ними дадуть собі раду: викупують в смолі, обкачують в пірс і обох кинуть до ріки!

— Гаразд — говорю — але коли? Нім ви підете до панства Льотрон, то може...

— Ах, правда! Що то я говорю! — сіла спокійно при тих словах.

— Забула... забула о тім, що обіцяла... Даруй...

І маленьку свою ручку положила так ласково на моїй руці, що кинув-бим ся за нею в огонь.

— Говори далі, говори... слухати-му спокійно... перше враження ми нуло. Скажи, що мені робити, а словно всього, що скажеш...

— Се не звичайні обманці, треба з ними обережно; а ту так склалися обставини, що я по волі і по неволі мушу з ними вештати ся... Волів би я ~~не~~ говорити чому. Коли-б ціле місто дізналося, що то за "птиці", то для мене було-б лішче, але потерпів би на тім хтось інший, якого ви не знасте, але я знаю і дуже люблю. Того "іншого" годі пхати в небезпеку, правда? А як так, то й тих злодіїв поки-що треба... обережно...

В тій самій хвили прийшла мені гадка до голови і то гадка підспива, яким чином зможу себе і юна освободити з "товариства володарів": лишити їх в тюрмі а самому в ноги. Але я не маю охоти гонити до порому в білій день, бо що крок можна стріштути якогось чоловіка, треба відповісти на питання; тому відложив я аж до ночі виконання плану. А тепер говорю:

— Я скажу вам, що робити, щоб довго не сидіти у пансьства Льотроп. Чи ~~то~~ далеко?

— Майже чотири милі.

— Дуже добре. Сидіть там до девятої вечором а опісля верніть, але конче най вас хто відведе перед однайцяткою. Як вернете, то поставте ту, в тім вікні, запалену съвічку і ждіть до однайцяткої. Вибєта година, а мене не буде, то значить, що мене ту вже нема, що я беспечний. Тоді можете постарати ся о то, щоб обох злодіїв посадили в тюрму.

— Добре — говорити дівчина — словно твої слова.

— А коли-б мені не удало ся утеchi і мене арештували-б разом з ними, то вставите ся за мною і розкажете всього. Чи боронити-мете мене з цілої сили?

— А певно, що буду. Не спаде тобі з голови й волос...

Я бачив, як при тих словах засьвітили її очі.

— А як утічу, то мене не буде; в такім разі не буде кому довести, що ті оба шибеники не є "дядьки" і коли-б я лишився, то міг би довести. Можу присягнути, які то "птиці"... Розказав би всього, — а то щось значить! Але є інші... такі, що се словниять лішче від мене.. та-кі, о котрих ніхто сумнівати ся не буде, що говорять правду: їм скор-

ше повірять! Скажу, де їх винайти. Дайте мені лише паперу і олівця... Так... "Бріквіль. Король Покоти-горошок!" Добре сховайте ті слова. Коли-б суд бажав мати певні відомості о "дядьках", то най пішло до того місточка людий з повідомленсм, що зловлено людий, що представляли "велику трагедію"... Приїдуть съвідки... ціле місточко прибіжить єюді... А як съвідки являть ся, то немає страти опісля.

Здавало ся мені, що сказав всьо, на основі чого Марія-Іванна могла позбутися з хати небезпечних мантій.

— Нехай відбудеться ліцитація — сказав я ще — не треба її бояти ся! Ті, що куплять, дадуть обманцям посвідку, на яку вони можуть взяти гроши за кілька днів. "Дядьки" отже мають звязані руки і без грошей не поїдуть. Менше з тим, за яку ціну продадуть будинки і поле, бо продаж буде неправна. Так само і з муринами, вернуть небавом, бож вони не продані!

— Но, коли так, — каже Марія Іванна — то я сейчас по сніданю вибираю ся до панства Льотрон.

— Так не можна! Треба йти перед сніданем!

— Чому?

— А чому ж я намовляю, щоб ви пішли?

— Так, я не подумала про се!

— А то тому, що ваше лице не є обшите грубою шкірою. Лице дівчини — як книжка. Можна на ній читати знаменито. Чи ж ви потрафите подивитися в очі "дядькам" і говорити з ними, як вчера, усміхатися, не здрігнути ся, коли вас схочуть поцілувати на "добрий-день"?

— Ні! ні! досить того... Так йду перед сніданем... годі було-б відержати. Але як же лишу з ними обі сестри?

— Немає чого болтати ся! Ім тут нічого не станеться, а "дядьки" підозрівали би щось, коли-б всі повиходили з дому. Я-б порадив, щоб ви ані сестрам ані з ким другим не бачили ся тепер, бо, коли-б хто спітав "про здоров'я" "дядьків", то ви могли-б зрадити ся! Ідіть як найскоріше, а якось дам собі раду. Скажу вашій сестриці, щоб поцілувала "дядьків" від старшої сестри, що мусіла вийти з дому на кілька годин, щоб трохи відпочати і відвідати добрих знакомих.

— Що я пішла до добрих знакомих, то скажи, бо се правда, але не кажи сестриці поцілувати "дядьків" від мене, бо се.. не правда!

— Як не хочете, то вже не скажу, бігме, ні...

Щож' никодило мені зробити їй таку обіцянку? А я таки був певний, що то скажу. Се мала річ, дрібничка... але такі дрібнички нераз стають конечними й хосенними.

— А що до мішочкa з грішмi... — кажу несъмiло.

— Щож робити! Держать у своїх руках! Мушу стидати ся своєї глузоти, як подумаю, яким чином дістав ся мішочок до їх рук.

— Ошибаете ся. Вони мішочка з грішмi не мають.

— А хто-ж?

— Ба! Коби то я знов... але не знаю. Я мав його в руках, бо виправ від тих шибеників, щоб його вам віддати... знаю навіть, де він повинен бути... Я сам його сховав. Несу мішочок і чую, хтось йде. Боявся я дуже, щоб мене не посудили о крадiжцi, тому сховав його в перше мiсце, яке мав пiд рукою. Чи се мiсце безпечне — не знаю.

— Не роби собi упрекiв! Знаю, що ти хотiв зробити як найлiпше.. як пропали гроши, то ти не завинив в тiм. Деж ти їх сховав?

Менi годi було видусити з себе цiлої правди, щоб не приводити її на гадку болючих споминiв послiдних днiв.

— Волiв би я не говорити вам того і коли се можливо, то не казiть менi про се говорити. Я напишу про се... налишu... і ви, iдучи до паньства Льотрон знati-метe про всьо. Добре? Чи годите ся?

— Гаразд!

Пишу отже: "Мiшочок з грiшми вложив ся до домовини той ноch, коли ви плакали перед домовиною. Я був тодi за дверми і сердечно менi вас жаль"...

Слези менi стапули в очах, коли собi пригадав, як плакала безтаканна до нiзноi ноchи, сама одна бiля домовини... Вона була в пазурах двох розбишак, цо в її власнiй хатi змовила ся на ню і на її сестри.

Подao їй зложену карточку, а вона так потиснула мене за руку, мов товарищ i говорить:

— Будь здоров, Гуку. Точно сповnю всьо, що ти сказав, а хоч би я тебе нiколи не побачила, то таки не забуду о тобi... Буду часто думати про тебе, як про доброго, чесного хлопця, свого щирого товариша i молити ся буду з атебе. Будь здоров!

Коли-б вона була знала, який з мене голтiпака, то може не обiцювала би за мене молити ся... Е нi! вона, хоч би навiть всьо знала, молила-б ся за мене, бо таку мала натуру! Молила-б ся навiть за Юду, бо до дна була щира й добра.

Не бачив я її вже від тієї хвили, коли вона попроцала ся зі мною і вийшла зі своєї хати... але, здасть ся мені, що я о ній думав хоч з місяцем разів і не забував на її обіцянку: молити ся за мене! А коли-б я вірив, що молитва зробить мене лішнім, то бігме я молитви бути ся.

Марія-Іванна вийшла з хати невідо бічними дворами, бо піхто не бачив її, як виходила. А я стрінув Зюньку і ту з "заячим писечком" і співати:

— Як зветь ся та родина по тамтім березі ріки, що живе в пристині з вами?

— Масно там много знакомих -- кажуть -- але найчастіше буваємо у паньства Проктор.

— Якраз то ім'я! А я забув! Якраз до них пішла Марія-Іванна, бо там хотіть захорував.

— Хто?

— Не знаю хто, говорила мені ваша сестричка, але я забув. Здасть ся мені.

— Ах, Боже! може Ганя?

— Прикро мені журити вас... але то таки Ганя...

— Ох лишенько! тому тиждень була цілком здорована. Чи захорувала тяжко?

— Е! нема навіть що говорити... Говорила сестра, що цілескую піч при ній спідли і, що вона не поживе вже кілька годин.

— Но! але ж то нещастс! Щож її бракус?

Годі мені було щось видумати ліпшого, тож ріжку просто з моста:

— Жовни.

— Єт, плетеш дуринці! При хорих на жовні ніхто не сидить в ногах.

— Чому ні? А я вам кажу, що при Гані спідли всі. То зовсім іншій жовні. Якнайсій новий рід, говорила ваша сестричка.

— Якто новий рід?

— А так в полученню з іншими хоробами!

— З якими?

— Трудно всю спамятати: з вісною, коклющем, рожою, горячкою, інрапасищею, жовтою феброю, запаленем мозку і ще з многими хоробами.

— О, Боженську милосердий! І то всю жовні?

— Так принайменіше говорила ваша сестра...

Не бачив я її вже від тієї хвили, коли вона попроцала ся зі мною і вийшла зі своєї хати... але, здасть ся мені, що я о ній думав хоч з місяцем разів і не забував на її обіцянку: молити ся за мене! А коли-б я вірив, що молитва зробить мене ліншим, то бігме я молитви бу ся.

Марія-Іванна вийшла з хати невно бічними дверми, бо піхто не бачив її, як виходила. А я стрімув Віоньку і ту з "заячим писечком" і спітав:

— Як зветь ся та родина по тамтім березі ріки, що живе в прязині з вами?

— Масно там много знакомих -- кажуть -- але найчастіше буваємо у паньства Проктор.

— Якраз то ім'я! А я забув! Якраз до них пішла Марія-Іванна, бо там хотсь захорував.

— Хто?

— Не знаю хто, говорила мені ваша сестричка, але я забув. Здасть ся мені.

— Ах, Боже! може Ганя?

— Прикро мені журити вас... але то таки Ганя...

— Ох лишенько! тому тиждень була цілком здорована. Чи захорувала тяжко?

— Е! нема навіть що говорити... Говорила сестра, що цілескую піч при ній сиділи і, що вона не пожив вже кілька годин.

— Но! але ж то нещастє! Щож їй бракус?

Годі мені було щось видумати ліпшого, тож ріжу просто з моста:

— Жовни.

— Єт, плетеш дурницї! При хорих на жовні ніхто не сидить в ногах.

— Чому ні? А я вам кажу, що при Гані сиділи всі. То зовсім інший жовні. Якнайсіль новий рід, говорила ваша сестричка.

— Якто новий рід?

— А так в полученню з іншими хоробами!

— З якими?

— Трудно всю спамятати: з вісною, коклющем, рожою, горячкою, іропасищею, жовтою феброю, запаленем мозку і ще з многими хоробами.

— О, Боженську милосердий! І то всю жовні?

— Так принайменіше говорила ваша сестра...

— А чому ж всею то назвали жовнами?

— Тому, що то с жовни. Від них зачало ся всею.

— То не має сенсу. То так само було-б, колиб хто спітав: "це стало ся тому чоловікови, що стовк собі палець на нозі, випив опісля трутину, упав в рів, скрутів вязи, розбив лоб?" а другий відказав на то: "стовк собі палець на нозі!" Чиж така відповідь є мудра? Таке саме твос базікане! Чи хорoba Гані заразлива?

— Чи заразлива? Як можна о таку річ питати ся? Ну, а борона с заразлива? Ні. Але, як хто їде серед темряви, то певно зачепить ся, як не за один зуб, то за другий. Як зачепить за один зуб, то потягне ваша сестра цілу борону. Чиж не так? Отже: той рід жовни є подібний до борони і то не старої, поломаної, але порядної, цілої. Хто зачепить ся — пропав!

— Щось страшного — каже та з "заячим писочком". — Сейчас піду до стрия Гарвея і...

— Застановіть ся трохи. Таж ваші "дядьки" мусять як найскорше вертати до Англії! Вони, люди з серцем, не від'їдуть чайке самі, а вам не позволять самим їхати... Будуть ждати — се ясно! Но, гаразд... а тепер далі. Гарвей є съящеником, правда? Гаразд! Чиж съященик може обманити корабельного капітана? Чиж може він позволити, щоб старша ваша сестра увійшла на корабель? Ні! І ви знаєте, що ні. Що отже зробить ваш "стрий"? Піде до капітана, або урядника, що продає білети і скаже: "Дуже мені прикро, але побожні мої слухачі будуть мусіти обходити ся без мене. Радьте собі, як можете, але моя братаниця була близько чоловіка, хорого на жовни, уважаю отже за свій съятивий обовязок лишити ся тут і чекати цілих три місяці, поки не пересъїдчу ся, чи часом не заразила ся." Так поступить певно собі "стрий". Але менше з тим, як хочете, то їдіть до нього і роскажіть йому про все..

— Так! і сидіти тут три місяці, місто бути вже в Англії, де очідає нас так много приятностій. Місто веселити ся, то ждати, чи Марія-Іванна дістане жовни, чи ні. — Дякую красненько. Ані не думаю ѿ тім..

— Хто знає? Може ліпше сказати кому з сусідів...

— Слухай, Гуку, не будь дурний, коли лиш се у тебе можливо. Як то, ти не розумієш, що кождий з них сейчас розбубнить? Ні, одинокий спосіб на то: нікому о нічім не згадувати..

— Може се й правда... так здасть ся мені, що говорите правду.

— Але думаю, що треба тепер сповістити "дядьків" про неприсутність Марії-Іванни, бо будуть ѿ ню дуже неспокійні...

— Так; сестра навіть о се просила: Скажи моїм сестричкам, щоб поцілували від мене "стрий" і нехай повідомлять їх про мій вихід до паньства... Якже вони звуть ся... такі богаті.. що.. то небіщик так їх поважав й любив... Ті, що... що...

— Паньство Апторн, хочеш сказати... Так?

— Так. Най дідько возьме ваші назвики, не може їх чоловік спамятати! Так, ті самі. Говорила сестра, що побіжить до них і попросить, щоб конче прийшли на ліцитацію і купили їх будинки, після бажання небіщика. Опісля, як не буде вона дуже змучена, верне вночі домів, як ні, то верне завтра. А ще додала: Не згадуйте ні слова о Прокторах, а скажіть, що я пішла до паньства Апторн... що впрочім і правда, бо пішла вона там намовляти до купна. Сама мені се говорила!

— Добре, добре — відказали обі і побігли до ідалньї, ладити до сіданя, поцілувати "стрий" від Марії-Іванни і розказати їм про все.

Стало ся отже після моого бажання. Дівчата не скажуть нічого "монархам", бо хотять скоренько іхати до Англії, а "монархи" будуть дуже вдоволені,, коли дізнаються, що Марія-Іванна пішла в справі продажі дому а не лишила ся тут, де кождої хвилі можна стрінути ся з доктором Робінзоном. Був я з себе вельми вдоволений, пересвідчений, що навіть сам Томко Соер не міг би так второписно собі поступили. Розуміється що він забрав би ся до справи зручніше, з елегантією, бо мав образован....

Ліцитація відбувалася на міській площи і тягнула ся довго, а старий "король" не відступав від касієра, що горнув повними жменями гроті від купців... Обманець мав міну поважну, торжественну, від часу до часу говорив якесь слово з Святого Письма. "Князь" вертівся між людьми і удавав німого. "А-гу-гу-гу-у-у... а-гу-гу-гу-у-у..." будило загальне співчутє.

Продаж тягнула ся аж до вечера. Всінці понродав "король" все. Лишив ся лиш кусник поля біля кладбища.

"Король" конче бажав з тим скінчити, бо буг дуже пагомний. Торгувалися якраз є той кусень поля, коли нараз надплів корабель, а з цього висіло много людей, що кричали, съміялися, прозивали... Серед замішання чути було такі слова:

— Опозиція приїхала! Опозиція! Ної спадкоємці старого Петра Вільеса! Є з тоє вибирати!

РОЗДІЛ VII.

Сумніви. — "Король" дає пояснення. — Проба письма. — Татуване.
— Отворюють домовину. — Гук уткає.

Причиною того переску і збіговиця був немолодий напох, милой поверховності; біля нього йшов другий, молодший, гарний, з перевязаною рукою. Люди з гівром і съміхом кричали на ціле горло.

Я того за жарти не брав і було видно, що "король" і "князь" зрозумілі гарразд, о що ходить. Думаю: може хоч зблідість! Але де там! "Князь" потрафив навіть удати, що не догадується нічого, тільки бурмотів своє "ту-ту-а-ту-ту"... Він був веселий, усміхнений, мов плянка з тісною шийкою, що з неї з бульком виливається масляника. А "король" поглядав на гостів з таким сумом, наче-б жалував, що на сьвіті є такі обманці і злодії. А удавав так знаменито, що найноважніші люди зібралися біля нього, немов хотічи йому висказати свою прихильність. Старий добродій дивився із здивованістю, і, здавалося, не розумів, о що ходить. Скоро однак онамятився і зачав говорити. Ледве сказав кілька слів, було для мене зовсім ясно, що не "король", але сей гість говорить по англійськи. "Король" насідував мону й виговір англійський добре, але я відразу пізнала, що він лиць "наслідував"... Роді мені повторити точно слова старого добродія, бо гарразд не памятаю тай не з'умів би я говорити. А менше-більше говорив ось що:

— Се, що я застав, с для мене несподіванкою, на яку, правду казати, я не був готовий. Оба з братом переживали нещасні пригоди в часі подорожі: він зломив праву руку, а оба линилися на хвилю без клунків, що їх через ошибку зложили вчера вечером в пристані недалеко місточкa. Я с Гарвей Вількс, брат Петра, а се мій молодший брат, Уіллсм, глухо-німий, що тепер в наслідок нещасного случаю, не може навіть пальцями порозумітися зі мною.

Тотожність нашу потверджать докази, що їх предложимо за кілька днів, як одержимо клунки. До того часу нічого більше не скажу, але очікдати-му в гостинниці.

По тих словах відійшов з німим, а "король" засміявся і кликнув голосно:

— Зломав руку! Деж то правда! Обманець мусить чайже говорити "на пальці", тай не уміє і тому каже: зломав руку. Ошибка з клунками! І то добре! А навіть дуже детинно сказано!

Ту знов зачав съміяти ся а разом з ним всі присутні, кількох. Оден з них був лікар, а другий: якийсь добродій з острим зором, зі старосвітською торбою подорожною в руках: він приїхав тепер кораблем. Говорив він півлолосом з новим братом, потакував від часу до часу головою і зиркав на "короля". Був се Леві Бель, адвокат. Не съміяв ся також кремезний, просто убраний мушцина, що вислухав нового брата, а тепер слухав слів "короля".

Коли "король" скінчив, незнакомий підійшов до нього і каже:

— Слухай, як ти Гарвей Вількс, то скажи, коли ти приїхав?

— День перед похороном, добродію.

— О котрій годині?

— Вечером; годину або й дві перед заходом.

— Чим приїхав? Як?

— Кораблем "Зузанна Повелл".

— Яким отже чином міг ти бути рано в Пінт, де бачили тебе в човні?

— Я не був рано в Пінт.

— Се брехня!

Кількох мушчин кинуло ся до нього з прошкою щоб не говорив в той спосіб до чоловіка старшого ще й духовного.

— Який там духовний! Се обманець і брехун. Того раня був в Пінт. Таж я там мешкаю, ви знаєте! Говорю вам, що там був і він там був. Бачив його на власні очі. Приїхав човном з молодим хлопчиною.

— А пізнали-б ви того хлопчину, Гайнс?

— Здаєть ся, але не можу ручити. Але от... се віш, далебі, він... пізнало його!

І показав на мене. А доктор сказав:

— Сусіди, не знаю, чи ті, що тепер приїхали, є обманцями, чи ні, але коли не є ними, то най збожеволію! Уважаю отже за обовязок наш пильнувати, щоб не виходили відси, поки не вяснить ся ціла справа. Ходи за мною, Гайнс, ходіть і ви всі! Заведемо тих людей до гостинниці і поставимо їх лицے в лицے з тамтими двома; думаю, що чогось дізнаємося ся!

Товпа згодила ся радо, тим більше, що приятелі "короля" спустили трохи носи "на квінту". Ідемо всі. Сонце вже заходило. Доктор

вів мене за руку; хоч мені нічого злого не робив, але не випускав моєї руки.

Увійшли ми всі до великої кімнати місцевої гостинниці, запалили кілька сувічок і післали по нових гостей. Доктор зачав говорити:

— Не хочу бути надто строгим зглядом тих людей, але я певний, що вони обманці; в такім разі мають спільників, про котрих нічого не знаємо. Як так є, то — чи ті спільники не драпнули з мішочком грошей, що його лишив Петро Вількс... Імовірно, що так. Коли отже ті люди не с обманцями, то не повинні нічого, мати проти того, щоб ми післали по ті гроші і задержали їх у себе, поки не докажемо, хто с їх правний властитель. Чи справедливо говорю, чи ні?

Одноголосно сказали: так. А я собі гадаю:

— Гей, притиснули нас до муру не жартом і то вже з самого початку. Але "король" видимо засмутився і сказав спокійно.

— Панове, бажаю з цілої душі, щоб ті нещасні гроші були тут, бо не думаю ставляти жадних перешкод чесному виясненню справи. Але, горе, ті гроші хтось вкрав! Можете піти і поглянути.

— Дех вони?

— Або я знаю? Сестрінка моя дала мені їх сховати; укрив я їх в соломі свого сінника, бо не хотів відносити їх до банку на тих кілька днів. Непривиклий до муринської служби, гадав я, що вона чесна, як англійська і тому уважив я сю країну за безнечну. Тимчасом мурини укraли гроші, а позаяк продавав я їх, не знаючи нічого о сповненні крадіжки, то взяли вони добичу з собою. Присутній мій слуга може потвердити се.

Доктор, а також кількох інших, пробурмотіло: "Брехня!" Видно: ніхто не вірив "королеві". Одея з присутніх поспітав мене, чи я зловив муринів на горячім учинку. Відповів я, що бачив лише, як рано утікали з кімнати, був отже перший, що се зробили зі страху перед моїм паном, що міг на них гнівати ся за що...

Нараз звертається до мене доктор й цигас:

— І ти Англієць?

— Так! — відповідаю спокійно.

І не знаю, чого тоді всі присутні зареготали ся.

Слідували опісля допити: а де ви були, а що робили — і так далі і далі, все то саме, аж мені в голові зачало міннати ся. Казали "королеві" сказати, що мав до говореня, а опісля звернули ся до нового гостя.

Треба хіба бути віслюком, щоб в його словах не відчути правди. Коли скінчили, казали мені говорити всео, що знаю.

”Король“ поглянув на мене скісно... А я зачав плести, як то у нас в Шеффельд, як ми жили, як живе родина мого пана і т. д. Белендів всео, що слина принесла мені на язик. Серед тої балаканії доктор зачав сьміяти ся а Леві Бель промовив:

— Досить, хлопче! Коли-б я був тобою, то не задавав би собі труду. Бачу, що ти не привик до брехні, дуже незручно говориш.

Мене сей комплімент не дуже урадував, але був я рад ,що вкінці дали мені спокій.

Доктор знов щось хоче сказати, нараз звертається до сусіда і говорить:

— Колиб ти не був їздив до міста, Леві Бель...

А ”король“ перериває йому, витягає до адвоката руку і каже:

— То се ви, той старий, вірний товариш, що про нього так часто писав мій померший брат?

Поздоровкали ся, усьміхнений адвокат говорив якийсь час з ”королем“, опісля шептав з доктором, а вкінці сказав голосно:

— Маю спосіб. Письмо обох претендентів пересъїдчить мене, хто з них є правдивим Вільксом.

Принесли паперу і пера, ”король“ сів, перехилив голову на одну сторону, пригриз уста, щось намазав і дав перо ”князеви“. Тоді ”князь“ перший раз стратив голову, однак взяв перо і положив свій підпис. Опісля адвокат звернув ся до ”нового“ брата і сказавзвічливо:

— Ви і ваш брат будете ласкаві підписати ся.

Старий добродій щось написав, але ніхто не міг того прочитати. Леві Бель зробив міну незвичайно здивовану, виняв з кишені пачку листів і сказав:

— Того я вже не розумію.

Опісля зачав придивляти ся листам, то письмови старого добродія, а вкінці сказав:

— Ті старі листи писані рукою старого Гарвея Вількса, а письмо обох тих панів (ту показав на ”короля“ і ”князя“, що мали міни безконечно дурні) є цілком інше. З другої знов сторони письмо нового гостя, що хоче бути братом небіща, є цілком відмінне від почерку листів. Письмо брата рівне й читке, а ви пишете якісь кривульки, яких годі назвати письмом.

Ту перервав старий добродій:

— Сейчас виясню. Мого письма ніхто не прочитає крім моого брата, тай він переписує мої листи. Ті, що їх показуєте, писав він.

— Цікаві случаї! — сказав адвокат. — Але як так, то нехай ваш брат напишіше щось кілька стихів.

— Неможливо для нього писати лівою рукою — перервав старий пан. — Коли-б він міг послугувати ся правою, побачили-б ви, що всі листи він писав. Подивітесь ся, прошу: на одних підписано "Гарвей", а на других "Уіллсм" — а почерк той сам.

Адвокат приглянувся уважно і сказав:

— Здасться ся мені, що так є в самій річ... Я Гадав, що ми вже відкриємо цілу правду, а тимчасом бачу, що дорога до неї "травою заросла". При найменше одно знаємо певно, що жаден з тих обох не с братом небіщика.

І з тими словами кивнув головою в напрямі "князя" і "короля".

— І щож скажете! Той старий, упертий осел ще й тепер не хотів покорити ся! Ні і ні!

— Се не є доказ! — кричав. — Мій брат, Уіллсм, съмішака! Хочтів собі зі всіх зажартувати і цілій доказ обернув в нінацю і тому не написав, як треба. Як лиши він приложив перо до паперу, то я сейчас запримітив, що він хоче по своїму зажартувати.

І запалював ся чимраз більше, співав словами, вкінці певно сам зачав вірити в своє верзякане, хоч не сказав ні слова правди. А новий брат перервав:

— Щось прийшло мені на гадку. Чи між присутнimi нема кого, хто помагав убрати на смерть моого бр..., хочу сказати, Петра Вільє?

— Я, я! — почулися два голоси, а один з них додав:

— Я і Аб Турнер убирали небіщика. Ми ту.

Тоді старий добродій звертається до "короля" й питав:

— Може будете ласкаві сказати, що було витатуване*) на грудях брата?

Се питання було так інадійше, що "король" мусів добре держати ся тепер, як дерево, що стоїть на горбку, а вода підливаває його корінє. І він був дуже "підмітний", здавалося тут-тут упаде "у воду", бо

*) Татувати — острим предметом в роді голки, замоченої в спеціальній пінці, наколювати шкіру, через що начеркнені узори липшають ся постійно на тілі людини.

Сей спосіб "прикрашування" шкіри є особливо вживано в дикими індійськими громадами. — Пр. пер.

відки він може знати, що витатувано на грудях чоловіка, котрого не знов. Зблід отже, невно проти своєї волі, але таки зблід, таї, як не мав збліднути, коли параз зробило ся в самі тактично, а всі присутні війнили в нього очі...

А я говорю сам до себе: Но, тепер вже нічю покорить ся! І думасте, що так? Може мені не повірите — але таки не покорив ся! Но чи поблід, але сейчас усьміхнув ся і сказав:

— Гм... Що було витатуване, шистасте? Мене шистасте, отже віджаку. А ішок ишного, як не стріла маленька, тощенька, синя? Іде? Може ні? Нічого ишного, але стріла і та так маленька, що треба з близькою притглядати ся. Но і ішок ви на се?

А я аж оставів! що за сприт у того чоловіка! Яка свійкість ума!

Але старий добродій звергався ся скоро в сторону Лоб Турнера і його товариша, а в очах їхось такого мигнуло, немов хотів сказати: Ага, маю тебе любчика.

— Чули ви, панове, що сказав мій противник? Ви тепер скажіть: чи такий знак бачили ви на грудях підбіщенка?

Оба відповіли сейчас:

— Ні, такого знаку ми не бачили.

— Добре! — говорить далі старий добродій. — Тепер я скажу своє. Бачили ви, панове, не що ішного, як ізвесличку букву П, за ним Б (іншотакова буква іззвиска, що його давні перестав уживати), а на самім кінці В. Всі ті букви відділені одна від другої чертишками в той спосіб: П-Б-В.

І написав се на кусинку паперу, показав зібралим а онісля спишав ще раз:

— Ви бачили, панове такий знак?

— Ні. Жадного знаку не бачили.

Представте собі, що діяло ся серед присутніх. Як крикнуть:

— Ті такі самі як тамті! Всі мантії! Скупати їх! Утопити! Впенамарувати смолою і обкачати в пірю!

Всі верещали, старалися перекричіти одні других: віреск, смист, вітс, — мало уха не попукали. А адвокат вискачує на стіл і кричить голосно:

— Панове, па-по-ве! Скажу вам одно слово! Одно слово! С способом: викопати тіло й побачити!

Се трафило їм до переконання.

— Славно! — крикнули всі і хотіли вже йти, але доктор й адвокат здержали їх:

— Чекайте! пождіть! Возьміть за ковнір тих чотирох людей і хлопця і ведіть за собою!

— Возьмемо! — закликали — а як знаків не найдемо, то всіх п'ятьох в смолу!

Переякав ся я не на жарти! Але утікати було немислимого. Держали нас сильно і вели між собою, прямо на кладбище, що лежало півтора кільометра за місточком, а за нами йшло ціле місто, бо вереск був страшний і була доперва девята година.

Коли переходили ми біля хати, де ми спали і їли, жаль мені стало за Марію-Іванною, котру сам вишав я з міста. Коби вона тут була, дав-бим знак, а вона певно освободила-б і мене.

Ідемо дорогою здовж ріки... Вереск, крик, свист росте! Вже темніє, хмарно, зачинає блискати, зривається вітер, шумлять дерева, шелестить листе, тріщить галузі. Ніколи ще не почував я такого ляку, в такій небезпеці не був я ще ніколи! Стратив зовсім голову! Всьо пішло не так, як я собі задумував: місто того, щоб придивляти ся спокійно товпі, то я був сам, між житем а смертю; а властиво між моїм житем а смертю були ті якісь глупі знаки, що їх не бачили навіть ті, що повинні були їх доглянути. Але як їх нема?

Аж недобре мені зробило ся, коли подумав о тім, а годі було думати о чім іншім. Все робило ся чимраз темнійше і утеча з товни була можлива, але Гайнс кремезний, держав мене сильно за руку. Годі було вирвати ся з рук такого Голята! Йшов великими кроками, тягнув мене за собою так, що я мусів йти підскоками, щоб йому дорівнати в ході.

Коли дійшли вкінці до кладбища, чиммерщій побігли всі товпою поза огорожу і залили цілу просторонь. Показало ся, що лопат було стораз більше чим треба, але за то нікому навіть на гадку не прийшло принести ліхтарню; а без неї чайже годі обійти ся. Але тоді якраз побіг хтось по ліхтарню до поблизької хати. Колають, колають завзято, а тут чимраз темнійше й чорнійше, дощ ліє, мов з коновки, вітер свищезавиває, лискає, гремить, блють громи. При сьвітлі блискавиць можна було в товпі розріжнити кожду твар і можна бачити жовті груди мягкої глини, що її викидали лопатами в гору... Опісля знов всьо никло серед темряви.

Добули вкінци домовину, зачали відбивати віко, страшний стиск, всі ихають ся ліктями, щоб лиш щось побачити... Мені аж підвело ся на голові волосс, тим більше, що всю діяло ся серед ночі, Гайнс мало мені не роздусив руки в своїй великанській долоні; тиснув ся наперед видко забув, що мене тягне за собою.

Нараз блиснуло так, що ясність залила ціле кладбище, а серед тої ясності почув ся крик:

— На грудях небіщика мішочок з грішми! Бігме, що так!

Гайнс зачав кричати з іншими, випустив зі зворушення мою руку а сам зачав грудьми розпихати товщу.

А я в ноги!

Вибігаю на гостинець і гейже вперед! Жену, мов стріла, а ліскавиця показує мені дорогу. Дощ лив, мов з ведра, вітер завив і тряс деревиною; громи били безнасташно. Страх, що то діяло ся на сьвіті, а я сам оден жену перед того пекла.

Задиханий прибігаю вкінци до міста і на вулицях пусто, люди поховали ся перед бурею а всі прочі поманджали на кладбище. Не шукаю бічних вуличок, але біжу прямо перед себе до дому і вдивлюся в вікно. Але не видко нігде сьвітла. Чогось зробило ся мені сумно на душі, немов би я на чім завів ся. Аж тоді, коли я минув дім і оглянув ся по за себе—бачу: У вікні Марії-Іванни сьвітить ся! Так мені серце забило ся, немов хотіло груди розсадити. Але треба було гнати далі... і за хвильку дім і віконце і всьо, що там було зникло мені з очей і потонуло в темряві.

Так! пайліпша дівчина, що її я коли-будь бачив на сьвіті, була Марія-Іванна. Вона була характерна і додержала слова!

Коли був вже за містом, зачинаю розглядати ся, чи не можна де "позичити" човна (так говорив мій батько, коли брав чуже, не питаючись!). Перша сильнійша білка показала неспривязане човно: кидаю ся до нього, веслую, зміряючи до невеличкої, гущавиною зарослої мілини, що маячіла в значнім віддаленю. Веслую завзято, а коли вкінци човен задержав ся на піску... годі було дихати. Та не було на се часу. Вискаю на вогкий пісок і кричу:

— Ім, швидше, швидше! Відпливаймо! Славити Всешиного, ми самі! Утікаймо!

Ім виліз з гуцавини, радий з мого повороту,..але, коли побачив його в сьвітлі білки, то так перелякав ся, що відскочив в зад кілька

кроків і упав до води. Се стало ся тому, що я забув в тій хвили, що Їм з королем Лсаром й Арабом-точельником в одній особі. Ale Їм скочив до мене, підніс, мов дитину і так був вдоволений, що хотів мене щлувати, голубити і висказувати свою радість, що ми позбули ся вже непрощених гостей.

— Тенер на се нема часу! — закричав я. — Сховай свої ніжності на завтра. Відважки пором і гайди в дорогу!

За кілька хвиль були ми на ріці. Ах, я почував себе щасливим, бо нам тепер ніхто не буде приказувати. Годі було видергати з радості! Шідськочив я отже три рази в гіру, неревернув ся у воздусі, але коли забираю ся підскочити четвертий раз... чую з далека знакомий голос. Затримую віддих... падслухую... чекаю... і щож? Заясніла лисавиця, дивлю ся: то воин! Знов воин! Иливуть оба до нашого порому: "король і князь."

Перестаю отже радувати ся, роді вже навіть було перекинути ся четвертий раз... Кідаю ся, як довгий, на доники, ледво здержуючи ся від плачу.

РОЗДІЛ VIII.

"Король" зловив ся. — Сварка. — Любов при фляшці.

Лиш вліз "король" на пором, сейчас взяв мене за ковпір і крикнув:

— То ти забажав вирвати ся від нас? що, собако? Вже знудило ся тобі наше товариство?

А я відказую:

— Ні, ваша королівська величність, не знудило ся!

— Як це, то оправдай ся, чому утік без нас? Говори, а пвидко, бо винущу з тебе кишки.

— Но, то вже скажу і правду, скажу, як все було. Той чоловік, що держав мене, говорив, що мав такого самого хлопця, як я, він помер минувшого року, для того йому дуже прикро, що я, ровесник тамтого, находити ся у великий небезпеці. І коли всі сторопілі, як побачили мішочок з грішми і почали пхати ся до домовини, він пустив мою руку і шепче: "Утікай чим скоріше, що лиши масш сили, бо як зловлять, то пнатягнуть на шибеницю!" Гадка моя отжеж була, що нема тут далі що робити, що я ту непотрібний і думаю: по що йти на шибеницю, коли можна без того обйтися! Біжку отже, вскаю до човна, кличу на Іма,

щоб спішив ся з поромом, бо ще мене зловлять і повісять. Говорю я йому, що не знати, що дістється з вами, тому мене се бентежить... Ім замутив ся рівно ж, а тепер коли побачили ми вашу королівську і княжу високість, урадували ся безмірно, най скаже Ім, чи брешу.

Ім посвідчив, але король промимрив:

— Замкни пащеку, знаю я вашу правду!

І потряс ще раз мною, ще й сказав, що має велику охоту кинути мене у воду тай утопити, мов щенюка. Але "князь" обстав за мною:

— Дай спокій хлопчині, ти старий тумане! А ти був би зробив інакше? Що? Чи ти глядів може за ним, як утікав? Може випитував за ним?

"Король" пустив і зачав проклинати місточко вкупі з його мешканцями. А "князь" знов перервав йому:

— Зробиши ліпше, коли сам самого проклинатимеш, бо се буде справедливо. Від самого початку робиш всюо без крихітки розваги. То лиши удало ся тобі, коли так безлично зачав в публику вмовляти, що небіщик має на грудях спину стрілку. Се тобі удало ся — тай се було нашим спасенем. Бо коли-б не твоя цевність, були-б нас замкнули до "Іванової хати" і держали доти, доки не прийшли-б клунки тих проклятих Англійців, а тоді, братку, тюрма! Але ти заманив їх на кладбище, ту нашли ся гроші, що висвідчили нам ще більшу прислуго; бо колиб ті міщухи не були кинули ся до домовини, як навіжені, то ми були-б отсеї ночі спали... в "Івановій хаті", або в сильних, тяжених кайданках.

Оба замовкли на хвилю: щось задумали ся. Наконець говорить "король", немов до себе:

— Гм! А ми думали, іде гроші украли мурини...

Мені перебігли поза шкіру мурашки!

— А так — відказує "князь".

І виїїдив крізь зуби:

— Ми думали...

За хвилю мимрить "король":

— Принайменше я так думав.

А "князь" говорить тим самим голосом:

— Ні, се я так думав.

А "король" нахмурив ся і кричить:

— Слухай, князю, що то мас значити?

А "князь" відповідає гнівно:

— Як вже до того прийшло, то хочу запитати, що ти властиво хочеш сказати тими словами?

— Хочеш знати? — передражнює "король" — но прошу! Хочеш, але не знаєш... І я не знаю... може ти тоді хропів, тай не знав, що робив через сон?

Тепер вже "князь" розчиприв ся не на жарти:

— Перестань плести небелиці, ти хіба мене уважаєш за ціркового кльовна? Відки-ж я маю знати, хто сховав гроші до домовини?

— Відки? Бо я п'вний, що ти знаєш. А знаєш з тої простої причини, що сам їх сховав.

— Брешеш!

І кинув ся "князь" на "короля"... А сей кричить:

— Геть з руками! Пусти горло! Відкликує се, що сказав!

"Князь" попустив трохи "короля", але держить таки в руках.

— Слухай — говорить — мусиши призвати ся до правди, що ти сховав гроші і мав намір колись їх добути.

— Пусти, князю, прошу тебе... Дей мені чесну й щиру відповідь на одне питання: "Чи ти положив там гроші? Скажи, що ні, а повірю тобі і відкличу всі підозріння."

— Не положив, старий драбе; таж ти гаразд знаєш, що не положив. Чуєш?

— Но, гаразд, гаразд, вірю тобі... Дай мені відповідь ще на одне питання... але прошу тебе, спокійно, без жадних дурниць... Чи ти мав намір взяти ті гроші і укрити?

"Князь" мовчав трохи й сказав:

— Менше з тим, чи мав, чи ні, але того не зробив. А ти мав намір і сповнив його.

— Най трупом ту впаду, що се неправда. Слово чести, що не рушив гроший. Не говорю, що я їх не бажав взяти, бо таки бажав... Але ти мене випередив..., хочу сказати: хтось мене випередив.

— Брешеш! Се зробив ти! Признай ся, бо...

І стиснув "короля" за горло, а той дивить ся і леноче:

Признаю ся! То.. то я!

Мене се дуже утішило! І на серцю стало легше. "Князь" пустив горло "короля" і говорить:

— Як коли заперечиш, то утоплю, мов кота. А тепер сідай і за-

води, як дитина. Бо і твоє поступованє зовсім дитиняче. Ще ніколи не бачив я такого халчивого! Ти хотів би всю лікнути, як старий струсь... Що лиш тобі на око впаде. А йому вірив, як батькови! Тепер стидаюся, що стояв і слухав спокійно, як цілу вину звалюють на мурішів. А той старий драб ані словечка не сказав, ні мур-мур... А і з мене туман вісімнайцятій...вірив його глупому базіканю! Тепер розумію, чого він так пер на то, щоби покрити дефіцит у грошах! Він хотів витягнути з моєї кишени послідний сотик, а опісля... драпнути з грішми...

"Король", ще трохи засапаний, відзвивається ся несъміло:

— Але то ти, князю, сказав, що треба покрити дефіцит.

— Сиди тихо! Вже вуха мене болять від твоїх бріхонь... Богато на брехні заробив? Там відобрали всії свої гроші ще й в додатку наші... на-ші вла-сні.... вла-сні гроші. Забирай ся спати і не завертай мені голови дефіцитами, бо так розправлю ся з тобою, що памятати-мені мене ціле житс

"Король" поліз до будки і на потіху забрав ся до фляпки. А "князь" забрав ся до своєї так, що за ців години мали вже оба добре в голові. Чим більше тратили съвідомість, тим сердечніші були для себе, а паконець заснули в своїх обняттях. Сердечно полюбили ся при фляпці, але я запримітив, що мимо тих ніжностей, "король" пам'ятає о погрозі за мішочок з грішми. І се було для мене правдивою потіхою. Розуміється ся, що коли зачали добре хропіти, оповів я їмові всьо.

РОЗДІЛ IX.

Проби й наради. — Нема їма. — Вістка від нього. — Давні спомини.
— Гук бореться з совістю.

Кілька днів илили ми з водою, були вже тепер на полуночі, дуже далеко від дому і чимраз частіше стрічали дерева, порослі "еспанським мохом", що складає з галузя, мов сива борода. Перший раз бачив я такі дерева: виглядали воїни величаво але й сумно. "Король" і "князь" були безпечні, тому зачали користати з віддаленя того місця, де викрилося їх обманиство від часу до часу, коли перепливали ми біля сіл, пробували, чи не удасться ся їм добути трохи гроша.

Почали отже робити відчутти "про тверезість", але не могли за них зібрати тілько гроша, щоб можна було трохи упити ся. В іншім знов селі учили танців, але уміли якрав так само гуляти, як корова,

тому по першій лсьції ціла публіка "в підскоках" кинула ся до них а вони також "в підскоках" (не дуже елегантних!) мусіли утікати... Де-інде знов давали лскції деклямації, але по короткій пробі публіка зірвала ся з місць і "задеклямувала" їм, щоб забирали ся. Пробували також проповідувати Слово Боже, магнетизувати, лічити, ворожити, тай всіляких інших річей, але не мали до нічого щастя. Вкінці зневірені, лежали цілими днями на траві без слова, цілими годинами не рухалися ся, були сумні, здегустовані.

За кілька днів, здається ся, повіяв на них вітер з іншої сторони, бо щораз частійше всували ся до будки і щось шептали з собою по кілька годин; нараджували ся тихо, секретно. Ім і я зачалисмо ся непокоїти, бо нам се не подобало ся. Нам здавало ся, що при такій змові задумують зробити щось гіршого, чим до тепер. По довгих домислах прийшли ми до пересвідчення, що вони радять ся, як би то закрасти ся до чужого дому або комори, пофальшувати гроші, або щось подібного. Боялися ми і рішили: не брати найменшої участі в їх злодійствах і позбути ся їх товариства при першій нагоді. Як лиш де-будь повештають ся, ми в ноги тай... будьте здорові.

І так ми зробили.

Одного дня раненько сковали ми пором в гущавині, дві милі від маленького сільця; "король" висів на беріг, пішов до села а нам казав чекати терпеливо аж до повороту.

— Йду — сказав — перенюхати, чи тут не зачули люди про наші представлення театральні.

А я собі думаю:

— Ага! Ідеш подивити ся, де-б кого обікрасти, але, коли вернеш то будеш в голову заходити, де є Ім, я і пором.

При відході сказав, що, коли не верне перед полуднем, то се знак для "князя" й для мене, що всюди іде добре і тому маємо сейчас до нього йти.

Ми лишилися на поромі. "Князь" був чогось сумний, неспокійний, не міг собі найти місця.

— Ого! — думаю собі — певно щось варить ся.

Дуже був я радий, що надходить полуднє, а "короля" нема; може хоч буде яка зміна! Іду я з "князем" на село і глядимо нашого "короля". Находимо його вкінці в якісь нужденнім шиночку. Пяний, а біля його трупа голодранців, що съміють ся з нього для забави, а він

бреше їм, іщо лиши мас сили; а той сили у нього обмаль, бо так пияний, іщо ледви на ногах держить ся.

”Князь“ зачав його називати ”старим туманом“, а тамтой відбіхується ся. В часії твої острої колотнечі, висуваю ся з пиніочки і, мов заляць, біжу до ріки, щоб використати нагоду і увільнити ся раз на завсідні від тих обманців... Но! — говорю собі — богато вода улише, і чи вони з нами побачуть ся. Прибігаю до порому, задиханий але щасливий і верену на ціле горло:

— Відважуй пором, їм! Вже позбули ся ми тих ”володарів“.

Але ніхто не відказує мені, ніхто не виходить. Що-ж бі се мало значити? Де їм? Нема! Кличу на нього раз другий, третій, бігаю по лісії тет і назад, верещу на ціле горло, але дарма! Нема їм, нема! Індаю ся на землю, зачинаю плакати, не знаю, що робити. Годі було однак спідти безчинно. Підводжу ся, біжу дорогою, а все думаю, де-буту пошукувати їм.

Нараз стрічаю якогось хлончину. Питаю його, чи не стріпув муриня, не-тутешнього, в съміші одінню.

— Стріпув...

— Де? Говори сейчас!

— Дві милі відси, біля хати Пельнеса. Се збіглець. Зловили його і забрали. Ти його шукавши?

— Ні. Кілька годин тому стрічав я його в лісі, грозив мені, що винустить з мене книжи, як його слідити-му. Казав мені положити ся і лежати перухомо на місци. Треба було його слухати, бо дуже бояв ся.

— Но, як так, то вже не маєш чого бояти ся, бо мурин вже зловлений. Мусів прийти сюди з далеких сторін?

— Гаразд стало ся, що його зловили.

— Розумієш ся. Двіста доларів нагороди возьме той, хто віддасть його в руки властій. Так, як на съмітю найде гроши!

— Певно! Коли-б і був більший, то взяв би нагороду, бо я побачив його перший. Хто зловив муринша?

— Якийсь старий, нетутешний і своє право до нагороди відстунив за сорок доларів, говорив, що мусить це нині віддилести і не має часу. Як тобі се подобасть ся? Коли-б так на мене, то чекав би хоч сім літ.

— О, я також! Але коли дешево продав своє право, то може сам чус, що воно більше не варта. Може той старий щось покрутив.

— Але деж там, вельо яспе, як на долоні. Я сам бачив оголошене.

мурин був на нім описаний, мов живий, сказано там було, з якої плянтації, за Новим Орлеаном. Ні, можеш бути спокійний, всео в порядку. Може масин тютюн?

Я не мав ії крихітки, тож розстали ся ми швидко. ВERTAЮ на пором, ховаю ся до будинку, щоб гаражд всьо обдумати. Ale нічого не приходило до голови, хоч голова пукала від думок. Но так довгій подорожі, по всім, що ми зробили для тих негідників, всьо то пішло нінашо тому, цю вони мали совість продати Іма за дурних сорок долярів на ціле житє чужим людям.

Прийшло менї на гадку, що тисяч раз ліпше буде ІМОВІ вернути там де має родину і серед своїх бути невільником, як конче мусить ним лишити ся. Вже мав я написати лист до Томка Соер, щоб повідомив наяву Ватсон, де с Ім, але сю гадку відкинув я з двох причин: раз тому, що вона дуже обурить ся його невдачністю, що він утік від так благородної пані, тай сейчас продасть його на полудне, бо ту найбільше шукають за невільниками. А друге, хоч би навіть не продала, то кождий гордити-ме невдачним мурином і дасть ся йому в знаки! Вкінци, як би виглядав! "Гук помагав муринови в утечі!"¹. I колиб я стрінув кого із знакомих, то лице лупало-б ся зі стиду. Чим довше застановляв ся я над тим і совість менї сильніше докучала, тим нужденійшим і гіршим почував я себе. A коли вкінци зрозумів, що рука Прovidіння отвірас мені очі на гидкі мої поступки, що на них хтось глядів з неба, то завмирав я зі страху, відчуваючи, що то око дивить ся на мене безназанно і що воно виділо, як я викрадав муринна бідній женичині, що мені ніколи нічого не зробила. Намагав ся я отже, кілько лиж міг, перепросити Прovidінє, оправдуючи ся своїм злим вихованем, перешкодами, але якийсь внутрішній голос все мені говорив: "Неправда, має ти недільну шкілку, міг до неї ходити, а як був би ти там ходив, то був би знат, що хто робить так, як ти з мурином пані Ватсон, той заслугує на неколький вогонь."

Мурашки лазили мені поза шкіру, я рішив від тепер молити ся. Може буду хоч трохи лучший.

Клякаю до молитви, але не міг собі пригадати ні слова. Чому? Або я знаю... Годі було і вже. Не здало ся нінашо удавати, що говорю молитву, бо годі було укрити перед Ним, що я молитву забув. Себе рівнож годі було обманювати, бо я знат, чому мені ані одно слово не приходить на гадку. Тому, що моя совість не була чиста, що на моїм серцю

була підлota, що я оббріхував самого себе. Я удавав вправdі, що зриваю з давною натурою, але в найтеплійшій закутині душі тримав ся сильно гріха ще й до того найбільшого зі всіх. Я хотів ніби то сказати се устами, що поступлю собі чесно, що напишу до теперішнього властителя Іма і скажу йому, чия се власність, але внутрішній голос говорив мені ясно, що уста говорять неправду — а Він знав о тім. В молитві годі брехати, особисто я о тім пересъвідчив ся.

По самі вуха топив ся в журбі і не знат, що далі робити. Прийшла мені вкінці добра гадка, щоб стрібувати молитви тоді, коли напишу лист до пані Ватсон.

По такім рішеню почув ся я легеньким, мов перце, всі мої журби розвіялися. Беру кусник паперу, оловець і пишу:

“Вельмишановна Пані Ватсон! Мурин Їм, що утік від вас, с тут; купив його добродій Пельп і віддасть вам його, як звернете йому кошта й пришлете по нього. — Гук.”

По написаню того листу, перший раз в житю мав я то пересъвідчене, що я чесний хлопець, що моя совість чиста. Почув я рівно ж, що можу молити ся. Але сейчас не зробив я того; кладу чвертку паперу перед себе і зачинаю роздумувати над тим, як то хорошо всьо зложило ся, що я вже перед пеклом утічу. За хвилю станув перед моїми очима Ім і мені пригадав ся цілий той час, дні, ночі, місячні вечери, зливи, бурі, що їх ми оба разом пережили. То погода, то буря, то темнота, то блеск такий, що очі треба замикати, а ми собі пливемо серед розмови, съміху, съпіву й жартів на свободі! І не находив я тої рації, задля якої я мав би оказати ся не жичливим для нього. Противно: всі, що приходили мені до голови, промовляли за ним.

Пригадав я собі, як то він, коли віdbув свої години варти, місто закликати мене, лишив ся сам, щоб лиши мене не мучити; як він тішив ся, коли ми по розлуці в часі мраки, знов побачили ся; як він сердечно витав мене по моїм повороті, коли він укривав ся на мочарах, а як бавив ся і веселив ся, як нестив мене, називав “любим”, “голубчиком”, як все мені услугував, догаджав; як все був для мене добрій. А пригадав я собі також, що я його освободив, коли збрехав, що на нашім поромі є віспа. Як він мене голубив, називав своїм найліпшим і одиночним приятелем, бо нікого більше не мав на съвіті. І з такими думками поглянув я на чвертку паперу, на якій стояло кілька слів до пані Ватсон.

Була се тяжка хвиля. Беру ту чвертку і довгий час держу її в руках; а руки дрожали мені, як осінній лист, бо тепер треба було рішити ся; або на право або на ліво. По кількох хвилях внутрішної борби казжу до себе:

— Га стало ся! Най вже йду до пекла!

І подер лист на кусій.

Страшно мені подумати, а щож донерва вимовити такі слова, а так сказав я се, знаючи, що їх не відкличу. Всьо, що вже я передумав, викинув з голови, сказав собі, що коли нема на то ради, то верну до злого. Не можу бути чесним, бож мене не виховали на порядного чоловіка, але на волоцюгу, тай таким вже певно лишу ся. А як так мусить бути, то заберу ся до роботи і викраду юма з неволі.

Зачинаю шукати способів. З поміж всіляких думок, одна припала мені до смаку. Побачив я серед островів оден на боці, покритий деревиною, смерком поїхав я до неї, укрив пором серед деревини, а сам пішов в корчі спати. Цілу ніч спав я—збитий, а ранок застав мене вже на ногах. Поспідав, убрав ся порядно і посплив човном на беріг. Причалив там, де мені здавало ся стоять хата Пельпса, сховав клунок в корчах, а в човен налидав камінців і налив води, щоб пішов на дно. Місце собі гаразд запамятав.

Виходжу па дорогу. Близенько стояв тартак, а на нім напись: "Паровий тартак Пельпса."

Вдоволений з себе, машерую далі, зміряю до фільварку, віддалено-го о кількасот сажнів. Мало очий не видивив, так чильно розглядав ся довкруги себе, але хоч день був ясний, не було видко жivoї душі. На тім однак дуже мало мені залежало, бажав я лише приглянути ся околиці. Я мав намір вернути сюди не від ріки, але від місточка, що видніло ся недалеко.

Запамятав я собі положенс місця і йду до міста. Перша особа, що її стрічаю па вулиці — був "князь". Не вірю своїм очам, але таки він; ліпить оголошеня на представленс "незвичайно цікаве", зовсім як тоді, коли-то ми ледви з житем утікли... такі обманці там сходять легко, де їх не посіяли! Так нечаянно стріцув ся з ним, що годі було драпнути. Здивований "князь" интас:

— А ти відки тут взяв ся? де пором, чи схований в добром місці?

— Я власне о то хотів спитати вашу княжу ясність — говорю.

Скривив ся, коли почув ті слова і каже:

— Відки-ж тобі прийшло до голови мене питати о се?

— Ано — говорю — вчера, коли ми найшли "короля" в піночку, не припускаючи, що верне так швидко, побіг я на місто подивити ся... Тимчасом надходить якийсь чоловік, обіцює мені десять центів, як поможу йому перенести барана на другу сторону ріки. А я дуже тим утішив ся. Іду, тягнемо барана з цілої сили, а він відірвався та ж сей чоловік дає мені шнур і говорить: "Держи сильно а я понихати-му з заду". Гаразд! Тягну за шнурок, але худоба проклята сильнійша від мене. Вирвав ся і в ноги а ми за ним... Не було під рукою собаки, треба дуже було за пим гонити по полях, не знаю, як довго. Зловили ми його вкінци, як смеркло ся зовсім. Вертаю з десятма центами і біжу до порому. Коли побачив, що його нема дуже засмутив ся. Думаю собі:

— Певно, наїші панове мали якусь пригоду, мусіли утікати, взяли з собою мого мурина... Що я зроблю безталанний! Зачинаю плакати, а опісля пішов спати до ліса... Але що могло статись з поромом? Або, де йм? Бідний мій йм!

— Далебі, я не знаю, що стало ся з поромом. Той старий туман зробив якийсь інтерес, за який дістав я сорок долярів, але всьо пропив і програв в шинку. По повороті вечером над ріку, коли не застали ми порому, сказали собі:

— Той малий збиточник украв нам пором, покинув нас, а сам утік.

— А дех би я покидав свого мурина, одинокого мурина, який мені лишив ся? Нічого більше не маю на сьвіті.

— Ми про се не думали. Що правда, привиклисмо уважати його за свого. Так... за свого... Бог оден знає, кілько ми мали через нього клопоту... Але порому не було, тому ми мусіли оголосити три представлення... Так я кручу ся, так бігаю, аж в устах висохло мені з говореня. Де тих десять центів.

Гроший трохи я мав, даю йому десять центів, але прошу, щоб купив собі за них ~~піночку~~ до їдженя і поділив ся зі мною, бо се мій послідний гріш, а від ~~піночки~~ я нічого не мав в устах.

А він не сказав на се ані слова, помовчав трохи а опісля питає:

— Як тобі здається ся? Не наговорить на нас той мурин? Я-б його обдер зі шкіри.

— А він як може говорити? Таж він утік!

— Не утік! Той старий туман продав його, не поділив ся зі мною а гроши проциндрив.

— Продав! — говорю і плачу. — Як він міг його продати? Се мій мурин, гроші мої також повинні бути. Де мій мурин? Я хочу свого мурина!

— Нема твого мурина і не дістанеш ані його, ані грошей, тож перестань плакати. Слухай, може ти скочеш нас зрадити? Якось не маю до тебе довіря... Говорю тобі, коли-б ти се зробив...

Урвав, але ще піколи не бачив я в його очах так гнідого погляду. Плачу і говорю:

— Нікого зраджувати не думаю... Не маю часу о тім думати. Мушу вернути там, де ми вчера були шукати свого мурина.

Мої слези видко на нього подівали, бо стояв з цілою купою афішів, що їх вітер розкидав і думав, мориців чоло, а опісля сказав:

— Скажу тобі щось. Бажаємо тут побудити три дні. Як даш слово, що будеш держати язик за зубами і, що муринови не позволиш говорити, то скажу тобі, де його можеш відшукувати.

-- Слово чести...

— Властитель фільварку, П...

Нараз замовк. Видко мав намір сказати правду, але задержав ся, зачав знов думати і я був певний, що змінить своє постановлене.

І так було по правді. Він мені не довіряв і хотів упевнити ся, що йому не буду стояти на інерешкоді через тих три дні. Невдовзі говорить:

— Купив його властитель фільварку, Фостер... Уважай, мешкає він сорок миль відсі...

— Гаразд! — говорю іби-то урадуваний.— За три дні там буду. Нижі вечером пускаю ся в дорогу.

Не вечером, але сейчас. Не трать часу, не зволікай, не блуди в дорозі, іди прямо перед себе а язик тримай за зубами, бо інакше... ми побачили-б ся оба... чуєш, що я говорю?

Мені якраз того було потрібно. Бажав я мати свободні руки і свободу виконання своїх плянів.

Пішов я отже у вказанім напрямі. Не оглядаючи ся, чув я, що "князь" мене слідить.

— Гей, виведу я тебе в поле! — думаю.

Милю йшов, не здержуючи ся. А опісля завернув, обійшов ліс і пішов в напрямі Пельпса. Я не мав певно наміру ломати слова і видати обманців в руку власті, тай не позволив би на се Імови. О одно

мені лиш ходило: зійти їм раз на все з дороги і ніколи вже не бачити тих "королівсько-княжих високостей".

РОЗДІЛ X.

Фільварок Пельпса. — "То ти?" — Тітка Томка Соєр.

Коли станув вкінци на фільварку Пельпса, було тут так тихо, мов би в неділю, а не в будний день.

Всі робітники були в полю, сонце пекло, а у воздухі бреніли комахи й мушки; як іх коли лиш почую, то здається мені, що там нема жижової душі, що або всі десь забралися, або повмирали. А навіть тоді, коли зірветься вітер й зашелестить листям, тоді ще сумнійше, бо здається мені, що то духи давно - померших щось шепчуть про мене. Такий сум оторнув тоді мене, що волів би я не жити на съвіті.

Фільварок Пельпса був одною з тих илянтацій бавовни, що її обробити може один кінь. Вони всі подібні між собою: великий майдан, окружений ровом, а над ним огорожа з перепилованих пнів, на кінці заостреніх, але не однакової висоти, так, що виглядають, мов рядом уставлені нерівні бочілки. Така огорожа служить головно до того, щоб станути на пні і лекше перескочити рів, або сісти легко на коня (ос особливо женичині).

На не чималім подвір'ю виднілись в кількох місцях ножовклі від сонічної жарі травники; впрочому було воно пусте і неукрашене. В глубині подвір'я стояв великий, порядний дім збудований з грубих пнів, обдертих з кори й перепилованих. Шпари між пнями затикається глиною, або мішаниною вапна, глини й піску. Такі доми біляться деколи вапном і мають на стінах гарні білі паси. Трохи далі стояла кухня, злучена з домом широким проходом, критим дахом; за кухнею дімник, а ще далі три невеличкі хатини, призначені для муринів; в глубині, над самим ровом стояла на боці мала хатина: можна було її радше назвати будкою; біля неї була долинка, де засипували попіл і котел до прання. Під стіною кухні в землю вкопана лавка, на ній ведро з водою й тиква, що заступала місце півкварті; під лавкою дрімала собака... трохи далі сапало ще кілька собак. В однім углі подвір'я росло трохи дерева, над ровом розкинулися рядом вепрінні й порічки, за ними город, повний кавунів а далі поле з бавовною. За полем розтягнула ся гущавина лісна.

Обійшов я довкруги цілу загороду, переліз до нутра крізь огорожу,

біля долинки на пошіл. Іду до кухні і, зближаючись, чую чимраз виразний туркіт ручної прядільни: була видко посована, бо зойкала, скривіла, аж вуха боліли.

Іду до кухні, не маючи жадного рішучого наміру, здаю ся зовсім на ласку провідця, що як я запримітив, все мені добре підказує й веде.

Вже був я кіньканайць троків від кухні, а тут один пес пробудився на відгомін моїх кроків, протягнув ся і скоче на мене — за ним другий, третій... вкінці ціла гурма.

Небавом став я подібний до вишрямованої осі, коло котрої крутять косматі ширхи. А збігало ся чимраз більше собак: з поза огорожі, з рова, з під с'єч, із всіх кутів повилазило їх по-шінько, всякого зросту рода, краски, а всі були лиш однаково скажені, неначе я їм, Бог знає що зробив!

Коли почув ся той брехіт, вибігла з кухні муринка з качалкою в руках: "А піба! Марш, Міртек! Будеш тихо! Лежати! Марш! Дам я вам!" І валить одну собаку качалкою по хребті, другого в карчило рукою, третього де попало ногою, аж відскочили всі. По хвилі половини папасників вернула, але вже всі вони кивали приязно хвостиками й ласили ся біля моїх піг. Зараз таки погодилися ми, бо ані в мені, ані в собаках не було вже злости ні крихіткі.

За муринкою вибігло з кухні мале муриняtko і двох невеличкіх хлопчиків; всі голі, опоясані лини ручницями, причіпилися до маминої спідниці і, виглядаючи зпоза неї, ішкаво приглядалися мені, як то звичайно роблять муринята. Вкінці біжить з двору пані (розуміється ся: біла), сороклітна женищина, з відкритою головою, з веретеном в руках, за нею біжить трос білих дітей, що приглядуються мені так само, як чорні. Біжить до мене пані, задихана, усміхнена і кричить:

— То ти! Прецінь! То ти!

— То я, пані! — виправляє ся мені з уст, хоч я навіть не раздумав ситуації.

А пані обнимас мене за шию, голубить, дивить ся на мене, проливає слези, не може мною натішити ся і все говорить:

— Ти не є подібний до матери, як я думала, але менше з тим! Щаслива я, що побачила тебе! Дорогий хлопчику, не можу на тебе надівити ся! Діти, дивіться ся, се ваш братчик, Томко! Привітайте ся з ним!

Але діти поспускали головки, повкладали пальці до уст і все ховають ся за мамину спідницю. А вона каже:

— Людітко, біжи, най готовлять сніданc. Але швидко! А може ти ів на корабли?

Я не сказав, що "так", а вона взяла мене за руку й погрожувала до дому, за нами підскоками бігли діти. В кімнаті саджас мене на маленькім кріслі, сама сідає на низькій лавочці, бере мої руки в свої долоні і говорить:

— Но, тепер, то надивлю ся на тебе! Мій Боже, кілько я виглядала тебе, як тужила я за тою хвилею, коли тебе побачу! Тілько літ, тілько літ! Вкінці прийшов ти! А чи знаєш, що сподівалися ми тебе від трох днів? Чому ти так принізнився? Може корабель?

— Та-ак, прошу інші...

— Не говори: "прошу інші", — говори: "прошу тітки". Тітка. Так, тітка Салька. Отже, розбився корабель? чи може де в'їхав па яку міліну?

Не зінав я, що відповісти на питанc не маючи поняття, відки мав надійти ожиданий корабель: чи згорі, чи з долини.

— Є, міліна, то якого — відказую по пам'яті. — Через цю не стратили ми часу. Був гірший случай: пук нам котел.

— Хрань Господи та застуни! Позабивав людий?

— Ні, нікого, забив лиши мурини.

— Хвала Богу. Ідеально Сіляс що-дня їздив по тебе до міста. І тепер поїхав, тому дві години, скоро вернє. А може ти його стрінув на дорозі? Мусів стрініти: чоловік вже немолодий, з довгою...

— Ні, не стрінув я нікого, тітко Сальцю. Корабель приїхав раненько, тому я лішив клуники в пристани, а сам пішов трохи на прохід, бо не хотів сюди прийти падто рано.

— А кому казав пильнувати річий?

— Нікому.

— Щож ти зробив? Також ще хто вкраде!

— Ні, тітко, сковав я їх в хорошим місці.

— Якже-ж сталося, що так рано ів ти горяче сніданc?

Мені зробилося студено, але брешу далі:

— Капітан взяв мене з собою до офіцірської їдалині і тому мав я знаменитий сніданок.

Почувався я я такий не свій, що не міг всидіти. Все зиркав па дітей, думаючи, що коли-б мені удається з ними поговорити, то витягну з них, де я с і яке мос ім'я? Але не було способу: інші Пельцес говорили і говорили. Зачали мені мурашки лазити поза шкіру, коли почув:

— Але ми говоримо, говоримо, а ти ані слова не сказав про рідню. Мусин сказати о кождім з осібна, як вони живуть, як виглядають, що роблять, що казали нам сказати? Говори всео, що тобі прийде на язик.

Бачу, що я застяг без ратунку, що Провидінє покинуло мене цілковитого. Не маючи жадного виходу, хотів я вже сказати всю правду, коли "тітка" впихас мене на силу за ліжко і говорить:

— Іде, іде! Схили голову... інізше... ще... от, так! Тепер тебе не побачить... Не відзвівай ся й не рухай ся... А ви діти, не говоріть ні словечка!

— Маси! — думаю — нова біда!

Але щож було робити? Треба було сховати ся і сидіти тихо і очікпати грому, що мусів таки луснути.

Раз лиці зиркнув я в напрямі дверей і побачив підтаркуватого панка. "Тітка" зривасть ся з місця, біжить до нього й питас:

— Щож, приїхав?

— Ні, — відповідає чоловічок.

— Великий Боже! Щож з ним могло стати ся?

— Не знаю — відказує немолодий панок — мушу призвати ся, що зачиняю пе на жарт неспокойти ся.

— Ах, лелев! — залебедила "тітка". — Я вже стратила голову... Мусів приїхати... а ти розминув ся з ним в дорозі... Я певна, що так... цюсів мені каже в серцю, що приїхав.

— Алеж, Сальцю, я не міг з ним розминути ся. Ти сама знаєш, що пе міг.

— Боже мій, Боже! Що скаже на се моя сестра? Він приїхав, я певна, що приїхав. А ти розминув ся.. Не замітив...

— Не муч мене, Сальцю, мене й так мучить неспокій. Сам не знаю, що думати, що робити... Я більше неспокійний, зажурений... Так зажурений... Без сумніву: не приїхав... Сальцю.. мені тяжко се сказати... але може з кораблем лучило ся яке нещастя! Ах, се страшне!

— Сіляс! Сіляс! — перервала "тітка" — поглянь у вікно! Хто то там йде дорогою?

Пан дому скочив до вікна, що находило ся біля ліжка, а з того скористала "тітка". Зближила ся до мене, укритого за котарою, півнідко штурнула мене в рамя й потягнула за рукав. Я зрозумів, що се значить; тож коли "дядько" не побачив нічого на дорозі і відвернув ся від вікна, побачив перед собою жінку так ясну, як дім, з якого вікон бухав поло-

мінь, а біля "тітки" — мене, стоячого з міною сумною й капіями поту
та чолі. Витрідив озі й говорить:

— А се що?

— А тебе як здається ся?

— Не маю поняття. Хто с той хлопчина?

— Томко Соер.

Коли я се почув, здеревів. Здавало ся мені, що й підлога підо мною
задрожала. Але не було часу дивувати ся, бо старий Сіляс зловив мене
за руку і тряс нею, мов галузкою, з радості; а жінка ходила довкруги
нас, съміяла ся, плакала і обос заспали мене питаннями: що робить
той? як живеть ся тамтій? і т. д.

Хоч радість їх була велика, але моя була ще більша, бо ж я вкін-
ци дізнав ся, яке мое ім'я. Вони держали ся мене, мов репях кожуха,
дві години; вкінці, коли я не міг вже обертати язиком знати о моїй
рідні — властиво о родині Сосрів — далеко більше, ніж то могло за-
знати шість родин. Змислив я вкінци причину моого опізненя, оповів,
як пукав котел і як три дні його направляли. Всьо йшло гладко, мов
хліб з маслом.

Тепер почував ся я зовсім спокійним і вдоволеним; мучила лиш
мене одна думка, що перестану бути Томком Соером, як ліши приchalить
до берега перший корабель. А тоді що буде? Томко влетить до кімнати
ї закличе: "Гуку, ти ту?" нім я всьпію на нього моргнути. Що тоді
буде? А що на то не було пиньої ради, тому рішив я "надроблювати
міною" і вийти Томкови на зустріч.

Попросив о позволенс поїхати на пристань по мої клунки, сів на
візок — і поїхав.

РОЗДІЛ XI.

Не "коноводи", але муриноводи". — Гостинність мешканців полудня.
— "Ти смаркачу!" — В смолі й пірю.

Іду до міста і в половині дороги бачу візок, а на нім... хтож інъ-
ший, як не Томко Соер! Він сам у власній особі. Стаяю, жду, аж
порівнаємо ся, кричу: "Стай!"

Візок стає, Томко побачив мене, роздіймив рот, мов ворота і опісля
вже його не замикав. Кілька разів з трудом ликає слину, як хтось, що
йому в горлі засохло, опісля каже:

— Я... я тобі ніколи не зробив нічого злого... Сам знаєш, що ні! Тож чого... пощо вергас з... тамтого сьвіта.. сьвіта і приходиш до мене?

А я на то:

— Не вергаю, бо туди не ходив.

Коли він почув мій голос, успокоївся трохи, але що зовсім не прийшов до себе, то говорить:

— Не жартуй з мене, бо я з тебе певно не жартував би. Скажи, ти чейже добрій хлонець, чи ти дух, чи ні?

— Ні, я не дух!

— Но... як так, то вірю... Вірю, але годі мені всього второпати... Тебе отже не забили? Ніколи? Ані крихітки?

— Ніколи, ані крихітки; даю тобі на се слово честі. Я лиш так всюю поробив, щоб люди набрали певності о моїй смерти. Злізай з візка і помацай мене; переконаєшся, що я живий.

Послухав завізвання і се його вдоволило. Тоді донерва не здав, що робити з радості. І відразу бажав про всю дізнати ся: яким чином вспів я утічи, відки ту взявся і т. д. Але, що се була довга історія й великий секрет, годі отже йому було оповісти всю в двох словах й на гостинці. Відкладаю оповідання на пізнійше, беру лише Томка на бік, щоб йому розказати свій клопіт.

— Як тобі здасться, Томку, що тепер робити?

— Чекай, подумаю хвильку; не перешкаджай мені.

Мовчимо оба кілька хвиль, опісля закликав Томко:

— Знаю, що робити. Бери мій клунок на свій візок і їдь домів, але їдь поволеньки, щоб всі думали, що ти був в місті. А я верну в напрямі міста, поплентаюся трохи і приду на фільварок пів години по тобі. З початку будеш удавати, що мене не знаєш.

— Гаразд — говорю — але пожди хвилю. Ще щось тобі скажу: того ніхто не знає крім мене. Знаєш, Томку, тут с мурина і його бажаю викрасти. Називається ся він Ім, мурина старої пані Ватсон, памятаєш?

— Що? — перериває Томко — Ім! Також він...

Перервав й задумався.

— Знаю, що хочеш сказати — говорю, — що то нечесно й підло викрасти мурина. Але, щож з того? Відчуваю підлоту свого учинку, але мурина таки викраду, а ти сиди тихо, ані мур-мур... Добре?

Йому аж бліснули очі.

— Добре, я тобі помогу.

Мені аж в голові закрутіло ся, коли се почув. Чогось подібного не сподівався я і, нігде правди діти, Томко Соср трохи սтратив в моїх очах на вартости. Але я йому не богато вірив. Вже там я, але Томко Соср "муриновід"!

— Ет! — говорю — жартуси!

— Не жартую.

— Жартуси, чи ні, іронію тебе, як почуспи щобудь про мурину якого шукають, мов збігця з плянтації, то не забудь памягати, що ти нічого о нім не знаєш, так само вирочім як я.

Беремо клунок, кладемо на мій візок і їдемо кождий в свій бік. Так був я урадуваний, що зовсім забув, що мав їхати поволи і приїхав за вчасно. "Дядько" стойте в дверех і говорить:

— Но, но! Хто був би сподівався, що та моя коняка докаже такої штуки! Могла-б їти в перегони! Навіть одного волоска на ній може! Ахі канії поту! Я не гадав, щоб вона так знаменито ходила! О, даю слово чести, що тепер не взяв би за цю сто долярів, хоч перше дав би був її за п'ятнайцять, пересувідчений, що і того не варта.

І на тім скінчило ся. Добросердний був се чоловік, лагідний, нікого не підозрівав. Нема в тім впрочім нічого дивного, бо "дядько" Сілляс був не лиши поміщиком, але сповняв обовязки душпастира. Біля його фільварку стояла мала деревляна церковця, збудована його власним коштом, а побіч школа, побудована також його жертвами, де учів релігії, а не брав за науку й душпастирство її сотника, хоч учів добре й говорив гарні проповіді. На цілім полудні много в таких людей, що з однаковою печаливостю віддають ся господарству й службі Божій.

Пів години по моїм приїзді заїзджає перед фронтову браму візок Томка. "Тітка" Сальця виглянула крізь вікно і говорить:

— Хтось приїхав! Цікаво, хто се такий... Гм! якійсь незнакомий... Івасю, скажи Лізі, щоб принесла ще одну тарілку на обід.

Кинули ся всі до входових дверей, бо чейже не що-дня приїзджає хтось незнакомий в гостину, мусить отже інтересувати всіх — більшу цікавість мусить будити, чим жовта пошестя, що інші вибухає там, де вчера всі були здорові. Томко минув браму, пішов крізь подвіре до хати, а візок, що ним приїхав, покотив ся назад в напрямі до села. Томко мав на собі святочне одінс, а перед собою мав нас всіх, як видців, якраз то, за чим гинув. Умів він собі надати поваги, йшов спокійно,

певний себе, як цар, а коли станув перед нами, скинув капелюх так елегантно і зручно, інече се не був капелюх, але вічко з пуделка з мотилями, що їх бояв ся наполохати.

— Чи ви добродій Архібаль Ніколь? — питав.

— Ні, хлопчино — говорить господар дому — дуже мені прикро, але твій фірман видко оманув тебе. Добродій Ніколь мешкає три милі далі. Просимо тебе однак, ходи до нас.

Томко поглядаючи крізь раму поза себе, щоб побачити свій візок, говорить:

— Отже від'їхав за далеко. Не почус, хоч би і кричав.

— Від'їхав, спиши, від'їхав. Нема ради, мусиш з нами обідати, а опісля подумасмо, як тебе відвезти до Ніколя.

— О, ні, дякую сердечно. Не хочу паньству робити тілько клопоту. Справді, не можу. Піду піхotoю. Три милі, то недалеко.

— Алех ми тебе тснер не пустимо. Щож ти собі думаєш, що ми не знаємо ся на гостинності? Перед обідом не підеш.

— Розумієш ся, що не пустимо — додас тітка Сальця. — Не будемо тобою вязати ся. Як можна йти піхotoю три милі серед такої спеки й куряви? Впрочому казала я вже накрити для тебе, обід готовий тай не можеш робити нам заводу. Ходи з нами до стола і поводи ся, як в дома.

Томко дав ся перекопати й подякував дуже ввічливо. Увійшов за господарями дому, поклонив ся всім присутнім і представив ся, як подорожній з держави Огайо, з місточка Гіксвіль.

— Імя мое с Уіллсм Томпсон, — сказав:

Опісля зачав розказувати. Так гладко йшло йому, мов нитка з клубка. Говорив про місточко, людий, о тім, о сім — без кінця. Плів, що лиши слина принесла йому на язик, а мені аж страшно було, бо я не зпав, як Томко забере ся до справи, щоб мене витягнути з клопоту. Аж вкінчи, не замикаючи уст, підводить ся мій Томко з крісла, цілує тітку Сальцю в уста і знов спокійно сідає собі на кріслі, щоб плести далі. Але тітка Сальця зірвала ся, як опарена, обтирас рукою уста й кричить з видимим обуренем:

— А ти, смаркачу! То що знов за фаміліярність?

Томко робить міну ображеного і відказує:

— Я того не надіяв ся по пані...

— Не наді... А ти за кого мене маєш? Справді варта-б тебе... Говори, як съмів ти мене поцілувати?

— Нічого не значить, прошу пані — вже лагідно відказує Томко. Я не гадав, що се вас образить. Мені здавало ся, що зроблю... зроблю пані приятність...

— Дивіть на тумана!

І тітка Сальця замірила ся на Томка дротом, немов би його бажала вколоти...

— Відки тобі прийшло таке до голови, що ти мені тим зробиш приемність?

— Я... я... не знаю... Всі так говорили.. всі..

— Всі? Всі є хіба божевільні, а ти.. туман! Що йому до голови прийшло! Хто є ті всі?

— Всі, прошу пані... Кождий мені се говорив, прошу...

Тітка Сальця була страх гнівна: з очей сипали ся іскри, а пальцями робила такі рухи, мов би бажала Томкови видранати очі. Вкінці каже:

— Як називають ся ті всі? Яке ім'я мас кождий? Відповідай сей-час, або назву тебе вісімнайзятим туманом!

Томко зробив міну дуже засумовану, встав з крісла, взяв капелюх і сказав жалібним голосом:

— Дуже мені прикро... Я не надіяв ся, що так вас розгніваю. Всі говорили мені: "поцілуй". Кождий повторяв: "поцілуй", а всі додавали: "побачиш, як утішить ся". Кождий, прошу пані, так говорив, всі, що до одного... А як пані гнівають ся, то даруйте, дуже перепрашаю. Вже ніколи не буду... Ніколи... дало слово.... вже того не зроблю.

— Не будеш: не зробиш! Сподію ся, що не зробиш!

— Слово чести, що не зроблю... Ніколи, поки мого життя... Хіба пані попросять...

— Хіба я тебе попрошу! Ні, хлопчино, ти хіба утік з дому божевільних. Та щоб ти сто літ жив, то ще не попрошу тебе, щоб ти мене поцілував, або ти, або хто другий такий, як ти головусий...

— Га, трудно... але дуже мене дивує... ливус й смутить... І ані руш не можу порозуміти, за що пані так гнівають ся. Всі говорили "урадується" і я так думав, що пані урадують ся... Чи...

Ту задержав ся і звільна повів оком довкруги, мов би шукав зливатого погляду. Стрінув вліплени в себе очі дядька, спитав його:

— А ви, добродію? Чи ви думали, що ваша жінка урадується, коли її поцілую?

— Я? Мені? Ні... не думаю... щоб мені се здавалося ся.

Томко знов повів очима, задержав погляд на мені і говорить:

— Томку, чи і тобі не здавалось, що тітка Сальця отворить рамена і скаже: "Сід Соср, май сестріч!"

— О, Боже! — закликала тітка Сальця, зривається з місця, біжить до Томка. — Ах... ти не добрий хлопче... то ти так звів рідну тітку..

І хоче його поцілувати, а Томко все утікає й говорить:

— Ні, ні, ні! Хіба мене пані попросять!

Не зволікаючи довше, попросила його, щоб дав ся їй поцілувати, вицілувала, виголубила раз, другий, десятій і донерва тоді віддала його чоловікові, щоб вдоволився речітками. А коли всі трохи успокоїлася, говорить тітка Сальця:

— А то несподіванка! Ожидалисъмо Томка, але не надіялися, щоб і ти приїхав... Сестра навіть не згадувала о тобі в листі.

— Тому, — говорить Томко, — що з початку мали намір лиши Томка виправити до тітки, але я дуже просив, та й в послідній хвили мама позволяла й мені поїхати! Тоді, вже на пароході, прийшло нам до голови урядити таку несподіванку, що Томко покажеться тут і не скаже нічого про мені, а я захуд кілька годин, приїду пізніше і буду удавати чужого. Але нам не удасться ся жарт, тіточко. Не дуже люблять тут чужих....

— Таких, як ви, збиточників — докінчила тітка, — варта-б вас накрутити за вуха. До сеї пори не можу ще прийти до себе, так з'іритувала ся на тебе. Але менше з тим, менше... десять разів вже можете жартувати, щоб липи були ви біля мене. Но, нема що говорити, удався жарт! Ой, збиточники, збиточники! Приходить собі і цілує мене без церемонії, так неначе-б ів хліб з маслом!

Сіли ми до стола в широкім переході, що лучив кухню з домом. Стіл заставлений був так многими стравами, що сім раз тільки осіб могло наїстися. А всі страви були горячі. Не було ані одного з тих мясників зимніх, що то лежали на полиці в вогкій коморі ціліс'ку ніч, щоб на другий день смаком пригадати страву зі старого людоїда.

Дядько Сіляс відмовив перед ідженем довгу молитву, взиваючи перед повними мисками Божого благословлення і се добре, що Бог мав що благословити.

По обіді вели ми розмову, серед котрої живу участь брав я і Томко. Наставляли міжпильно уха, чи часом не згадас що о збіглім мурині, але надія нас завела, а ми боялися говорити про тім предметі. Вкінці вече-ром, при вечері, говорить одна дитина:

— Тату, чи Томко, Сід і я підемо на представленс:

— Ні — відказус дядько — думаю, що його не буде, а хоч би воно було, то я не позволив би. Той збіглій мурин, що його недавно тому привели до нас, говорив, що ті представленя бувають дуже сором-ні. Тому наш сусід, Бустон, рішив збутигувати ціле місто й околицю про-ти тих безличних деморалізаторів. Думаю, що се вже стало ся.

— Ага! — думаю — зловили ся, але я тому не винен.

Томко і я малисьмо спати в одній кімнаті і в однім ліжку; непаче змучені, сказали ми "добранич" і пішли положити ся сейчас по вече-рі. Але лиш увійшли дверми, то сейчас вийшли вікном з кімнати, спустили ся по громоздовід і побігли до міста, бо голову дав би я за то, що "короля" і "князя" ніхто не остереже і що я се повинен зробити як найскорше, коли хочу увільнити їх від великої небезпеки.

В дорозі оповів мені Томко, яким чином мене замордували, як не-бавом опісля зник десь мій батько і вже більше не показав ся, якого страху завдала всім утеча Іма. А я розказав Томкови, як то "король" і "князь" давали представленя, як то ми їхали поромом, але всього го-ді було розказати, бо як зачали ми зближати ся до міста, то почули якийсь дивний шум: крик, витс, свист, одні трублять на рогах, другі бубнят на зелізних пательнях, інші скреточуть цвяхом по бляшаних начинях, а ще інші трублять з цілої сили в пусті тикви.

Усунули ся ми трохи на бік, щоб перепустити мимо ту цілу тов-пу, серед котрої побачив я "короля" і "князя". Властиво я домислив ся, що се вони, бо алі з лиця, алі з постави були неподібні до людей. Бигляли мо вдва ходячі військові пірясті капелюхи, але більш.. від правдивих і так найжені були пірсм, що наліпило ся до їх шкіри, смолою вимашеної. Таке милосердє огорнуло мною, що певно ніколи в жи-ту не буду чути до них жалю за то, що нераз зазнав я від них кривди. Страшний се був вид!... Як то люди потрафлять нераз бути нелюдськи-ми для своїх близжніх!

Переконали ся ми, що прийшли за пізно і що вже їм нічого не поможемо і питаемо ся одного прохожого що се дістє ся. Оповідає нам:

— Пішли всі на представленс, упереджені, що там побачать якесь

пеморальне видовинце; але всі заховували ся спокійно, поки бідний старий актор не зачав вивертати ся на сцені і показувати всілякі комедії. Коли вже всім того добра було за богато, хтось дав знак, а товпа кинула ся на пешасних акторів і по купелі в смолі обкачала їх в пірю.

Вернули ми тоді, не скористали нічого, але мені було дуже ніяко-
ю, а так щось мені тяжіло на серцю, немов би я поповнив тяжкий гріх,
хоч прещінь в пічім не завинив. Але то так: чи зробили зло, чи добре,
то совість все тобі робити-ме упреки, як би вона на то лиши була, щоб
чоловіка гризти, а не розважати, пізнати... Признаю, що коли-б у
мене була собака, так позбавлена застосування, як совість, то строй
би її. Бо самі скажіть: забирає в чоловікови більше місця, чим всі вну-
тренності разом і своєму господареви все робить на злість. Томко Сокр
думас так само.

РОЗДІЛ XII.

Будка при рові на попіл. — Стид й ганьба. — До роботи. —

У власти чарів.

Перестасмо говорити а зачинаємо надумувати ся. Небавом говорить Томко:

— Знаєш, Гук, ми тумани, що нам перше на гадку не прийшло.
Заложу ся, що знаю, де є їм!

— Неможливо! Де?

— В тій будді, коло рова на попіл. Чи не замітив ти в часі обіду,
як мурин пішов з повною мискою в напрямі будки?

— Так!

— Як тобі здасться ся, для кого була се їда?

— Або я знаю! Певно для собаки.

— Ага, для собаки! А я говорю тобі, що не для собаки.

— Чому?

— Boeh на мисці лежав кусень кавуна.

— Був, був! Я сам бачив. Правда, мені не прийшло до голови, що
собаки не їдять кавуна. Якто, нераз чоловік дивить ся, а не бачить...

— I ти того не бачив, що мурин при вході до будки, отворив колодку, а як вийшов, то знов замкнув двері на колодку. А як ми вставали від стола, то віддав дядькови до власних рук якийсь ключ... я певний, що се був ключ від колодки. Кавун, — се доказ, що там є чоловин.

вік; колодка, що сей чоловік с арештантом, а неімовірно, щоб було двох арештантів на так малій інляптації, де всі так добрі і сердечні. Арештантом є не хто іншпій, лищ Ім. Знаменито! Дуже тішу ся, що ми так дотепно вислідили, за ніщо в съйті не бажав би я довідати ся правди іншою дорогою. Тепер ломи собі голову і видумай, як викрасти Іма, а я видумаю також. Порівнаємо наші проскти і виберемо той, що покажеться ліпшим.

Яка голова у того хлоща! Коли-б я мав таку, то не хтів би бути адвокатом, ані капітаном великого корабля, ані цирковим клювном, ані нічим. Зачинаю укладати плян, але лиши тому, щоб не тратити часу, бо я знат доброе, хто видумає щось ліпшого.

Небавом питав Томко:

— Масш плян?

— Так.

— Давай сюди...

— Мій плян такий: Нам легко переконати ся, хто сидить в тій будиці, чи Ім, чи хто інший. Мій човен і пором укриті добре, мати-му їх в кождій хвили під рукою. Ожидати- memo першої ночі темної, як дядько положиться спати, викрадемо йому з кишенні ключ: а тоді вночі, до ріки! Сідаємо на човен, човном па пором, розуміється з Імом і попливнемо з водою; будем укривати ся в день, а вночі будем так собі поступати, як перше з Імом. Щож, лихий мій плян? Може не удасться ся?

— Удасться ся, чому ні? Ціле лихо в тім, що плян твій дуже простий, легкий. Що то за плян, що його можна виконати без клоноту. Ані перешкод, ані посьвячення. Удасться ся, — але се не здінус нікого, бо се виглядати-ме так просто, як кіт ловить миші, або як хто красило острою ножаковою. Добрий плян, ані слова, але я маю в голові щось іншого.

На се не одвітив я нічого; я певний, що його плян буде гарнійший.

І так було.

Як розказав мені свій плян, пізнав я щід разу, що він варта за моїх пятнадцять, бо він дуже трудний і незвичайний. Ім буде свободний тай таким був би, коли-б ми держалися моого пляну, але притім можемо побіду скропити кровю. Не маю потреби розказувати про той плян в подробицях, бо знаю, що коли зачнemo його впроваджувати в жите, то зайдуть у нім чималі зміни, що зроблять його іншим і впровадять

тілько замотанини, кілько лини удасть ся. Но — і я не помилився, я всі небавом переконалися.

Тимчасом я лиши того був цевний, що Томко справді хоче брати участь в увійшенню Іма. Ніяк годі було мені се зрозуміти. Як то? Хлопчина з порядної родини, вихований по-панськи, з добрим іменем, доброю головою, не темняк, як багато інших, але учений з книжок, не плюгаєць і ледачий, але благородний й добрий... Й такий хлопець відкидає від себе амбіцію, стисає й честь і прикладає руки до такої справи, що може його ім'я окрити соромом. Хотів я йому се сказати, коли Томко, відгадуючи мої гадки, виндерив мене:

— Може тобі здасться ся, що я не знаю, що роблю? Говори сейчас, знаєш, чи їй, що я все съвідомий того, що роблю?

— Знаю.

— Чи не сказав я, що викраду Іма разом з тобою?

— Сказав.

— А бачиш! Сказав.

І на тім кінець, бо як Томко раз скаже, що зробить щось, то доконає певно.

Коли ми вернулися, в цілім домі було тихенько й темно; побігли ми до будки, біля долинки на попіл, щоб добре оглянути місце. Ідемо крізь подвіре, неспокійні трохи, як обійтутися з нами собаки, але вони, пізнонаочі нас, брехали лише здалека, щоб показати свою обережність. Оглядаємо будку точно і бачимо: від півночі в стіні є невеличке віконце чотирогранне, досить високо положене і забите поперек грубою дощиною, прибитими чималими цвяхами до футрин.

Я сказав:

— Знаменито! Крізь віконце виїде Ім, треба лише відорвати дошку.

А Томко:

— І з'їсти хліба з маслом, попити молоком тепленьким, піти з плянькою на прохід і т. д. Моя гадка є, щоб найти спосіб трудніший для освобождення з тюрми.

— Но, то може вирізати діру в дощі, як то я зробив, нім "мене забили"....

— То вже лішче. Але я хочу ще щось більшого... щоб се не було так швидко і так легко... Впрочім ту злишний поспіх, розглянути ся, надумати ся...

Між будою а огорожою, під задною стіною, була якась шіпчина з

дощок, невисока, майже так довга, як буда, але вузка і були в ній низенькі дверцята, замкнені на колодку з ланцюхом. Томко пішов до долинки з попілом, біля котрого стояв котел до прання. Швидко найшов довгий прут, що служить до підношуваия покришки кітла, розломав ним одну обручку з ланцюха і ми увійшли до шіпчини. При съвітлі съвічки пересъвідчили ся ми, що шіпчина притикає до буди, але не мас з нею жадного получения і була вона впрочім без підлоги й пуста.

На землі лежало кілька вищерблених рискалів, нездалі граблі і кілька безхосенних причандалів. По тих оглядинах ми вийшли, а ланцюх заложили так, як він був інерше.

Томко безмірно урадуваний говорив до мене:

— Но, тепер всюо в порядку! Зробимо підкоп і крізь него вилізе Ім. На се вистарчить тиждень.

На другий день раненько побігли ми до муринських хатин, щоб подроочити ся з собаками і запізнати ся з мурином, що з мискою, повною мяса, ярин й хліба, йшов до буди.

Твар його була дуже добродушна, зуби вищирені, а кучеряве волосе мав позавязуване нитками й шнурочками. Се мало його охоронити від чарів. Сейчас оповів нам, що його переслідують чарівниці, що в ночи лякають його страхі, якісь голоси і страшні верески.

— Для кого їда? — питав Томко. — Ідеш годувати собаки?

Серед усьміху твар мурина так видовжила ся, як грудка густої грязюки під гнетом долоні.

— Так, паничу, собаку, але не таку, як звичайні. Може бажаєте його побачити?

— Дуже радо! — сказав Томко.

— Як то? В більшій день чайже годі там йти. Ти мав інший плян, — шепчу до уха Томкови.

— Тенер такий мій плян.

Щож було робити? Нерадо уступив я Йому. Приходимо до середи-ни, було темно, але йм побачив нас і кликнув:

— Що? Гук і панич Томко? Я знав, що так буде!

Здивований мурин витріщив очі і каже:

— Що? То він вас знає?

Думав я вже собі, що всюо пропаде. Але Томко поглянув на мурина байдужно й питав здивованій:

— Хто? Відки прийшло тобі до голови, що він нас знає?

— Відки прийшло? Таж він крикнув, що знає паничів?

Тоді Томко ще більше здивований каже сам до себе:

— А то цікаве! Хто крикнув і коли?

— Опісля звернув ся до мене і спітав зимнокровно:

— А ти чув що?

Розумість ся, що на таке питання могла бути лиш одна відповідь:

— Ні, я не чув нічого.

Звертається ся Томко до Іма, дивить ся на нього, немов би бачив його перший раз і питас:

— А може ти відзвив ся?

— Ні, паничу — відказує Ім — то не я. Я не видав з себе голосу.

— Не говорив аїї одного слова?

— Ні слова.

— Чи ти бачив коли нас перед тим?

— Ні, паничу.

Тоді Томко звертається до мурини, що був тим всім дуже переляканій, закликав строгим голосом:

— Виясни мені, що тобі стрілило до голови? Чому сказав ти, що мурин, який нас ніколи не бачив, називає нас по імені?

— Ех, прошу нащіча — говорив мурин з десперацією — то певно знов чарі... Волів би я вже вмерти! І то так все! Докучають мені, аж жите вже обридло! Не говоріть про се нікому, бо пані на мене кричатимуть... Пані не вірить... говорить, що нема чарів. А я дуже хотів би, щоб пані тепер ту була... цікаво, що говорила би? Говорю нераз і говорю, а всі до мене: неправда!

Томко обіцяв Йому, що нічого не скаже і дав Йому дрібний гріш, щоб мав купити собі шноток до завязування волося. Опісля подивився на Іма і сказав остро:

— Цікаво, чи дядько Сіляс повісить того мурину? Бо, коли-б я зловив такого невдячного, що утікає від своїх хлібодавців, то повис би він на перший гиляць. Коли мурин підійшов до дверей, щоб поглянути па гріш і стрібувати зубами, чи добрий, шепнув Томко до Іма:

— Удавай, що нас не знаєш. А як вночі почусь, що хтось копає, то сиди тихо, бо се ми. Підкопасмо і будеш свободний.

По тих словах ми вийшли з буди.

РОЗДІЛ XIII.

Журби Томка. — Томко заходить в голову. — Коли можна красти. — Глубокий підкоп.

Серед ліска говорили ми собі одного раня. Томко був тої гадки, що нам конче треба трохи съвітла, бо серед темряви копати неможливо. Я радив дістати ліхтарню, але він на се не згодив ся і говорив, що ліхтарня дає за богато съвітла, що нас може зрадити. Мусіли ми отже пошукати порохна, що видає в темнім місци живий блеск.

Набрали ми порохна, сховали в траві під огорожею а самі сіли трохи поговорити.

— Е! що се за робота! — каже Томко захурений. — Всьо йде так, як по маслі. Аж стид! Нема ані трудности, ані перешкоди. Тюремний дозорця? Його нема, отже кого будемо присипляти напітком? А він чайже повинен бути в кождій порядній тюрмі. Нема навіть собаки, щоб її строїти! А кайдани десять стіп довгі... одним кінцем заходять на ногу невільника, а другий кінець прикріплений до ніжки від ліжка... щож з того, коли легко піднести се ліжко і ланцюх сейчас зісунеть ся з ноги! А дядько Сіляс! Кождому вірить, кождому дає ключ, не пильнує зовсім того кучерявого мурина. Ім може вилізти крізь вікно, але якже-ж буде утікати з довгим ланцюхом? Журба! Бо той ланцух — то одна трудність; всі прочі сам мушу видумати! Га! Щож робити, треба брати то, що є, коли нема того, що повинно бути! В тім лиши одна потіха, що мусимо самі робити собі перешкоди і се робить нам більшу честь. Бо скажи: Відкідаємо ліхтарню, знаючи, що її съвітло може нас зрадити. Коли-б ми однак не памятали про ту конечну обережність всіх заговорників, то могли-б працювати при съвітлі смолескіна — так ту безпечно! Ага.. гаразд, що мені прийшло до голови... Мусимо дістати щось такого, з чого-б можна було зробити пилку...

— А пощо нам пилки?

— Як то на що? Треба чайже відпилувати ногу від ліжка, що на шо ланцух заложений...

— Та на що? Ти сам чайже говорив, що вистане піднести ліжко, а ланцух сам опаде....

— Ах, Гуку, з тобою страшна журба! Які ти маєш дитинні думки! Ти хіба ніколи в житю не читав народної книжки, ані Бенвенуто Челліні, ані Казанова, ані Записки барона Трейка, ані загально жадної

поучаючої книжки. Хтож вигадав освободжувати невільника так звичайним способом? Ті способи добрі для старих дівчат, але не для нас. Ні, ніколи! Авторітети в тій справі, поважні авторітети говорять так: перенісувати піжку від ліжка, трачовине з'єсти, щоб не лишилося ні крихіткі, місце, де нога була переплювана, замазати болотом або товщем, а тоді найвиправішо око не догляне... У відповіднім часі витягнено відпліювану піжку, ланцух віднайде, но... і по всім. Тоді спускаєшся по драбині з мотузка в рів, зломиш ногу, бо тої драбини повинно не діставати що найменше дев'ятнадцять ліктів — а там ждуть вірні служги з кіньми, підносять тебе зім'їлого, кидають на коня і з вітром в пегони мчишся до Іллігведоції, Наварри або де-інде. То називається: утікати з тюрми! Хотів би я, щоб довкола будки був рів. Як часу нам стане, то його виконаємо.

— На що рів — говорю як виконаємо підземний підкоп?

Але Томко навіть не слухав, забув про мене і цілій сьвіт. Підпер бороду рукою, думав над чимсь довго, вкінци зітхнув, потряс головою і сказав:

— Ні, не можна. Нема наглої потреби. Не можна.

— Чого не можна? — питала.

— Відпліювати Їмові ногу...

— Христе Боже! — крикнув я — та певно, що не можна. А то по що мав би ти йому відпліювати ногу?

— Бачиш.. так робили найбільші поваги! Не могли позбутися кайдалів, тож відрізували собі руку, щоб утіти. А як хто собі відтінав ногу, то се було ще красніше. Але тепер треба дати тому спокій. Нема так великої копечності, а в додатку Їм с мурином, то не повірив би, чому тепер таїй звичай в Європі... треба дати спокій! Але ще одні! Драбину шнуркову можна легко мати: підремо наші сорочки на шнурки, зробимо драбину... се дуже. Драбину пішлемо Їмові в бохонці хліба... так все робить ся. Можна-б ужити до того пирога... такого великого, пухкого...

— Що ти говориш, Томку! Їм не потребувати-ме драбини.

— Повинен її потребувати. Кождий утікає по драбині і він її мусить мати.

— Та щож він робити-ме з нею?

— Що робити-ме? Сховас її в ліжку! Коли драбини не потребувати-ме, то лишень на доказ, що утеча була обдумана. Чому не маємо ве-

сти цілої справи поважно, але як-будь? Щоб хіба стиду наїсти ся, чи що?

— Га — говорю — як такий с закон, то най має собі й драбину, в такім разі мусиш позолити, що з твого ліжка "позичу" однорядно.

Позволив. А до того виав ще на нову гадку:

— А "позич" також сорочку...

— На що?

— Треба, щоби Їм на нїй написав свої спомини...

— Спомини? Також Їм не уміє писати...

— То може начеркнути на сорочці якісь знаки! Зробимо йому перо з держака від лижочки, або з кусника старого обруча.

— Але, Томку, чи не ліпше вирвати перо з гусячого крила?

— Алех ти собі дурна голова! Чи ж невільники можуть мати під рукою гуси? Вони мусять собі робити пера з матеріалу дуже твердого: з ліхтаря, цвяхи, одним словом з того, що їм навинеться під руку! Цілими тижнями, ба! цілими місяцями трудяться над зробленем такого пера, щоб заострити його об мур, бо в інший спосіб годі його острити. Навіть, коли-б найдшлося перо гусяче, то його порядний невільник не ужне. Се не личить.

Добре, добре. А з чого зробимо для нього чернило?

— Дехто приладнуде його з сліз і ржі, але се роблять лиши жінки і які-такі невільники і поважніші уживають власної крові. І Їм мусить так зробити, а як потребувати-ме передати людям вістку, щоб вони знали, де він находититься, то ту вістку мусить виписати вилками на циновій тарілці і викине його крізь вікно. Так робив невільник, званий зелізною маскою і се був порядний невільник.

— Їм не має цинової тарілки. Носять йому їсти в мисці.

— Се нічого не значить. Постараємося о таку тарілку.

— А як ніхто не прочитає того, що він напише?

— А тобі що до того, Гук, — перечитає чи ні? Його обовязком написати, що треба й викинути крізь вікно. Ти не є обовязаний уміти прочитати того, ані ти, ані другий, ані третій. Най собі! нехай навіть на цілім фільварку ніхто не уміє читати... Майже все так лучається ся, що се, що невільник напише на тарілці — лишасться ся непрочитане.

Дальшу розмову перервав нам відгомін трубки, що кликала на сніданє. Побігли чиммерцій домів.

Того самого дня поглянув я до шафи з білем і "позичив" велике

рядно і білу сорочку. Найшов також старий мішок, сховав біле, опісля пішли ми до ліска, принесли порохна і вложили в той мішок. Коли я сказав Томкові о "визнанні" біля, він назвав се не позичкою, але крадіжею і додав притім, що спасителі невільника мусять буди байдужні на спосіб, в який добудуть конечні річи, тай ніхто їм того не візьме за зло. І невільник і його спасителі мають цілковите право красти то всео, що може улекшити утечу. Коли-б хто не був невільником, а то що іншого. Такий чоловік був би нечесним злодіякою.

Рішили ми отже красти всео, що нам попаде під руки. А однак кілька днів опісля наробив Томко крику за то, що я украв з муриної грядки кавуна... Каазв мені дати муринаам одного цента, а не загалувати, за що даю.

— Ти мене зле зрозумів — говорив — масмо право красти лиш то, що нам конче потрібне.

— А мені якраз кавун був конечний, — відказую.

— Ні, тобі не був конечний до утечі. Ти не є невільником.

— Ага! То в тім ріжниця?

— Певно, що в тім. Коли Їмовін треба ножа, щоби ним забити дозорцю, а ти украдеш і тайно йому зможеш переслати, то се крадіж незла; а як возьмеш чужий ніж для себе — то се крадіж. Розумієш?

— Най буде й так! — відповідаю.

По тій розмові сиділи ми кілька годин спокійно, очікаючи, аж кождий піде до своєї роботи і нікого не буде на подвір'ю. Тоді Томко заніс мішок до шіпчини, що притикала до будки, де сидів Їм, а я стояв на сторожі. Небавом вернув з порожнimi руками опісля сіли ми на купі дощок, щоб свободіно порозмовляти. Я мовчав, бо в таких случаях звичайно зачинає Томко.

— Вже маємо всео — говорить — крім знарядів.

— Знарядів?

— Так.

— До чого?

— До копання. Не будеш чайже копати рова пальцями.

— А ті поломані рискалі. Чиж ними годі буде викопати перехід для Їма.

Але Томко поглянув на мене так милосерно, що я мало не розплакався над самим собою.

— Гуку! Пропшу тебе, чи ти бачив коли, щоби невільник мав ри-

скалі, всякі новійші винайдені знаряди, якими зміг би викопати собі підземний перехід? Питаю тебе, відкажи, коли загально можеш щось мудрого відказати, чи утеча, довершена в той спосіб, мала би хоч трохи геройства? В такім разі найлучше розбити колодку... То ще легше, простиш...

— В такім разі чого нам треба?

— Кілька ножиків складаних або й сцизориків з більшим вістрям.

— Щоб ними викопати підземний вихід з тої буди?

— Так.

— А най тебе лихий... Та се божевільність!

— Не знаю, чи се божевільність, але знаю, що так належить робити! Не чув я ніколи, щоб хто з тюрми утікав в інший спосіб, хоч прочитав много книжок, що навчають, як треба в подібнім случаю собі поступити. Перехід треба викопати складаним ножиком і то не в легкій землі, ані в піску, але в скалі. Того роду праця триває нераз цілі місяці, літа, а часом навіть і до кінця життя. От: взьми приміром певільника, що сидів в підземній твердині, в марсильській пристані. Як тобі здасться ся, кілько мусів він собі копати підземний хідник?

— Не знаю.

— Згадай.

— Не згадаю: місяць, півтора...

— Трийцять сім літ! І викопав підземний хідник аж до самих Хін! Його треба наслідувати! Щода, що та твердиня не стоїть на скалі.

— Їм не знає нікого в Хінах?

— А щож то має до річі? Тай тамтой не знав нічого. Але ти все відбігаєш від головної річі....

— Добре вже, добре... Всьо мені одно, де їм вийде, щоби лиш вийшов. Йому так само о нічого більше не ходить. Але бачиш, одно треба мати на увазі: їм є за старий, щоб копав ножиком вихід. Так довго не проживе.

— Не бій ся, проживе. Впрочім не потребувати-ме трийцять сім літ на викопане виходу в мягкій землі.

— Як довго потриває така робота?

— Не може тревати так довго, як треба, бо се за велике ризико. До нового Орлеану є досить близько, дядько Сіляс одержить вісти. Тому копане, що повинно тревати кілька літ, мусить ся приспішити. А по утечі їма вмовимо в себе, що робота тривала трийцять літ.

— Тепер говориш мудро — відповідаю. — Вихід виконаємо дуже легко, без клопоту, а як на тім нам залежить, то можу сказати, що копане тревало сто п'ятьдесят літ. Мені всю одно, щоб лиш на своїм поставити: по, а тепер треба десь "позичити" кілька ножиків.

— "Позич" три — каже Томко — з одного зробимо пилку.

— Томку — говорю — як не будеш того уважати за безбожність й легковаженіс святих звичаїв, то скажу тобі, що там під огорожою між сьмітсм, бачив я заржавілу пилку.

А він поглянув на мене з видимою неохотою і сказав:

— Ти ніколи в житю нічого не научиш ся. Біжи по ножі! Пам'тай, що треба нам три.

Розуміється ся, що я побіг.

РОЗДІЛ XIV.

Громозвід. — Томко має переконання. — Для слави і будучності. — Крадіж ложок. — Собаки. — Добра рада.

Вечером, коли всі заснули, злізли ми по громозводі, побігли до шічини, щоб забрати ся до роботи при съвітті порохна. Томко казав копати зараз просто ліжка Іма, щоб отвір можна було прикрити рядниною, що спадала аж до землі. Копали ми ножиками аж до півночи, змучилися страшно, падусили піхурі на долонях, мимо того, що робота дуже вільно поступала. Вкінці кажу до Томка:

— Але-ж ми того не виконаємо й за трийцять вісім літ!

Томко не сказав нічого, але зітхнув, перестав копати і довго потонув в задумі. Вкінці промовив:

— Се, що ми робимо, Гуку, не здало ся ні на що. Коли-б ми були в тюрмі, то не потребували-б спішити ся, бо пе брак'о би нам часу. Впрочім копали би ми кілька хвиль денно під час зміни варти, тож не мали би на руках міхурів. Тоді роботу можна докінчити після всяких правил. А ми задля браку часу мусимо копати і не тратити часу.

— Але що робити, коли нам випадають ножі з поранених рук?

— Дарма! Я бачу лищ оден хоч неморальний спосіб: даймо спій ножикам, а копаймо... оттак таки рискалями.

— Золоті слова! Томку, ти масш що день мудрійшу голову. Рискаля! Певно, що так; а чи се морально, чи ні, то менше з тим... Я при найменше не дбаю зовсім о таку моральність, що від неї ростуть мені

на руках міхурі. Чого ж я бажаю? Освободити муриня! Як отже найдогнаніше для мене довершити того діла рискаlem, то беру ся до цього, а твої ті книжкові приміри обходять мене тільки, що тогорічний сніг.

— Гаразд! — говорить Томко. — Пристаю на рискаль, бо... інакше годі і, коли-б обставини були інші, то не згодив би ся я на ту уступку і не позував на нарушение правил, бо добро с добром, а зло злом, а чоловікові не вільно робити зло, коли мас трохи олію в голові і знає, що ми звемо добром. Дай мені ножик.

Я додумався вікінци, о що ходить, подав йому рискаль, що найшов його серед старого грата. А він взяв його і мовчки почав копати. Такий то був Томко. Нічого дивного: мав свої переконання.

Я знову найшов лопату і оба зачалисьмо копати. Оден копав, а другий відкидав землю на переміну. По якім часі мусіли ми запахати роботу, бо руки дуже боліли; рів був вже досить глибокий. Томко вийшов перший, а я зараз за ним.

На другий день Томко украв ложечку і мосяжний ліхтар, щоб з того зробити перо для Іма, украв також шість лосвих съвічок, а я три цинкові тарілки. Коли Томко сказав, що се за мало, я порадив викинені через Іма тарілки збирати в траві між вікном а огорожі і давати їх знову Імові. Томко успокоївся і сказав:

— Тепер треба подумати про спосіб, як дати то всьо Імові.

— Викопаною дірою.

Подивився на мене згірдливо, назвав помисл ідіотичним і задумався. По хвилі каже, що є два чи три способи, але нема зовсім наглої потреби вибирати між ними. Тепер треба думати о роботі.

Тої ночі пішли ми під віконце тюрми і почали голосний хроніт Іма; спав так твердо, що ніщо не було в силі його збудити. Робили ми рискалями так охочо, що за кілька годин робота була скінчена. Попіздили ми крізь діру і вилізли на середину будки зараз біля ліжка Імового. Томко запалив съвічку, а я став наспіч і пересвідчився, що він не виглядав зовсім на винищеного тюром арештантам.

Коли Ім пробудився, то так урадувався, що мало не розплакався. Говорив до нас ніжними словами, просив пильника, щоб перетяти кайдани на ногах, бо бажав бути сейчас свободінним.

А Томко почав йому доказувати, що таке поступовання спротивляло би ся всяким правилам, сів біля Іма, розказав йому свої пляни, обдумані після найліпших примірів, додав вікінци, що в разі великої по-

требои — може то всю змінити. А що Ім годив ся на всю, тому зачали ми говорити ѿ часах давнійших і теперішніх. Ім сказав, що дядько Сіляс приходив до нього щодня, щоб відмовити з ним молитву, а тітка Сальця довідується ся, чи не голодний і чи йому чого не бракує.

— Обос — говорив — так є для мене добрі, що ліпших людей я не бачив.

Томко винітував о те і се, вкінці сказав:

— Тепер знаю, через них перешлю тобі, що треба.

— Не роби того — відказую — до чого-ж се подібне?

А він зовсім не звертав на мене уваги; се робив він все тоді, як мав який новий плян в голові.

Зачав отже вичисляти Імови всю, що йому мали ми переслати. Пиріг, в якім буде шнурова драбина і інші малі предмети, віддасть йому Нат, мурин, що припосить їду. Мусить отже Ім бути обережний, щоб іри муринови не розломати інтрога, або кончик випорожнити. Предмет меншої ваги іриєсе дядько Сіляс в кишенні свого плаща, відки Ім мусить зручно їх витягнути. Деяно удасться ся нам може причіпіти до тасьм, якими тітка привязує па ілечах свою запаску, або може удасться нам всунути до кишенні. Томко вичислив ті предмети, пойснив, до чого служать, згадав також про дневник, що має бути написаний кровю на сорочці. Ім не богато розумів, що ходить, але знаючи, що білі люди є второпійші від нього, обіцяв зробити всю після приказу. Ім мав у себе кілька тростинових дудок й тютюну, тож всі три накурпливсьмо ся доволі, а опісля пішли спати.

Томко був в знаменитім гуморі. Говорив, що ніколи в життю ліпше не бавив ся, що лише така розривка є гідна второпіного чоловіка і що, коли-б було можливе, то повинно ся продовжати ту хорошу роскіш на ціле життя, а наслідникам переказати обовязок: освободити Іма з неволі.

На другий день рано пішли ми до шопи, щоб сокирою порубати мосажний ліхтар на кілька кусників, що іх Томко враз з ложечкою склав до кишенні. Відсі пішли ми до муринської кухні; я говорив з Натом, щоб відвернути його увагу від Томка, що вложив кусник ліхтаря до хліба, що був приготований для Іма. Були ми цікаві, як нам удасться посилка.

Пішли ми з Натом до арештантів і пересувдчили ся, що всю пішло знаменито: Ім вкусив хліба і мало що не виломив всіх зубів. Ліпше не могло уdatи ся, призвав се Томко.

Їм не дав того піznати по собі, але opіsля був обережніший і nі-
coli не взяв хліба до уст, поки не випробував його ножем.

Коли stanули mi в будці Іма, нараз з під ліжка вибігає в подско-
ках одна собака, opіsля друга і так далі aж до однайця. Зробило
ся так тісно, що годі було де шпильці упасті. Mi забули заложити двер-
ри, що вели з подвір'я до шопи. Мурин Нат крикнув в rospuці: "чар-
и", сів на землю між псами і зойкав, мов на смертній постели. А Том-
ко отворив скоро двері на розтвір і кинув на подвіре kусень мяса з
Імового обіду. Собаки кинулися за мясом, мов бішені. Томко вийшов
за nими, а за кілька хвиль повернув, замикаючи одні і другі двері. A
тепер зачав гладити Ната по волосю і питати, чи йому знов що не при-
виділося... Нат хліпав очима і говорив третячим голосом:

— Ви скажете знов, що я дурний... Ale най паду тут трупом, як не
бачив я в тій будці зі сто... а може з міліон собак, чи самих чортів... Я
бачив їх... і чув... Їх було всюди повно... *

A Tomko:

— Знаєш, я тобі скажу, що мені здається. Ti страхи тому напа-
дають на тебе тут, що вони є голодні... A ty повинен для них спечи та-
кий пиріг, що то його умисно печуть для страхів.

— A деж я umію спечи пиріг для страхів? Не знаю, як се робить
ся... Не чув я nіколи про такий пиріг.

— Га! трудно! Як не знаєш, то я вже сам спечу.

— Ох, золотий паничу! Ви спечете? Цілувати-му сліди юашіх nіг!

— Будь спокійний, спечу. Зроблю се для тебе, бо ти був для нас
чесний і позволив побачити того муринна. Ale памятай! Треба бути
вельми обережним. Коли сюди прийдемо, то оберни ся до нас плечи-
ма; як нести меш миску з пирогом, то не заглядай до неї, борони Боже.
Не диви ся на Іма, коли він возьме миску до рук, бо може стати ся
нешастє. Особливо не дотикайся тих річей, що будуть приготовані
для страхів.

— Не дотикати? Я мав-би їх дотикати? Що ви говорите? За жа-
дні скарби!

РОЗДІЛ XV.

Послідна сорочка! — "Конець сьвіта". — Тітка Сальця хоче з нас шкі-
ру дерти. — Печемо пиріг.

Потребуючи всіляких предметів до виконання уложеного пляну, по-

Бігли ми на мале подвірс, де кидали старі черевики, катране подерте, побите шкло, кухонні бляшані начиня й інші річи. Тут нашли ми діраву мідницю, в котрій мали ми сіечи пиріг.

Томко нашов кілька нових, добре заострених цвяхів, підніс їх з радостю, говорячи, що вони згадуть ся Імові до того, щоб ними Ім винесав на стійї своє ім'я й історію свого страждання. Сейчас вложив Томко до бічної кишні фартуника тітки оден цвях, другий заложили ми дядькови за стяжку коло кашлюха, бо діти сказали нам, що родичі сейчас по спіданню підуть відвідати мурини. Перед спіданем вложив Тамко ложечку до чималої дядькової кишні; оскільки ми спокійно тітки.

Вкінці прийшла зігріта, червона, в лихім настрою і ледви дядько відмовив молитву перед ідженем, зачала "воснні кроки".

— Перевернула я цілу хату, заглянула в кождий куток і не можу попити, що стало ся з другою сорочкою.

Серце так сильно затовкло ся в мені, що аж упало між легкі, утробу й прочі внутренності. Я гриз якраз тверду шкіру з хліба і мав її вже туй-туй ликнуті, коли кашель заступив її дорогу і так попахав шкірку, що вилетіла з уст, мов з катапульти, перелетіла понад широкий стіл й ударила в око одну дитину. Дитина зверещала мов би її хто обляв окропом і зачала молоти ноженятами. Я здурнів, а Томко почervонів по самі вуха. Чверть хвили тревало замішане, в часі котрого, коли-б було можливо, то був би я вискочив з власної шкіри й утік, де мене понесуть очі. Коли трохи успокоїлися, сидимо з невинними мінами, а дядько Сіляс говорить:

— Я також не розумію, що з нею могло стати ся, се щікаве. Знаю дуже добре, що зняв її з себе, бо...

— Одну маєш на собі, а не дві. Знала я з гори, що се скажеш. Знаю, що ти зняв її, але її нема. Тобі, як бачу, годі настачити сорочок, а що ти з ними робиш — не вгадаю. Здається мені, що чоловік в твоїм віці повинен памятати о своїх річах.

— Без сумніву, Салюсю, я роблю, що можу: стараю ся памятати о своїх річах. Але бачиш — в тім случаю не я оден винен. Сама знаєш, що я тоді лиш бачу свої сорочки, коли їх бачу, а признаєш, що з себе не згубив я жадної.

— То зовсім не твоя заслуга, тай не маєш чим хвалити ся. Коли-б був міг, то згубив би. А впрочім не лиш сорочка пропала, пропала та-

кож ложочка. Було іх десять, а тепер с девять. Може собаки подерли сорочку, але чайже ложочки не взяли. Я того певна.

— А може що пропало?

— Нема шість сув'ичок. Але сув'ички могли з'їсти щурі; я певна на-віть певна, що се вони. А навіть дивую ся, що не з'їли дотепер цілого дому, разом з нами і що не порозносili окрушин по дірах, бо тих дір всюди повно... Все збираєш ся заткати іх, закітувати — а на проекті все кінчить ся. Коли-б не були дурні... себто щурі... то спали би у тво-їй кучмі, а ти того не побачив би.

— Правда, Сальцю, давно вже треба було позатикати ті діри. Но але я вже певно завтра се зроблю, побачиш.

— Чого-ж масш спішти ся? Можеш се зробити за рік, за два...

В тій хвилі вбігає муринка:

— Прошу пані! Нема одного простирадла!

— Якто! нема?

— Но, то нині сейчас огляну діри — говорить дядько.

— Пощо? На кого ж в такім разі зложимо згубу простирадла. Де-ж воно поділо ся, Лізо?

— Або я знаю, прошу пані... Ще вчера лежало в шафі, на полиці, а нині його нема...

— Конець сув'ята! Перший раз в житю бачу щось подібного... Сорочка, простирадло, ложочка, шість сув'ичок...

— Прошу пані — впадає молода покоївка, муринка — мосяжний ліхтар десь затратив ся.

— Забираї ся відсі, ти дурна козо, бо зідру з тебе шкіру!

Була гнівлива. Я зачав поглядати на двері, думаючи, що найліпше буде, як нишком утічу й драпнну в ліс, поки не розійдуться хмари. Тітка лютила ся і гнівала, не маючи з ким воювати, бо сиділи тактих всі. Мов миш під мітлою.

Нараз дядько Сіляс сягнув до кишені, намацав там ложочку, що його незвичайно здивувало. Тітка Сальця роздимала рот, піднесла руки вгору, а я волів був находити ся під той час в Єрусалимі, або ще й далі. Однак довго годі було мати таке бажане, бо тітка говорить з уданим спокоєм:

— Того я сподівалася. Деж могла-б бути ложочка? Розуміється ся, що в кишені. Може бути, що всьо проче там найдеться. Що робила ложочка в твоїй кишені?

— Справді не знаю, Сальцю, не знаю — оправдував ся дядько — та ж мене знаєш? Так: я сказав би тобі сейчас. Читав перед обідом Святе Письмо, хіба отже через неувагу вложив ложечку до кишень місто Біблії... Так, так мусіло бути... Во сама поглянь: Біблії в кишенні нема! Піду й пересъїдчу ся, коли Біблія лежить там, де я її читав, то се буде знак, що її я не вложив до кишенні, а як її не вложив до кишенні, то мусів вложить ложечку, бо коли ложочка є, а...

— А дай мені святий спокій — перервала нетерпеливо тітка — йди, шукай, переконайся; тай ви всі забирайте ся і не зближайте ся до мене, поки я гівна.

Виходимо з кімнати, дядько бере капелюх і... на землю із стукотом падає цвях. Дядько мовчки підніс його, положив на комині і пішов. Томко се бачив, а маючи в съвіжій памяті пригоду з ложечкою, говорить:

— До нічого посплати дядьком. Він до того не надасть ся. Але з тою ложечкою, то прислужив ся нам несъвідомо. Ходім зато позабивати діри.

А чимало було їх в коморі й пивниці, тому трудили ся ми добру годину. Словнили ми всю порядно й тревало, забили щільно чопами діри, а опісля позаливали смолою, як се робить ся на кораблях. Нараз чусмо на сходах чиєсь кроки: гасимо отже съвічку і очікуюмо. По хвили входить до пивниці — дядько! Съвічку держить в одній руці, а в другій чопи до затикання дір. Іде, схиляється, заглядає до одної діри, до другої, обійшов всі почерзі. З його очей видно, що о всім іншім думає, але не о щурах. Станув опісля на середині пивниці, думав і думав а лій зі съвічки капає і капає. Вкінці поліз сходами в гору поволі і зачав говорити мов крізь сон:

— Ані руш годі мені пригадати, коли то я се зробив! Тепер можу сказати Салюсі, що то не моя вина, що се не щурі... Но, та менше з тим... Чи скажу чи ні — все одно...

І мимрив щось під носом, поліз по сходах — а ми за ним. Страх, який був се добрий чоловік!

Томко журив ся дуже, як ми собі порадимо з ложечкою, але що "конечно" була потрібна, ломав отже собі голову. Коли найшов спосіб, сейчас сказав нам, що маю робити. Приходимо опісля до кімнати, стаємо над кошиком, де лежали ложечки й очікуюмо тітки. Коли прий-

шла, Томко числить ложочки, перекладаючи їх з одної сторони на другу, а я обережно всуваю одну в рукав. Тоді Томко говорить:

— Тіточко, перечислив я ложочки, є всіх девять.

— Забирай ся й не нудь мене. Сама я їх числила, а було десять.

— Тіточко, я числив два рази й випадало лиш девять.

Хоч була дуже нетерпелива, однак прийшла ще раз перечислити. Кождий зробив би то само.

— Правда! — закликала. — Лиш девять! Щож тο с? Ні, не може бути, раз ще перечислю.

— Тоді я зручно підкладаю десяту, що була в моїм рукаві, тітка числить ще раз і ніби байдужно говорить:

— Ми перше помилили ся. Десять було і десять с.

— Чи справді, тіточко? — питав Томко. Мені здається, що ні.

— Ти бачив чейже, що я числила.

— Бачив, та...

— Но то перечислю ще раз.

Тоді я знов нишком беру ложочку і при численю випадає лиш девять. Тітка аж затрясляється з гніву, але все числить раз, другий, третій й десятий, аж дійшло до того, що вже кошик числила місто ложочки і випадало всіляко: то девять, то десять. Хапнула отже кошик і кинула ним до землі так, що кіт, що спав на вікні, зірвався і утік. Опісля казала нам забирати ся і дати їй святий спокій.

— Як мені котрий перед обідом навинеться під руку, то шкіру зідру.

При відході вложили ми ложочку до кишені її фартуха — і так їм найшов її вкупі з цвяхами і сливками, що ними тітка навантажила кишеню.

Томко був певний, що нам удалося знаменито, бо тепер, коли-бажите тітки мало залежати від перечислення ложочек, то їх не буде числiti і не повірить навіть тоді, коли не ошибнеться в рахунку.

Тої самої ночі положили ми простирано на своїм місці, а витягнули друге з другої шафи. Опісля положили на своїм місці, а взяли перше. В той спосіб довели ми до того, що тітка не знала, кілько властиво має простиране. Сказала навіть, що для неї все одно, що не думає загризти ся на смерть для дурних кількох простиран, що волить умерти, чим обчислюти.

Завдяки* собакам, щурям й подвійному рахункови, мали ми сороч-

ку, простираво, ложечку й съвічки. Що до ліхтаря, то се був маловажний предмет і ми знали, що о нім небавом забудуть.

Але за то з пирогом було чимало клопоту: треба його було печи в лісі. Три мидниці муки вийшло на той пиріг: притім попарили ми собі руки й наликали ся диму.

Слідуючої ночі подерли ми у Іма простираво на вузкі паси і скрутили з них такий шнур, що можна-б на нім повісити ся.

Дарма! Драбина не могла влізти ся в пиріг: можна-б було нахнати її в сорок пирогів і ще лишило-б ся щось на росіл ї на печенью. І справді: треба було викинути частину драбини, а шкода, бо шнур був хороший. Остаточно спекли ми пиріг не в мидниці, бо в огни відлетіло дно, але у ванні. Так отже Ім мав все, що було потрібне для порядного арештanta. Коли був вже сам, розлушив пиріг, драбину склав у сінникu, на одній цинковій тарілці видранав трохи чертин й кривульок і викинув тарілку крізь вікно.

РОЗДІЛ XVI.

**Новий клопіт. — "Мертвa скала". — Приятель самотного. —
Приманчивий цвіт.**

Дуже богато роботи мали ми з пилкою і перами; сам Томко призначав, що напись буде зовсім проста: видранана на стіні. Але та напись була після Томка конечна.

Коли отже Ім і я іраціонвали над заостренем пер, що їх він зробив з кусників поломаного ліхтаря, а я з ложечки, Томко зачав укладати напись, що нею мав Ім з'образити свої терпіння. А що Ім не знову був, Томко зажурений рішив сам начеркнути букви вуглем, а проче мав виконати Ім. Думав я, що того вистане, аж Томко кличе:

— Забув я про найважнійше: напись не може бути написана на дошках, стіни тюремні мусять бути з каміння, а зойки тюремника можуть відбивати ся лиш о мертві, нечулі скали. Постарасмо ся о скалу.

— Вже знаю. Треба принести камінь, а при однім огни спечемо дві печені. Біля млина лежить млинський камінь. Мусимо його принести. Ім випишє на нім свої страждання, а ми острити-мемо на нім пера і пилку.

Хороша се була гадка, але камінь був таки тяженький і треба було його прикотити. Забрали ся ми без перешкоди, але нелегко було ко-

тити камінь по нерівній дорозі. Мимо наших зусиль, не були ми в сили запобігти тому, щоб від часу до часу не перевертався, що нам раз-враз грозило утратою ніг. Томко годився з думкою страченя однієї, але я волів мати обі.

Б половині дороги, коли піт лився з нас струєю, а руки й ноги відмовляли послуху, мусіли ми прикладати Іма, що виліз дірою і помог нам приткотити камінку.

Наш підземний перехід був досить великий, але все таки не та-кий, щоб крізь нього можна було пересунути камінь, мусів отже Ім ри-скалем його поширити. Опісля Томко начеркнув цвяхом букви, заста-вив Іма, щоб ті букви викував на камени, дав йому цвях, місто доло-та. Казав йому кувати, поки вистане съвічки, а опісля сковати камінь під сінником і положити ся на нім спати. Коли при нашій помочі Ім заложив ланцух на ногу від ліжка. Томко спітав:

— Чи ту є павуки, Ім?

— Ні, Богу дякувати, ні одного.

— То нічого! Постараємо ся о кілька.

— Паничу, а по що? На що мені павуків? Я бою ся.. Для мене павук а тарахкавець — то всьо одно.

Томко трохи подумав і говорить:

— Знаменито! А де-б ти його держав?

— Кого?

— Тарахкавця....

— Боже милосерний, а ви що говорите? Таж, колиб зі мною мав сидіти тарахкавець, то я головою вибив би діру і утік.

— Е! Ім, так тобі здається ся. З початку бояв би ся тарахкавця, а опісля він був біг ласкавий...

— Я мав би його освоювати?

— Навіть дуже легко. Кожде звір'я показує вдячність за пестощі і не робить кривди тому, хто ним піклується. В книжках пишуть широко про тім. Стрібуй: що-ж тобі се зашкодить? З початку буде трудно, а опісля побачиш: привяжеться до тебе, не відступить тебе на крок, спати-ме з тобою, а навіть позволить вложить свою голову у твої уста.

— Мій паничу, мій красненький, нехай панич того не говорити! Не можу навіть слухати... Що? Тарахкавець має мені позволити, щоб я його толову вложив собі в уста? Мені позволить? Щож то? ласку ме-

ні робить? Ого! почекає віц, нім я його попрошу о позволенс. Спати-ме зі мною? Не хочу! не хочу!

— Май розум, Ім! Кождий тюремник мусить мати якесь уласкавлене звіря, а як ніхто дотепер не стрібував освоїти тарахкавця, то для тебе буде більша слава. Побачиш, Ім, цілій сьвіт знати-ме про тебе.

— Ну, паничу, дякую за славу! Як тарахкавець ужалить, то від слави не загоїть ся. Ні, ій, не хочу.

— Ах, Ім, чи пробувати навіть не можеш? Я хочу, щоб ти лиш пробував. Не удасть ся, то ні...

— Певно, що не удасть ся, як мене ужалить тарахкавець. Ні, паничу, зроблю всю, що кажете, лиш щоб не була се така дурниця... А як мені принесете тарахкавця і скажете освоювати то утічу. Побачите, що утічу... Без писаня і драбини.

— Но, то вже добре, коли ти такий упертий, то вже ні... Не хочеш тарахкавця, то принесемо тобі кілька ящірок, а ти нанизаш їм на хвости гузиків, та нехай удають тарахкавців.

— Я і того паскудства не в силі знести, але коли без них годі, то нехай... Принесіть... Коли-б я був знав, що то тілько клопоту з тою тюрмою і тільки заходу....

— Розумієш ся, що є захід і клопіт, коли всю сьо йде, як треба. Чи ту є щурі?

— Ні, я не бачив ні одного

— Як ні, то я тобі принесу кілька.

— Та я не хочу й щурів. Нема з ними ні хвильки спокою, то гризуть щось, то драпають, то бігають... а коли чоловік засне, то кусають по ногах... бо і се буває. Ні, як вже конче треба, то принесіть ящірки... я щурів не хочу. Що мені з них?

— Дай спокій, Ім. Нема арештанті без щурів. Кождий має, тож і ти мусиш мати. Говорю тобі: нема ще приміру, щоб взязень не мав щура! Освоїш його, навчиш штук і побачиш: буде по тобі съміло лазити, як муха. Але треба, щоб ти їм пригравав на якім інструменті, бо щурі пропадають за музикою. Чи маєш на чім грати?

— Маю гребінь й кусень паперу, ще й гітару з пірваними струнами. Не знаю, чи така музика їм подобається ся?

— Ще й як! грай для них, як умієш, се вистане для них. Треба тобі знати, що всі звірятам люблять музику, особливо, коли вони в тюрмі, а музика повинна бути смутна, плаксива... А на гітарі з пірваними

струнами не всьпієш заграти щось веселого. Та їм дуже подобається ся, збіжується ся, обступляє тебе, навіть вискочати на голову, щоби лише слухати. Бачиш, так треба робити. Вечером, нім положишся спати і рано, дуже рано, сядь на ліжко з похиленою головою тай зачинай перебирати по струнах, грай їм: "Вже пукло послідне отниво"... се їх дуже розніжить, побачиш! Пограєш кілька хвиль і сейчас щурі, ящірки і павуки розніжаться, повізлять зі своїх дір і всі прилізуть до тебе. То буде доперва потіха.

— Для них може, але для мене ні. Коби я принайменше знав, на що се вам здалося ся? Але трудно, як треба, то треба... Нехай собі! Позлазить ся гаде до мене, то принайменше в хаті не буде докучати.

Томко надумував ся хвильку, чи часом чого не забув. Вкінці сказав:

— Ще забув я одну річ, як здається тобі, що міг би ти плекати ту яку ростину, що її райський цвітів...

— Що до того, то не знаю. Ту темно, я на цвітах не розумію ся, а много з тим труду...

— Стрібуй, що се шкодить? Се робили деякі вязні.

— Я гадаю, що можна ту посадити який бурак, може кропиву. Але клопоту буде чимало, а хісна жадного....

— Пошо, паничу? Таж тут є води жерельної досить.

— Але вязень не може уживати жерельної води, мусить підливати слезами. Кождий так робить.

— Коли від води далеко скорше росте... А з тими слезами, то ще не знаю як...

— То не твоя річ. Поливай слезами і конець....

— Побачите, що всю піде на дурно... Відки я сліз возьму коли я ніколи не плачу?

Се пересвідчило Томка. Подумав трохи й сказав, що як вже не иньшу ростину, то цибулю мусить плекати. Обіцяв також зайти до муринської кухні, взяти кілька цибуль і вкинути до посудини, що в ній приносили що днія каву для Іма. Ім скривився дуже, коли подумав собі, як виглядати-ме кава з цибулею й нарікав, що має дуже богато до роботи: плекати райський цвіт, грати щурарам, освоювати ящірки і павуки, острити перо, кувати написи, провадити дневник, одним словом, яко вязень, мав тільки праці й одвічальності, як ніколи перед тим. Нетерпеливий Томко зачав закидати йому невдячність.

— Якто — каже — лучасть ся тобі нагода, якої не має кождий вязень, прославити своє ім'я на цілій сьвіт, переказати се потомству, а ти сього не ціниш? Стидай ся, Ім! Я думав інакше о тобі.

Ім застидав ся, признав себе винуватим, обіцяв поправити ся, о після оба пішли ми спати.

РОЗДІЛ XVII.

Щурі. — Милі товариші. — Листи.

Коли ми встали раненько, побігли до найближшого села, до крамниці, щоб дістати ланку на щурі; небавом мали ми близько п'ятнадцять великанських щурів, що їх укрили ми у великій клітці під ліжко тітки Сальці. Але малій Пельпс найшов клітку, отворив дверцята, щоб пересувідчити ся, чи щурі вийдуть. І вийшли, що до одного. На хвилю входить тітка Сальця, а ми вертаємо з павуками.

Тітка стоїть на ліжку, верещить під небеса, а щурі роблять всю, щоб її трохи розрадувати: скачут по кімнаті, перекидають ся — чиста комедія! Перетріпала нас тітка прутом, тоді треба знов було ловити щурі, що були вже значно менші. Змарнувала ся наша праця з вини того малого горшкодрая.

А за те дістали ми павуків, мов на виставу. Наловили рівно жаб, хробів і подібних животин і бажали також забрати з собою гніздо шершенів, але се не удало ся. За те ящірок, малих домашніх вужів, гарно закрашених знайшло ся чимало. Всьо то впакували ми до мішка, занесли до своєї кімнати, а що тоді як раз вечеріло, тож пішли ми істи по так мозольній праці.

По вечері вертаємо — і щож скажете? — Ані одного вужа! Мішок був зле завязаний і всю порозлазило сл! Дуже ми не журили ся, знаючи, що далеко не полізуть, але найдуть ся десь дома. І справді! Кілька днів ніхто не міг скаржити ся, що їх бракус. Висіли біля сволоків, лежали на полицях, а дуже часто лучало ся: падали в тарілку, або на шию тоді, коли їх зовсім не було потрібно. Та хорошо було з ними, тим більше, що ніколи не робили лиха.

Але хто прийде до кінця з тіткою! До всіх вужів, навіть до тих із золотими обручками чула омерзінє. Не могла їх знести! Як лиш вуж на ню упаде, то щоби не знати яку роботу сповняла, сейчас дасть драла! Ніколи в житю не бачив я такої вередливої жінчини. А верещала!

Певно було її чути на другім кінці сьвіта. Жадного вужа не хотіла взяти навіть кліщами, а як бувало, намацала одного в ліжку, то підносіда такий вереск, наче-б цілий дім палив ся.

Навіть тоді, коли вже від тижня не було в хаті ні одного вужа, то ще не була спокійна. Сидить, бувало і думає о чимсь — вистане прити-ти й легенько залоскотати її пером по карку, то зірветь ся на рівні ноги, неначе-б хотіла вискочити з власних пончох. Цікава справді прояв. Томко говорив, що то вже такі всі жінчини, що їх вже так створив, не знати на що, сам Господь Бог.

Менше о кулаки, яких нам тітка не жалувала, але мали ми чимало клопотів із збиранем вужів. Назириали їх однак чимало, притім жаб, ящірок і всього іншого. Що за мілій куток була кімната Іма, коли всьо в ній порозлізalo ся. Ім не міг полюбити павуків, а що по всіх кутах було їх повно, тож бідний вязень не знав, де подіти ся. Щурі, вужі й млинський камінь так наповняли ліжко, що сам не мав де спати. Все щось рухало ся, бо гаде й щурі ніколи не спали в одній порі, але по черзі. Як спали вужі, то щурі скакали, а як вони позасипляли, то вужі зачинали гарцювати. Все отже одні створіння лежали біля него й під ним, а прочі роїли ся за ним. Коли утікав перед ними й притиснув ся в якім куті, то тут очідали на него павуки. Говорив Ім, що коли удасться йому утіchi з комірки, то вже за жадні скарби сьвіта не верне до тюрми.

Минуло так три тижні. Через той час приготовили ми всю, що було треба. Сорочку післали ми йому, а Ім за кождим разом, коли вкусив його щур, вставав з ліжка й живою кровю дописував кілька слів в своїм дневнику. Пера заострені, а написи кував Ім поволи на камени: нога від ліжка була в половині перерізана, а трачовине з'їли ми оба так старанно, що дістали аж корчів жолудка. Видко: було се якесь нестравне трачовине. Але принайменше всього доконали ми, хоч всі три були страх змучені.

Дядько писав кілька разів до плянтацій під Новим Орлеаном, щоб властитель приїхав забрати собі невільника, але відповідь не надходила, бо не було на сьвіті ані такого властителя, ані плянтації. Стануло на тім, що дядько думав оголосити в часописах і тоді пізнав я, що нема що тратити часу.

Тепер треба післати безіменні листи — говорить Томко.

— По що? — питую.

— Яко осторогу, щось буде. Такі остороги висилається все, бо чайже біля замку мусить бути якийсь ішпігун і він повідомляє замкового начальника. Є також звичай, що мати вязня замінє з ним одіж: воно лишається ся в тюрмі, а він утікає в жіночій одіжі. І ми се зробимо.

— Застанови ся, Томку! На що ми маємо остерігати, що на щось заносить ся? Нехай вони мають ся на обережності й самі вислідять.

— Так повинно бути, але чи то можна на них спускати ся? Сам чайже бачиш, як вони поступали собі від початку: ми самі мусіли всю робити. Такі легковірні! Коли ми їх не остережемо, то ніхто нам не перешкодить і ціла наша праця, всі наші засади пропадуть, не буде враїння.

— Знаєш? Я волів би, щоб так було.

— Ти волів би? — згірдливо спитав Томко.

— Я не накидаю свого погляду. Роби, як думаєш, я годжу ся на всео. А як буде з жінчиною?

— Ти нею будеш. Закрадеш ся ночю й украдеш одінє дівчини-муринки.

— Змілосерди ся! Таж завтра рано буде крику!

Вона певно іншої одежини не має!

— Цюж з того; тобі буде треба тої одіжі на чверть години, щоб ти всьоїв підкінути без'іменний лист під входові двері.

— Но, гаразд, возьму одіж й віднесу лист... Алеж, не міг би я його віднести у своїм одінню?

— Так, але тоді не виглядав би ти на слугу.

— Певно, що ні, але-ж ніхто не бачив би, як я виглядаю.

— Цюж з того? Нашою повинністю є: виновнити всео, що до нас належить, провадити цілу справу так, як її провадили знаменіті й славні вязні. А чи нас хто бачить, чи ні — се дурниця. Знаєш, Гуку, я думаю, що тобі не в голові засада.

— Но, не скажу вже ні словечка: переберу ся за дівчину. А хто буде мамою Йма.

— Я! переберу ся в одіж тітки.

— То будеш мусів лишити ся в тюрмі по утечі Йма?

— Не на довго. Випхаю одінє Йма й положу таку куклу на ліжку. Буде се ніби-то мати, за него перебрана. А в тім часі Йм убереться в одінє тітки і всі три разом утечимо. Властиво "спасемо ся утечю", бо утікають хіба злочинці...

Написав отже Томко без'іменний лист, а я тої самої ночі украв одіж муринки, убрали ся і так вистроєній, пішов підкинути лист під головні двері входові. В листі було написано: "Позір! Ожидает вас велика не- приятність. Уважно чувайте. Незнайомий приятель."

Слідуючої ночі ми прибили до входових дверей рисунок, начеркнений кровю, що представляв мертвецьку чашку на двох костях; а на задній стіні дому нарисував Томко велику домовину.

На цілу родину напав такий великий страх, що чогось подібного я ще не бачив. Томко тішився, що йде добре.

— А то тому — говорив, — що ми сповняємо совітство свій обов'язок.

Але все ще не було зроблене. На другий день рано ми вже мали другий лист приготований, не знаючи, що з ним зробити, бо цілу ніч мав сторожити мурин і обходити дім довкруги, щоб до дверей ніхто не мав доступу. Томку зсунув ся на долину по громоздові, тай побачив, що мурин сидить на порозі й спить. Томко засунув йому лист за ковнір і вліз назад до кімнати. В листі було ось-що:

"Не зрадите мене: я ваш приятель. Банда опришків індійських хоче викрасти нині вночі мурину, що є у будді. Ужили вони всяких способів, щоб вас перелякати, бо бажають, щоб ви не посміли рушити ся з хати й перешкодити. Я належу також до їх банди, але маю Бога в серцю, бажаю їх покинути й знов почати чесне життя і тому зраджу вам їх пекольні наміри. О самій півночі увійдуть до кімнатки мурину. Я маю стояти на сторожі й давати знак свистуном, або заблеяти, мов вівця. Як вони заберуть ся розривати кайдани муринові, ви вибіжте з хати, замкніть опришків на ключ, опісля витовчте до одного. Заклинаю: поступайте після моїх вказівок. Нагороди не жадаю, нахожду її у власній совісті, що хвалити мій поступок. — Незнайомий приятель."

РОЗДІЛ XVIII.

Комітет обережності. — Запалене мозку. — Важні случаї.

Ми були в знаменитім настрою після снідання, бо все складалося гаразд. Сідаємо до човна, їдемо на рибу тай уживаемо съвіта. Оглянули пором, що був ще добрій, перевели цілу днину на ріці і вернули домів аж на вечір. В дома всі потратили голови, не знали, що з ними діється. Ніхто нам нічого не говорив, казали нам лише сейчас по вечірі за-

брати ся спати. І справді тітка зачала нас гонити спати, а для більшої певності сама пішла з нами. Ледви нам зникла з очий, ми сейчас до комори по їду, а ом'єся до ліжка. Пів до дванайштої устаемо. Томко убрається в одіж тітки і вже мав виходити, коли нараз питает:

— А де масло?

— Є. Вложив я його між два житні коржі.

— Вложив й лишив. Ту нема масла.

— То обійдемо ся без нього.

— По щож масмо обходить ся. Біжи до комори, принеси масло, а я тимчасом спущу ся по громозводі, випхаю соломою одінє Іма, я опісля заблею, як вівця. Ти будь готовий й не сиди довго в коморі.

Ми розійшлися кожний в свій бік. І справді я забув масло і лежало там, де я його лишив. Беру його разом з коржами, гашу съвічку і йду обережно сходами, щоб дістати ся до кімнати. Нараз двері відмикають ся: тітка зі съвічкою в руках. Чим мерцій вкладаю масло на голову, під капелюх і йду. Тітка побачила мене й питает:

— Ти був в коморі?

— Так.

— Шо там робив?

— Нічого.

— Нічого?

— Нічого.

— Чого-ж ти там ходив в такій порі?

— Не знаю, тіточко.

— Не знаєш? Не плети йісенітниць, Томку. Ще раз питую, що ти там робив?

— Нічого не робив... справді нічого.

Я гадав, що мене пустить: але тепер довкруги неї творилося такного дивних речей, що підозрілим голосом сказала:

— Забираї ся до кімнати й сиди. Вже видко, щось вистрихнув, бо ходив там, де не мав нічого до роботи; мушу побачити, що ти там зробив.

І пішла собі, а я мусів увійти до кімнати на долині, де о тій порі звичайно не було нікого. Але тепер було тут, мов в улію. Пятнайшох сусідів зі стрільбами. Аж мені зробилося недобре. Всі сиділи на розставлених в півколесо кріслах, розмовляли півголосом і видко було,

що удавали спокійних. Мені самому було ніякovo, але що вони сиділи в капелюках на голові, тож і я не зняв свого.

З цілої душі бажав я повороту тітки й виходу з того арешту. Треба було вже дати скокій тим дуринцям й утічі разом з Імом, нім догупають ся.

Тітка вернула і задавала мені всілякі питання. Не міг я на жадне дати вдоволяючої відповіди, тому вив ся я, мов пискор. "А що? а де? а як? а чому?" Чую, що в голові мене перевертась ся, що робить ся мені горячо, а масло зачинас топити ся під капелюхом і спливач аж поза вуха. Але то ще нічого; а коли оден з людий сказав: "Я тепер піду до комірчини і там очідати му злочинців" — то так мною підкинуло, що мало що не упав з крісла, а масло текло щораз обильнійше по чолі. Коли тітка се побачила, збліла, як полотно і закликала:

— Ой леле! а тій дитині що такого? Певно дістав запаленс мозку, тай в голові йому кипить!

Всі зривають ся з переляком, тітка здіймас мені капелюх з голови, на землю падають коржі, пливве решта масла, а тітка обнимас мене за шию, пригортас мене до грудий і кричить:

— А я так перелякала ся! Єогу дякувати, що нічого! Думаю: знов якесь нещастє, бо сиплять ся вони без милосердя, одно ніколи не приходить... Ах, щоби то було, коли-б так мозок не масло. Чому ти не сказав мені, по що ходив до комори. Я була певна, що вже по тобі. Бери собі масла тілько, кілько хочеш. Но, а тепер лізь до ліжка і не показуй ся аж до рана.

Одним скоком був я вже в кімнаті, опісля зсунув ся по громозводі і побіг до будки. Слова мені ставали в горлі, коли я розказував Томкові, що діється ся; я казав, що нема ні хвильки до страчення, що дім повний оружних людей...

Томкови засльвітили очі.

— Справді? А то знаменито! То нам удало ся! Може-б ще почекати? — Не можна! не можна! — перериваю. — Де Ім?

— За тобою; мацай позад себе. Він вже перебраний і всю готове. Сейчас підемо, а тоді дам знак...

Нараз почули ми кроки, що зближали ся до дверий. Якийсь голос говорив:

— Говорив я вам, що се за вчасно... Не прийшли, двері замкнені... Кількох з вас увійде до кімнатки й причайт ся. Як лиш увійдуть, то

стріляйте... Прочі нехай розставлять ся, де можна... Небавом вони вже надійдуть.

Нас, входячи, не побачили, але що комірчина була невеличка, то мало що нам не придонтали ніг. А ми чим мершій під ліжко.

Їм виліз перший, я за ним, Томко на самім кінці. Коли ми були вже в шолі — чусмо: хтось ходить під стіною. Томко шепотом повідомляє нас, що коли почус, що крохи віддаляють ся, тоді маємо виходити: Їм перший, я другий, він постідний. Прикладає ухо до шпари й надслухус... Крохи, то віддаляють ся, то зближають ся... Вкінці трунув мене Томко погою, я тручаю Іма і — висунули ся ми крізь напів-отворені двері, здергуючи в собі віddих. Ідемо гусаком, були ми вже близько огорожі... вже по другім боці, коли нараз Ім зачіпив спідницю за якийсь прут... Шаринув сильнійше, прут затріщав... зачинаємо утікати, нараз якийсь голос закликав:

— Хто там? Відказуй, бо стріляю.

Женемо, як вітер. За нами свищуть кулі, таї чути голоси:

— Вже с, се вони! Утікають до ріки! Гоніть їх! Спустіть собаки!

Біжимо біля млина, вже нас доганяють, скручуємо в гущавину, лішаємо ся в заді...

Собаки зчинили такий брехіт, що страх. Пізнали нас тай пігнали далі. А ми чим мершій до човна, випливаемо на середину ріки, причалюємо до острова, де укритий пором, а тамті бігають, кричать, чути оклики, брехіт собак, вереск... А ми вже сидимо на поромі.

— Но, мій старий — кажу — ти знов свободій і я вже постараюся, щоб ти ніколи не був невільником.

— Але ви натрудили ся — каже Ім. — Як ви всю таک обдумали, так виконали... Ніхто не попав би на такий помисл. З вас золоті хлопці і мудрі яких мало!

А ми були дуже щасливі, а найбільше щасливий був Томко, бо куля влучила його в ногу.

Та відомість нас засмутила. Рана боліла, кров текла і положили Томка в будді і зачали дерти на перевязки якусь сорочку, що її лишив "князь."

— Давай сюди, я сам зроблю — сказав Томко. — Ви не марнуйте часу... до тепер всю йде знаменито. Утіклисьмо, аж любо... будемо приміром для потомства. Відпліваймо!

По кількох хвилях наради з Імом, кажу:

— Но, Ім... скажи.

— Но, то скажу — відповів. — Бо я собі думаю так: Коли-б то зін, Томко був увільнений з тюрми, а оден з нас ранений, чи він сказав біл тоді: "Утікаймо! що мене там обходить, що ти ранений, що потрєбуєш лікаря? Сказав би так Соср Томко? Ні! А як ні, то чому-ж має то говорити Ім. Ні, я відсі не рушу ся, поки лікар ні огляне ноги, хоч би я мав ту стояти п'ять або навіть сорок літ.

Я зінав, що Ім був лиши зверха чорний, а внутр був білий, як кождий з нас і я був цевиний рівнож, що він скаже то, що сказав, але Томко наробив крику й не казав нам йти по лікаря.

Супроти нашої рішучості Томко хотів відвязати пором сам, але ми на се не позволили.

Аж, коли він побачив мене в човні, сказав:

— Но, коли хочеш конче привезти лікаря, то скажу тобі, як се зробити: Увійди, замкни за собою двері на ключ, завяжи лікареви очі, скажи йому присягнути, що буде мовчати, опісля виведи його, обійди з ним кілька разів хату, скручуючи то на ліво, то на право, щоб він не зміркував, де його ведеш. Аж той сідай з ним до човна, лиши не пливи прямо, але крути ся трохи між островами... Кишені обмацай, чи не має при собі крейди або олівця; в такім случаю відбери, бо він міг би зазначити пором і тоді могли-б його скоро відшукати.

Я обіцяв сповнити його забаганки і поплив до села; а Ім мав сховати ся в лісі, поки не від'їде лікар.

РОЗДІЛ XIX.

Лікар. — Дядько Сіляс. — "Сестра". — Тітка зажурена.

Лікар, немолодий вже чоловік виглядав на старого добрягу. Розказав я йому, що мій брат і я пішли вчера на лови, переночували на поромі, а коло півночі лучив ся нам немилій випадок, бо брат через сон порухав стрільбою, що вистрілила й зринала його в ногу. Просимо отже лікаря, щоб був ласкав оглянути його й о нічім не згадувати нікому, бо.. бо хочемо, щоб ніхто не знав про се.

— А відки ви?

— Ми сестрінці Пельпса.

— Знаю, знаю.

По хвилі каже:

— А скажи, яким способом пострілив ся твій брат?

— Снило ся йому щось і... і стрілило...

— Гм! Дивний сон!

Взяв однаково свою ліхтарню, торбу із знаряддами і пішов. Коли побачив човен, скривився.

— На одного добре, але на двох небезпечне.

— Не бійте ся — кричу — нас було трох, а ми не боялися.

— Трох?

— Так, прошу. Я, мій брат і.. і стрільби...

— Ага! Стрільби. Гм! гм!

— Знаєш що? — сказав лікар. — Я сам попливу, а ти жди і зававляй ся ловами, або іди домів, щоб дядька упередити. Як бажаєш!

А однак я не бажав нічого. Лікар поплив, а я лишився.

— Буду тут ждати — думаю собі — але коли лікар верне й скаже, що ще раз мусить бути на поромі, то я поїду з ним, хоч би я мав пливати. А на поромі звяжемо його, насильно задержимо й попливемо долі рікою. А коли Томко виздоровіє, то заплатимо йому то, що йому буде належати ся й висадимо його на беріг.

Поліз я між терпіць, щоб трохи задрімати. Коли я пробудився, бачу: сонце вже високо над головою! Зриваю ся, бік до дому лікаря, але він ще не вернув. Гм! — думаю — з Томковою ногою мусить бути лихо. Мушу бути сейчас на острові. Біжу, нараз на скруті вулички стрічаю дядька Сілляса, ще трохи, а був би йому головою розбив живіт.

— Томко! А ти де був, драбуго, так довго?

— Я, дядьку? Нігде не був, прошу! Я... то є: ми оба, я і Сід гнали за мурином.

— А дех ми загнали ся? Тітка о вас неспокійна.

— Без потреби! Нічого нам не стало ся. Ми побігли за людьми й собаками й заблудили... А опісля... прошу... ага, опісля... здавало ся нам, що тамті відпилили... на ріку, прошу, на ріку... Тому ми сіли на човен і попили за ними... Пливалисьмо, пливалисьмо, поки не змучили ся... А опісля бракло нам сил... Так... Тоді привязали ми човен і висіли на беріг, щоб розвідати, що ту чувати... Но, Сід побіг на пошту, щоб довідати ся де-що, а я лишився ся... я лишився ся... я... прошу... шукаю, може найду... щось... їсти... А опісля... опісля прошу підемо домів. Прямо домів.

Наслідком моого оповідання мусів я йти з дядьком на пошту по Сіда. Зовсім природно: Сіда не було, тільки дядько дістав лист. Чекали ми

на Сіда, а коли він, розумість ся, не приходив, добряга старий говорить:

— Знаєш? Годі нам довше ожидати. Тітка буде журити ся нами. Тож Сід трафить домів. Сідай зі мною, поїдемо.

Я пробував викрутити ся, обіцював відшукати Сіда й вернути з ним. Нічого не помогало.

Коли ми заіхали перед дім, тітка побачила мене, зачала съміяти ся, плакати, цілуvalа мене й штовхала, говорила також, що так дістане Сід.

В·дома було повно гостій, сусіди з жінками, було повно, мов в улію. Баби верещали, а одна з них найбільше кричала:

— Знаєш, "сестричко" Пельпс, я перешукала всі кути комірчини й пересуввідчила ся, що той мурин був божевільний. Я се сказала "сестрі" Доврайль... Сестро Доврайль, чи не говорила? Той мурин, кажу, то чистий варіят, кажу... Тими словами сказала. Не тілько вона чула; чистий варіят, я сказала. Зі всього видко, що варіят. Бо... той млинський камінь, приміром... Нехай мені хто скаже, чи чоловік при здоровім умі буде кувати якісь нісенітниці на камени? Тут: "пукло серце", а там знов: "трийцять сім літ", або: "правдивий син Людвіка" і т. д. Цілковитий варіят, кажу. Від того зачала я і на тім кінчу: варіят, гірший від Навуходоносора... Кажу вам, чистий варіят...

— А бачила ти, "сестричко", ту шнурову драбину, скручену з лахів? — питас пані Доврайль? — по юму треба було тої драбини?

— То само, як раз то само, слово в слово то само говорила я до-перва "сестрі" Уттербак. Нехай сама скаже, чи не говорила? Поглянь "сестричко", говорю, на ту драбину. По юму здала ся?

— А яким чином взяв ся там камінь, тай хто виконав діру, що?

— То само слово в слово я говорила, "брате" Миколо. Подай мені, прошу тебе, тарілку з сосом. А "сестрі" Дунлях говорила я перед хвилею: яким чином взяв ся млинський камінь? І без помочи, знають панство, без помочи! Отже ні! Була поміч, я кажу... чимало навіть було помочи... принайменьше дванадцятьох людей помогало муринові.. Зі всіх муринів, що с тут, обдерла би я шкіру, щоб дізнати ся, хто помогав...

— Бо се й правда. Чотири тижні всі ваші мурини мусіли по но- чах працювати? Бо, прошу тебе, та сорочка? Ціла записана тайним письмом африканським і писана кровлю, не чорнилом! То не оден чоловік писав, принайменше десять. Тут велика мусить бути тайна. Він мусів мати поміч.

— Розумість ся, що мав! відозвала ся тітка. — Коли-б ви були в тій хаті послідних чотири тижні! Що ту творило ся! Страшно! З під рук никло все, хоч стерегли ми в день й в ночі, я, Сіляс і оба мої сестрінки. Зручніше не робили-б духи. Я навіть гадаю, що се духи, коли собаки наші, найгнівні в цілій околиці, не попали на слід. Ні, не винюхали. Виясніть се мені. Прошу. Хто се мені вияснить?

— Боже змилосерди ся, страшно жити в такій хаті!

— Певно, що страшно! Я така була переляканана, що бояла ся класти ся до ліжка, рушити ся з місця. До того дійшла я, вже мене покидал розум. Мій Боже — думаю — на горі спяль мої сестрінки. Самі... Так бояла ся я за хлонців, що... не съмійтє ся паньство, я замкнула їх на ключ. Кождий зробив би то само. Во то з однієї сторони страх, як се скінчить ся, а з другої — чужі діти. Коли-б їм, хрань Господи, що лутило ся! В страху чоловік не знає, що робить. Во хоч то добре діти, але все хлонці! Тож, якже не замкнути двері, коли...

Ту забракло тітці голосу. Зором водила по присутніх, а коли її погляд задержав ся на мені, мусів я тихесенько вийти з кімнати.

Вечером, коли всі роз'їхали ся, прийшов я до тітки й зачав розказувати, що вересек й стріли збудили нас, а позаяк двері були замкнені, а нам йшло о забаву, тому злізли ми по громозводі, а того вже не будемо робити. Опісля сказав я все, що говорив дядькови. Тітка простила мені, поцілувала і вискàзала свій неспокій о Сіда.

— Ах, нещастє... Вже майже піч, а Сіда нема... Що стало ся з тим хлонцем?

Бажаючи використати нагоду, зриваю ся й кажу:

— Тіточко, побіжу до міста й верну з ним.

— Ні, ні. Лишиш ся дома. Як Сід не верне на вечеру, то Сіляс піде по нього.

І так стало ся; однак дядько вернув неспокійний, бо Томка годі було відшукати. Тітка захурена заявила, що не піде спати, а съвічку поставить у вікні, щоб Сід лекше трафив до дому.

Щож мав я робити? Пішов спати; ледви положив ся, входить тітка Сальця з съвічкою, накривас й обтулює, мов мати. Так мені дивно зробило ся в душі, що не смів поглянути їй в очі. Сіла на ліжку, розмовляє зі мною дуже довго, а все одно і то само.

— Де може бути Сід? Як тобі здається, Томку, де є Сід? Може він

де зблудив, або захорував, а може утопив ся і лежить тепер мертвий, бос ратунку?

Говорить, говорить, а рісні слези так течуть по її обличчю, що мені аж серце пукalo з жалю. Потішай, як можу, запевняючи, що над раном Сід певно вернє; тітка голубить мене, цілус в чоло і каже мені ще раз повторити то саме, опісля другий, третий й десятий, бо слова мої приносять їй пільгу. Вкінці, забираючи ся до відходу, дивить ся мені лагідно в очі і говорить:

— Томку, двері не будуть замкнені, а хочби й були, то потрафиш вилізти крізь вікно. Але не роби того... що я був рішений вилізти, щоб щось розвідати про Томка і Іма, бо аж мене на ліжку підкидало, то по її словах не міг! Коли-б мені був хто не знати що давав, не був-бим пішов.

Тітка з повними сліз очима стояла все перед мною. Присягнув я собі широко, що ніколи її не зажурю. Коли я пробудив ся, сіріло вже.... Тітка сиділа знов, сиву голову оперла на руці і так заснула.

РОЗДІЛ ХХ.

Томко ранений. — Оповідане лікаря. — Добрий мурин. — Сповідь Томка. — Тітка Поля. — Листи.

Дядько поїхав знов до міста, та не привіз жадної вістки про Томка. Сіли ми до стола смутні й задумані, ніхто нічого майже не говорить, не єсть, аж серце боліло, дивити ся на них.

Наконець відзвивається ся дядько:

— Чи я тобі віддав лист?

— Лист? Який?

— З вчерашньої почи.

— Ні, ти не дав мені жадного листу.

— Ні? То мусів забути.

І зачинає глядіти по кишенях, та в жадній не було листу. Пригадав собі вкінци, де його положив; пішов і дав тітці.

— Хвала Богу! Лист від сестри. Певно питав о своїх хлопців.

Волів би я під землю запасті ся... Ale нім тітка всыпіла роздерти коверту, пустила його на землю, бо побачила крізь вікно то само, що і я побачив.

Томко Соєр на ношах, біля него лікар, опісля Ім в перкалевій спільніці тітки Сальці, зі звязаними руками, а далі повно людей. Сховав я

лист в куток і... драла. А тітка біжить до Томка, заливається слезами й кричить:

— Неживий, неживий! Знаю, що не жив...

А Томко порухав головою і щось зачав говорити.

— Жив — закликала тітка, підносячи руки до гори. — Богу дякувати.

І поїдувала його, скочила до дому, щоб застелити ліжко, наказуючи роботу кождому, кого лиши стрінула на дорозі.

Пішов і я за всіма, бо хотів знати, що зроблять з Імом; а старий лікар Й дядько Сілляс пішли за Томком.

Ціла товпа була роз'ярена, дехто хотів сейчас повісити Іма для приміру всіх муринів. А другі говорили:

— Не робіть того. Не маєте права. Се не ваш мурин. Найдеться властитель і скаже вам заплатити за заподіяну кривду. Найбільш запалені успокоїлися, а Іма завели до тої самої комірчини, убрали його у його одінс і вложили на його руки ланцуз, поки не зголоситься ся його властитель, в противівім случаю продасть ся його на ліцитації.

По тих операціях понесли ся знов іроклони і нараз появився лікар.

— Не кленіть, бо се добрий мурин. Коли я дістав ся на пором, де мав найти хорошого, був я в тревозі, що не дам собі ради без помічника. О тім, щоб лишити самого хлопця, не було й мови, бо він був в горячці, кидав ся й не позволяв, щоб зближити ся до нього. Грозвив, що, коли назначу крейдою пором, то забіс мене.. Бачу, що йому все гірше, птиходжу до переконання, що треба пошукати якось помочи. Нараз, немов з під землі, стас біля мене мурин заявляючи свою готовість мені помогати. І поміг, зробив все, що треба було. Я додумав ся, що се мурин-збіглець, тож не міг ся я рушити і мусів сидіти так день і ніч... Маю кількох пацієнтів хороших на фебру, радо я їх відвідав би а тут... бою ся рушити, бо ще мурин утіче, а тоді відповідати му за нього. І мушу призвати, що ніколи не бачив я другого мурина, щоб так доглядав хорошого і більше оказував йому привязання, хоч через се наражав свою свободу. О! такий мурин, панове, варта тисяч доларів... но і того, щоб з ним лагіднійше обходити ся.

Доперва нині рано побачив я кількох людей, що плили лодкою, прийшли в пору, бо мурин спав. Перенесли ми хорошого на лодку і плили до берега.

Мурин не опирав ся, мовчав й поглядав на хлопця, чи не пробудить ся... Добрий мурин... Треба його було звязати... на то нема ради... Але не робіть йому кривди.

— Лікар має рацію — сказав хтось — і мурина не треба кривдити. . .

Щоб злагодити долю Іма рішив я піти до тітки і розказати їй слово в слово мову лікаря.

На другий день рано почув я, що Томко здоровий і що тітка пішла трохи задрімати. Рішив я тоді увійти до кімнати хорого і з ним обдумати дещо в який спосіб замілити очі тітці й дядькови. Але Томко спав; лише мав бліде.

Сиджу в кутку і чекаю, аж пробудиться ся. По якімсь часі увійшла тихенько тітка. Я не зінав, чи утікати, чи лишити ся, але вона сіла біля мене і зачала дещо говорити.

Вкінці Томко порухав ся, отворив очі, розглянув ся по кімнаті і говорить:

— Ага! то я в дома! Відки я тут взяв ся? Де пором?

— Не жури ся, всьо добре — відказую.

— А Ім?

— Безпечний!

— Гаразд! Знаменито! Тепер можемо бути спокійні. А сказав ти всьо тітцї?

— Що, Сід? — спитала тітка.

— О тім, що ми зробили...

— О чім?

— Матінко Божа! Вони викрали! Оба! Що той хлонець говорить! Нещастє! Знов стратив притомність!

— Ні, тіточко, я знаю, що говорю. Ми освободили Іма...

Розговорив ся і розказав всьо; а тітка не здергувала його, тільки слухала з очима широко отвореними.

— Так, тіточко, — плів Томко — натрудилися ми страх кілька тижнів в ночі, коли всі спали. Бо то, бачите, тіточко, мусіли ми всьо робити: украсти съвічку, сорочку, спідницю, ложочку, ніж, бляшану форму, млинський камінь і проче. А як було нам трудно зробити пилку й пера й кувати напись. Але ми бавилися знаменито! Мусіли ми також рисувати домовину й мертвецьку голову, писати без'іменні листи, зсувати ся й видрапувати ся по громозводі, викопати підземний хідник,

скрутити шнур на драбину, переслати Імові ложечку і все... З тим було менше клоноту, бо тітка занесла то в кишени свого фартуха...

— Справді?

— ... Наловили щурів, вужів, ящірок, щоб Ім мав товаришів своєї самоти... А опісля, як то тітка держала Томка так довго... з маслом в капелюсі,... мало що ціла наша праця не пішла на марне, бо люди увійшли до комірчини, нім ми з неї утікли. Бігли ми швидко, за нами зачали стріляти і одна куля влучила мене в ногу і опісля сковали ся ми в корпах, собаки лишили нас в спокою, а ми човном попліли на пором... І всео нам пішло добре! А що? поїхалисьмо ся?

Томко такий був великий, що хоч тітка йому грозила, то він на неї не звергав уваги. Вона своє, а він своє. Вона ніби-то зlostить ся, а він піде і піде... Наконець говорить тітка:

— Тіші ся, тішіте, але говорю, що коли вам захочеть ся ще ним опікуватися...

— Ким? — питасті ся Томко здивований, перестаючи усміхати ся.

— Якто, ким? Розумість ся, що мурином... О кім піньшім могла б я говорити?

Томко споважнів, дивить ся на мене й питася:

— Томку, чи ж ти не говорив мені, що всео добре? Тож Ім не є свободідний?

— Ім? — кричить тітка — Ім мурин-збіглець! Певно, що несвобідний! Ще того бракувало! Зловили його, звязали, привели сюди і тепер сидить в тій самій комірчині, о хлобі й воді, в кайданах й сидіти-ме, поки не піде на продаж, через ліцитацію.

Томко зривається з подушок, сідає випрямований на ліжку, очі палають... кричить на ціле горло:

— Ніхто не має права його замикати! Випустити його! Сейчас випустити! Ім не є невільником! Він так само свободідний, як ми всі.

— Що се має значити, хлопче?

— То значить, тітко, що Ім є свободідний! А як його ніхто не освободить, то я сам його винущу. Я знаю його і Гу... Томко, хотів я сказати знає його також. Тому два місяці стара пані Ватсон умерла і було її стидно, що хотіла колись продати Іма до далекої плянтації. Тому в завіщанню дарувала йому свободу.

— То по що ви увільняли його з такими великими заходами, як він був свободідний?

— Ту якраз ціла трудність! Се чисто-бабське питане! Увільняли ми його, бо хотіли мати пригоди й поборювати небезпеки... І був би я на смерть йшов до ціли, був бим... на, маєш, тітка Польця!

І справдї: Стойть, "тітка Польця" в дверах, просто, мов тика, усміхнена, вдоволена й солодка, мов ангел, що навантажений тісточками. А нехай ї... Тітка Сальця скочила до неї і мало ї з сердечності голови не урвала. А я найшов собі безпечний сховок, під ліжком, бо був певний, що буде якась катастрофа.

Виставляю голову з під ліжка і бачу: "тітка Польця" увільнила ся з обіймів нашої тітки, станула над ліжком, глядить на Томка через окуляри, але так глядить, неначе-б бажала його втиснути ще глубше в постіль. Вкінці зачала говорити:

— Так! Сховай лице, Томку! Відверни голову! Я, будучи на твоїм місці, зробила-б так само, Томку!

— "Томку".... — підхоплює тітка Сальця. — Чиж його так хороба змінила? Таж се не Томко, але Сід! Томку!.. деж він подів ся? Томку! Що йно тут був...

— Тут був Гук, не Томко. Так хіба хочеш сказати. Пізнаю його все й всюди. Дивіть на ню! Ще того бракус, щоб я Томка не пізнала! Вилази з під ліжка, Гуку!

Вилізаю. Дуже мені було ніяково. Хто ж вискаже здивоване тітки Сальці, а ще більше дядька Сіляс, коли вернув домів і почув цілу історію. Слухав і не вірив... Цілий день ходив, мов замотилий, а вечером на зборах вірних мав проповідь, що нею придбав собі велику репутацію, бо найстарші люди не могли зрозуміти ні словечка.

"Тітка Польця" розказала всім, хто я е, а я був приневолений оповісти всю проче і пояснити обставини, серед яких я мусів удавати Томка Соєр, коли пані Пельпс...

Тут "тітка Сальця" перериває мені:

— Чому "пані"? Говори до мене "тітка Сальця"... Я вже привикла до того тай не бачу причини, чому інакше мав би ти мене називати.

Говорю далі, що коли тітка Сальця взяла мене за Томка, не міг я сего заперечити, знаючи, що Томко не буде гнівати ся, бо для нього всю, що пахне якоюсь тайною, пригодою, є дуже приманчive. Показалося, що я мав рацію, бо Томко не тілько, що мене не зрадив, але навіть допоміг радо, приймаючи імя Сід й удаючи мого брата.

"Тітка Польця" потвердила слова Томка, що пані Ватсон дала свободу Імові.

А тітка Сальця говорила:

— Томко перевернув цілий дім до гори ногами, щоб освободити свободного...

Тепер доперва зрозумів я чому Томко, вихований в так поряднім домі, викрадав зі мною мурину!

Говорила ще "тітка Польця", що коли прочитала в листі від тітки, що "Томко з Сідом приїхали" — сейчас собі щось покімітувала...

— Но, дивіть, ісанство! Чиж могла я надіяти ся, що той драб знов щось вистрихне! Зле, що його пустила самого, бо чайже знаю, що він потрафить... Тому рада-нерада поїхала я в таку дорогу, щоб положити кінець справкам того драбуги... Ще й до того мусіла я їхати, бо не діждала ся відповісти на мої листи...

— Ти-ж не писала до мене ані разу — перериває тітка Сальця.

— Як се? Два рази писала, питала прещінь, що значать слова "Сід і Томко є тут?".

Я не одержала жадного листу!

Тітка Польця поволі звертає свій погляд на Томка і торжественно строго питает:

— Чуеш?

— Чую... но і що? — відказує надутий Томко.

— Скажи, палігоне, що ти зробив з тими листами?

— Якими листами?

— З моїми. Як сейчас не скажеш, то я тобі...

— В куфрі... Деж би вони мали бути, як не в куфрі. Лежать нерухаш так, як їх я забрав з почти. Ані разу я до них не заглядав. Я не цікавий до чужих листів... Не віддавав я їх з огляду на тітку, бо тітка наробила-б крику... впрочім в листах не було нічого пильного...

— А ти відки знаєш, ти драбе? А де лист, що ним заповіла я свій прїзд? Певно і той також...

— Ні, той прийшов. Не читала я його ще, але він є. Будь спокійна.

Я і без того знат гаразд, що тітка Сальця не читала ще того листу і думав однак, що найліпше мовчати...

РОЗДІЛ XXI.

Торжество свободи. — Остаю з поважанем, Гун.

Коли ми лишилися самі з Томком, питало його, яку мав ціль в тім, що так мучив нас, хоч знат, що йм одержав свободу?

— Не розуміш того — поясняв Томко. — Я хотів, щоб ми по увільненню Іма попили всі три з водою. Пригод мали-б ми досить, аж по укінченю подорожі, Ім дізнав би ся о своїй свободі й вернув би кораблем домів... Страчений час я був би йому заплатив. Упереджені о нашім приїзді, всі мурини були-б зібралися і з музикою привели-б Іма до міста. Він був би героем і ми!

Розуміється, що Іма сейчас випустили з комірки, а коли обі тітки і дядько дізналися від лікаря, як Ім печально заходився коло хорого Томка, зачали його годувати, поїти, не давали йому нічого робити, щоб трохи відпочав. Привів я його до Томка, що мусів ще лежати в ліжку і наговорилися, аж любо! Ім, незвичайно урадуваний, сказав до мене:

— А пригадуєш собі, Гук, що я тобі говорив ще у пані Ватсон? Говорив я, що маю на грудях чимало волося і що се щасливий знак... А що? чи ж не мав я рації? Чи ж не сказав я, що ще й колись буду богатий? Ні, Гуку, говори! Знаки с знаками: памятай собі!

Потім забрав голос Томко і говорив... говорив, намовляв нас, щоб ми накупили іди і ночю утікли щоб шукати пригод між Індійцями. Можна б там побути кілька тижнів.

— Добре — відказую — та я не маю грошей, а з дому не дістану нічого, бо мій батько певно взяв мої гроші від судді і всю пропив.

— Ні — сказав Томко. — Гроші є всі, шість тисяч доларів. Тво-го батька не було, доки я не виїхав.

А Ім сказав торжественно:

— І не буде його більше. Не верне.

— Чому, Ім?

— Менше з тим. Кажу тобі, Гук, що не верне. Памятасіп той дім, що його стрінули ми, пливучи долі водою? В тім домі був чоловік, прикритий з головою: ми гадали, що він спить. Я тобі говорив; не відкри-вай... Памятасіп? А я сам пішов і відкрив, а як ти хотів таки йти до нього, то я тебе не пустив... Памятасіп? Но... то значить... що можеш відобрести твої гроші, бо тим чоловіком був... твій батько...

Томко виздоровів, а куплю, що її виняли йому з ноги, носить на ланцузку від годинника і все дивиться ся, котра година.

Не маю більше що до писаня; і я з того дуже вдоволений, бо: коли-б я був знав, яка то праця написати книжку, то був би не зачинав... Другий раз певно не зачну.

Здається мені, що з виправи до краю Індійців нічого не буде, принайменше не тепер, тітка Сальця хоче стати моєю матір'ю, се є взяти мене за свого сина й уцивілізувати мене. Чи видержу? Пробував я вже тих ласощиків... пробував і... і...

Я скінчив.

Остаю з поважанням

Г У К.

КІНЕЦЬ.

Ілюстрована Шевченківська Бібліотека

Хто любить поезії нашого великого поета Т. Шевченка нехай купить собі ті всі 24 гарні книжки за такі гроші а ще пожалує.

1. — Причина. З 2 малюнками і портретом.
 2. — Катерина. З 3 малюнками і портретом. . .
 3. — Тополя. З 1 малюнком і портретом.
 4. — Гайдамаки. З 15 малюнками і портретом.
 5. Черніца Маріяна. З 1 малюнком і портретом.
 6. — Утоплена. З 1 малюнком і портретом.
 7. — Гамалія. З 1 малюнком і портретом.
 8. — Сова. З 1 малюнком і портретом.
 9. — Сретин або Іван Гус. З 1 малюнком і портретом.
 10. — Неволиник. З 2 малюнками і портретом.
 11. — Наймичка. З 2 малюнками і портретом.
 12. — Відьма. З 1 малюнком і портретом.
 13. — Княжна. З 1 малюнком і портретом.
 14. — Москалева криниця. З 1 малюнком і портретом.
 15. — Варник. З 1 малюнком і портретом.
 16. — Тицарівна. З 1 малюнком і портретом.
 17. — Марина. З 1 малюнком і портретом.
 18. — Сотник. З 1 малюнком і портретом.
 19. — Петрусь. З 1 малюнком і портретом.
 20. — Тарасова ніч. — Іван Підкова. — Перебендя. З 2 малюнками і портретом.
 21. — Русалка. — Як би тобі довело ся. З 2 малюнками і портретом.
 22. — Назар Стодоля. З 2 малюнками і портретом.
 23. — Збірник дрібних віршів. З 7 малюнками і портретом.
 24. — Збірник дрібних віршів, про Україну та козацтво. З 4 малюнками і портретом.

ВСІ 24 КНИЖКИ ЗА \$1.50.

КОБЗАР ТАРАСА Г. ШЕВЧЕНКА

Третє повне видане з портретом поета і образками. — 560 сторін друку. — Не Українець той, в кого бракує на столі КОБЗАРА, що коштує в оправі з персилкою лише \$2.50

U K R A I N S K A K N Y H A R N I A
850 Main Street. Winnipeg, Man.

PETER SLUSARCHUK
188 FRIEND ST.
BOSTON, MASS.

Пишіть єще днесь по цінник
Висилкового Дому
Музичних Інструментів

Українська Книгарня висилає кожному на жадані даром. — Маємо заступництво першорядних чеських та загальних фабрик.

СКРИПКИ.

Богатий людій знає, чим в музії суть скрипки. В нас отримаєте скрипки лише з найкращого матеріалу, найкраще зладжені, через найбільших в тім ремеслі "майстрів" артистів. Базарові без вартості скрипки і інструменти взагалі не держимо на складі.

Правдиві Італійські і Сицилійські гітари, Мандоліни Бандури,
і країнові Балалайки.

КЛЯРНЕТИ

Наші імпортовані кларнети суть найновіші і найлукіші моделів
вироблені найпрактичнішими майстрами.
Не треба тяжко дути і за чистий голос не фальшивий гарантуємо.

**Правдиві Оригінальні
Віденські Гармонії**

Виріб світової фірми
Ф. ГОХГОЛЬЦЕР, ВІДЕНЬ.

Найсолідніший ручний виріб!

Чистий міцний голос, новна гарантія. Всі гармонії можна три-
мати на рамени на паску.
Переконайтеся, пишіть за нашим Великим Ілюстрованим Цінни-
ком або приходіть до нас на адресу:

**Ukrainska Knyharnia
850 Main St. Winnipeg, Man.**